

Επιστημονικόν Βήμα τοῦ ΔΙΔΑΣΚΑΛΟΥ

ΜΗΝΙΑΙΑ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΚΔΟΣΙΣ ΤΗΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΚΗΣ ΟΜΟΣΠΟΝΔΙΑΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΣΥΝΤΑΞΕΩΣ :

Η. ΑΝΗΤΡΟΠΑΛΑΝΣ — Κ. ΑΛΞΑΡΙΔΗΣ — Γ. ΧΑΤΖΗΝΙΚΟΛΑΟΥ

ΓΡΑΦΕΙΑ : ΞΕΝΟΦΩΝΤΟΣ 15Α — ΑΘΗΝΑΙ
ΤΗΛΕΦΩΝΟΝ 36-547

ΕΤΟΣ Γ' — ΤΕΥΧΟΣ 9^{ον} — 10^{ον}
ΜΑΪΟΣ — ΙΟΥΝΙΟΣ 1956

Τιμή τεύχους Δρχ. 5
Συνδρομή διὰ μὴ μέλη . . . 50

ΤΟ ΖΗΤΗΜΑ ΑΣ ΠΡΟΣΕΧΘΗ ΑΠ' ΤΗΝ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ ΑΠΟΨΗ

Ἀσυνήθιστη, κατὰ τὴ γνώμη μας, ἀναστά-
τωση παρατηρήθηκε τὸν τελευταῖο καιρὸ στίς
τάξεις τῶν λειτουργῶν τῆς Στοιχ. Παιδείας μας.
Ἐνα ἀρκετὰ σοβαρὸ ποσοστὸ δασκάλων βρέθηκε
μὲ τὸ αἰσθημα κάποιας ἀδικίας ἀπ' τὴ μὴ ἀνα-
γνώριση τοῦ ἔργου τῶν. Ἡ διαπίστωση,
φανερὴ ἀπ' τὴν πληθώρα ἐκεῖνων ποὺ κατέ-
φυγαν στίς ἀνώτερες ἀρχές γιὰ δικαίωση. Ἀλλὰ
μήπως εἶναι μόνο αὐτοί; Καὶ πολλοὶ ἄλλοι (δη-
λοὶ μένουν μὲ τὸ παράπονο τῆς ἀδικίας καὶ τῆς
παραγνωρίσεως. Αἱ τὶ αὐτῆς ἀναταραχῆς αὐτῆς
αὐτοὺς κόλπους τοῦ διδασκαλικοῦ σώματος οἱ χα-
ρακτηρισμοὶ ποὺ δόθηκαν σ' αὐτοὺς γιὰ τὴν ἀπο-
δοτικότητα τῆς διδασκαλικῆς τῶν προσπαθειῶν
ἀπ' τὰ ἐκποπτεύοντα τὴ Στοιχειώδη ἐκπαίδευσή
μας ὄργανα. Καὶ οἱ συνέπειες σὲ ὑπερβο-
λικὸ βαθμὸν βλαβερὸς στὴν Παιδεία μας ἀπ'
τὸ γεγονὸς αὐτό. Συνέπειες ὅχι μόνο γιὰ τὴ
σταδιοδρομία τῶν δασκάλων, ἀλλὰ κατὰ κύριο
λόγον γιὰ τὴν πρόοδο καὶ βελτίωση τῆς
Παιδείας μας.

Εἶναι πασίγνωστο, ὅτι τὸ ἔργο τοῦ ἐκπαιδευ-
τικοῦ δὲν ὁμοιάζει μὲ τὸ ἔργο τῶν ἄλλων
κρατικῶν λειτουργῶν. Εἶναι ἰδιότυπο. Ἐχει το-
νισθῇ αὐτὸ πολλὰς φορές. Γιὰ τὴν καλὴ ἀπό-
δοση στὸ ἔργο του ὁ ἐκπαιδ. λειτουργὸς πρέπει
νὰ διαπνέεται ἀπὸ πίστη καὶ μεγάλον ἐνθουσια-
σμὸ γι' αὐτό. Γιὰ τὴν ἀπόκτηση ὅμως αὐτῶν
ἐπιτακτικῆς ἀνάγκης ἐπιβάλλει νὰ νοιώθῃ τὸν
ἑαυτὸν τοῦ ψυχολογικὰ ἀσφαλισμένο, ἀλλὰ καὶ
ἠθικὰ κατὰ κύριο λόγο ἱκανοποιημένο (δὲν ἐξε-
τάζουμε ἐδῶ τὴν ὅλική ἱκανοποίησή του). Ὅταν
ὁ δάσκαλος αἰσθάνεται τὸν ἑαυτὸν τοῦ ἀδικημέ-
νον, παραγνωρισμένον, ἀποθαρρύνεται, χάνει
τὸν ἐνθουσιασμό του. Ἐργάζεται, ἀλλὰ μὲ μειω-
μένη τότε ἀπόδοση στὸ ἔργο του.

Σὲ μᾶς, ὅπως καὶ στίς πλείστες χώρες τοῦ
κόσμου, τὸ Κράτος εἶναι ὑπεύθυνον γιὰ τὴ δια-

παιδαγώγησιν τῆς νέας γενεᾶς. Προστατεύει αὐτό,
καθὼς εἶναι γνωστὸ, μὲ τὸ ἀρμόδιο Ὑπουργεῖο,
ἀλλὰ καὶ ἐπιβλέπει κάθε τι ποὺ ἀναφέρεται
στὴ μόρφωση τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ. Παρέχοντας
τὰ ὅλικά μέσα γιὰ τὴν διατήρησιν τῆς Παιδείας,
δὲν παύει νὰ φροντίζῃ καὶ γιὰ τὴ βελτίωσίν της.
Εἰδικὰ δὲ ὄργανα διατηρεῖ γιὰ τὸν σκοπὸν αὐτό
(Ἐπιθεωρητὲς Δημοτ. σχολείων, Γενικοὶ Ἐπι-
θεωρητὲς κλπ.). Ἀποστολὴ τῶν ὁργάνων αὐτῶν
ἡ ἐπίβλεψη τῆς ἐκπαιδεύσεως ἀπ' τὴ μὴ μεριά,
ἀλλὰ καὶ προστασία καὶ βελτίωσίν της ἀπ' τὴν
ἄλλην. Ἀπ' τὴν ἀρχὴ αὕτη ξεκινῶντας, μὲ διπλὴ
χαρακτῆρα προβάλλει τὸ ἔργο τοῦ ἐπιθεωρητοῦ.
Ἐκτελεῖ αὐτὸς δυὸ διαφορετικὰς ἐνέργειες, ἀλλὰ
ἡ μὴ συμπληρῶναι τὴν ἄλλην. Ἐχει ὁ ἐπιθεω-
ρητὴς καθήκον καὶ δικαίωμα νὰ ἐλέγχῃ καὶ νὰ
ἐκποπτεύῃ τὴν ἐργασία τοῦ σχολείου, ἔχει ὅμως
ταυτόχρονα καὶ τὴν ὑποχρέωσιν νὰ συμβουλευῇ
καὶ νὰ καθοδηγῇ. Πρέπει νὰ ἐλέγχῃ τὴν ἐργα-
σίαν γιὰ νὰ ἐκτιμᾷ τὴν ἰσορροπίαν ἀνάμεσα σὲ
κεῖνο ποὺ ἔπρεπε νὰ διδαχθῇ ἀπ' τὸ δάσκαλον
καὶ σ' αὐτὸ ποὺ πραγματοποιήθηκε. Ὑποχρέωσιν
τοῦ ὅμως νὰ ζωογονῇ καὶ νὰ ἐμψυχώσῃ. Νὰ
συμπληρώσῃ μὲ τὴν ἐμπειρίαν του τὴν ἐπαγγελ-
ματικὴ μόρφωση τοῦ διδασκαλικοῦ προσωπικοῦ.

Γιὰ τὴν πρόοδο τῆς Ἐκπαιδεύσεως — ἀνα-
γνωρίζεται ἀπ' ὅλους ὅτι ἡ παιδαγωγικὴ ἐπι-
στήμη καθημερινὰ ἐξελλίσσεται — εἶναι ἀπαραί-
τητο ὁ Ἐπιθεωρητὴς τῶν Δημοτικῶν σχολείων
νὰ παρακολουθῇ τὴν ἐξέλιξιν ὅχι μόνο τῆς κοι-
νωνικῆς ζωῆς, ἀλλὰ καὶ τῶν ἐπιστημῶν ποὺ
σχετίζονται μὲ τὴν ἀγωγή τοῦ παιδιοῦ. Πρέπει
αὐτὸς νὰ ζωογονῇ καὶ νὰ ἐνθαρρύνῃ. Ἡ μεγάλη
παιδαγωγικὴ σήμερα φυσιογνωμία τῆς Γενεῆς
δ R. Dottrens γιὰ τὸ ζήτημα αὐτὸ ἀναφέρει τὰ
ἑξῆς: «Ὁ ἐπιθεωρητὴς σὰν σύμβουλος παίζει
γιὰ τὸ δάσκαλον τὸ ρόλον ποὺ παίζουν οἱ ἡλεκτρι-
κὲς συσκευὲς ποὺ ξαναδίνουν στοὺς ἀδειασμέ-

νους συμπυκνωτήρες νέα ένταση και τούς κάνουν ικανούς να βαστάζουν νέα δαπάνη δυνάμεως και ενεργείας. Νά ή ανάγκη, ώστε ένας επιθεωρητής να μπορεί να βελτιώνη τη μέθοδο του έλέγχου του και να προσαρμόζη τις ενέργειές του πρὸς τὰ δεδομένα τῶν ἐπιστημῶν. Ἄν αὐτὸς δὲν εἶναι σὲ θέση νὰ γνωρίζη καὶ νὰ ἐκτιμᾷ τὰ ἀποτελέσματα ἀπ' τὴν προσπάθειαν τῶν δασκάλων στὸ διδασκικὸν τοῦς ἔργο, τότε δὲν μπορεί νὰ εἶναι ἀντάξιός τῆς ὑψηλῆς του ἀποστολῆς. Ἡ ἀποκτημένη ἀπ' αὐτὸν πείρα πρέπει νὰ τοῦ ἐπιτρέπη νὰ προσαρμόζη τις διαπιστώσεις του πρὸς τις συνθήκες κάτω ἀπ' τὴν ὁποίαν ἐργάζεται τὸ διδασκικὸν προσωπικόν.

Δὲν μπορεί κανεὶς νὰ ἀμφισβητήσῃ, ὅτι ἡ Πολιτεία ἔχει σιγέψει ἀπὸ χρόνια τὴν προσοχὴν τῆς στὴν ἐξέυρεση τῶν καταλλήλων προσώπων γιὰ τὸ ἔργο αὐτό. Πρέπει οἱ Ἐπιθεωρητὲς νὰ συγκεντρώνουν ἀπαραίτητες σωματικές, πνευματικές, ἀλλὰ ταυτόχρονα καὶ ἠθικὰς ιδιότητες. Τὰ διάφορα ὡς τώρα νομοθετήματα μᾶς πείθουν γιὰ τὴν προσπάθειαν αὐτήν. Γιὰ τὴν καλὴν δὲ διεξαγωγὴν τοῦ ἔργου τοῦ ἐπιθεωρητοῦ, ἔχουν τεθῇ στὴν διάθεσίν του διάφορα μέσα, σπουδαιότερα τῶν ὁποίων εἶναι, καθὼς ξαίρουμε, οἱ ἐπισκέψεις σχολείων, τὰ παιδαγωγικὰ συνέδρια, πρότυπα σχολεῖα, πειραματικὲς τάξεις, σχολικὰς ἐκθέσεις, προσωπικὰς ἐπαφὰς μὲ τὸ δάσκαλον, ἀποστολὴν ἐγκυκλίων κ.λ.π.

Ἀλλὰ τὴ συνισταμένη ὅλων τῶν παραπάνω μέσων, τὸ ἀποκορύφωμα τῆς δικαιοδοσίας τοῦ ἐποπτευόντος ὁργανοῦ, τὸ συνδυεῖν καὶ κρίναι τοῦ δασκάλου μὲ τὴν Πολιτεία (Ὑπουργ. Παιδείας), ἀποτελεῖ ἡ ἐκθεσις, ποὺ συντάσσει ὁ ἐπιθεωρητὴς γιὰ τὴ λειτουργίαν κάθε σχολείου. Ποιά σημασία ἔχει ἡ ἐκθεσις αὐτή, δὲν ὑπάρχει ἀνάγκη νὰ τονισθῇ. Μ' αὐτὴν ὁ ἐπιθεωρητὴς κατατοπίζει τὴν προϊσταμένην του ἀρχὴν γιὰ τὴν κατάστασιν τῆν ὁποία βρίσκονται τὰ σχολεῖα τῆς περιοχῆς του, ταυτόχρονα ὁμῶς κρατεῖ καὶ αὐτὸς λογαριασμὸ τοῦ ἔργου του. Ἀποτελεῖ αὐτὴ (πρέπει νὰ ἀποτελῇ) τὸν καθρέφτη τῆς καταστάσεως τοῦ σχολείου ἀπ' ὅλες τὴς πλευρὰς του. Κατὰ κύριον λόγον πρέπει αὐτὴ νὰ παρέχῃ τὴν ἀπεικόνισιν τοῦ δασκάλου καὶ τοῦ διδασκικοῦ τοῦ ἔργου κατὰ τρόπον σαφῆ, δίκαιον, ἀντικειμενικόν. Ἀποτελεῖ τὸ καταστάλαγμα τῆς ἐπαφῆς τοῦ ἐπιθεωρητοῦ μὲ τὸ δάσκαλον. Ἀνατέμνεται σ' αὐτὴν ἀπὸ κάθε πλευρὰ τὸ πολυσχιδὲς ἔργο τοῦ δασκάλου.

Εἶναι δὲ παραδεκτὸν ἀπ' ὅλους, ὅτι τότε ἡ ἐκθεσις εἶναι ἀποτελεσματικὴ καὶ καρποφόρα, εἰαν, συνταγμένη ἀπ' τὸν ἐπιθεωρητὴν, γίνεται ἀποδεκτὴ καὶ ἀπ' τὸ δάσκαλον. Κι εἶναι ἀναγκαῖον αὐτό, γιὰ τὴν οἱ συνέπειες ἀπὸ μιὰ ἐκθεσιν παίζουν σπουδαῖον ρόλον ἀπὸ ἠθικῆς καὶ ὑλικῆς πλευρὰς γιὰ τὸ δάσκαλον καὶ ἐπιδροθὴν τὴν ἐπαγγελματικὴν του σταδιοδρομίαν. Ἡ σημασία τῶν ἐκθέσεων μεγάλη γιὰ τὴν βελτίωσιν τῆς σχολικῆς ἐργασίας καὶ τὸ ἀνέβασμα τῆς πνευματικῆς καταστάσεως τοῦ προσωπικοῦ.

Ἡ πείρα ποὺ ἀποκτηθῇκε πάντως στὸ ζήτημα αὐτὸ πρόβαλε ἀπὸ χρόνια τὴν ἀπαίτησιν νὰ συν-

τάσσονται οἱ ἐκθέσεις κατὰ κάποιον ὁμοιόμορφον τρόπον. Μέτρο ἀναγκαῖον αὐτὸ γιὰ τὴν παραβολὴν καὶ σύγκρισιν. Παρέκκλιση ἀπ' τὸν κανονικὸν ὁρμὸν καὶ τὴν ὑποδειγμένην τροχίαν σὺν σημείῳ αὐτὸ πολλὰς φορὰς ὡς τώρα ἔχει ἐλεγχθῇ ἀπ' τὸ Ἐκπαιδευτικὸν μᾶς Συμβούλιον. Ἀλλεπάλληλες ἐγκύκλιοί του, ἰδιαίτερα τὰ τελευταῖα χρόνια, εἶχαν γιὰ προσπάθειαν τὴν θεράπεια τῶν παραλείψεων. Καὶ ξαίρουμε καλὰ, πὼς κάθε ἐγκύκλιος τῶν ἡγητῶν τῆς Παιδείας μᾶς σκοπὸν ἔχει τὴν πρόβωσιν τῆς ἐκπαιδεύσεως καὶ τὴν μεγαλειτέρην ἀπόδοσιν τῆς σχολικῆς ἐργασίας.

Μὰ ἀκριβῶς σὺν σημείῳ αὐτὸ πορευτηρῆθηκε τὸν τελευταῖον καιρὸν ἡ ψυχολογικὴ ἀναταραχὴ μὲ ἐπικίνδυνον γιὰ τὴν ἀποδοτικότητα τοῦ διδασκικοῦ ἔργου ὁξύτητα. Παραδεχόμεσθα ὅλοι, εἰ μέσα εἰς τὰς τάξεις τοῦ διδασκικοῦ προσωπικοῦ ὑπάρχουν καὶ μέλη ποὺ ὑπολείπονται σὲ ἀπόδοσιν. Ὑπάρχουν οἱ ἀνεπαρκεῖς, οἱ δάσκαλοι μὲ ἀπόδοσιν ὅχι ικανοποιητικὴν. Τὸ ποσοστὸν ὁμῶς αὐτῶν εἶναι πολὺ μικρὸν στὴν πραγματικότητα. Τὸ χαρακτηρίζουμε ἀσήμαντον. Ἡ πλειονότης τοῦ κλάδου ἐργάζεται ἀποδοτικὰ. Δὲν εἶναι ἐπικυκλωμένη τῆς Παιδείας μᾶς νὰ χαρακτηρίζωνται σὲ πολλὰς περιοχὰς τῆς χώρας μᾶς οἱ δάσκαλοι κατὰ τὸ μεγαλιτέρον τοῦ ποσοστοῦ ἀνεπαρκεῖς.

Τὸ ζήτημα, κατὰ τὴν ταπεινὴν μᾶς ἀντίληψιν, πρέπει νὰ προσεχθῇ καὶ νὰ μελετηθῇ. Νὰ βρεθῇ ἡ αἰτία τῆς ἀναταραχῆς. Ἄς στραφῇ ἡ προσοχὴ μᾶς πρὸς τὰ παρακάτω σημεία:

1) Μήπως τὸ διδασκικὸν σῶμα δὲν ἔχει ἀντίληψιν τῆς θέσεως καὶ τῆς ἀποστολῆς του — σοβαρὸν σημεῖον νοσηρῆς καὶ ἐπικίνδυνης καταστάσεως — καὶ ζητεῖ νὰ ἐκτιμηθῇ περισσότερον ἀπ' ὅσα πρέπει ἡ ἐργασία τὴν ὁποία προσφέρει;

2) Μήπως τὸ σῶμα τῶν ἐπιθεωρητῶν δὲν ἔχει εὐθυγραμμίσει — ἄσχετο γιὰ ποιά αἰτία — τὸν τρόπον τῆς ἐκτιμήσεως τῆς ἐργασίας τοῦ δασκάλου καὶ τὰ ὑποβαλλόμενα στοιχεῖα δὲν ἀνταποκρίνονται στὴν πραγματικότητα, εἴτε γιὰ τὸ αὐτὸ εἶναι ἀνομοιόμορφα, ὑποκειμενικά, ἐλλιπῆ κ.λ.π.; καὶ

3) Ἡ μήπως ἀνάμεσα στὴν ἰσχύουσαν νομοθεσίαν ὑπάρχουν κενά, ὡς πρὸς τὸ ζήτημα αὐτό, ποὺ προκαλοῦν τὴ σύγχυσιν καὶ τὴν ἀναταραχὴν;

Ὅτι καὶ ἂν συμβαίῃ, τὸ θέμα παρουσιάζει ἀρκετὴν σοβαρότητα καὶ πρέπει νὰ μᾶς ἐμβάλῃ σὲ ἀνησυχίαν. Γιατί, οὔτε τὰ καλὰ προγράμματα, οὔτε ὁποῖα δὴποτε νέα διδασκικὴ μέθοδος, οὔτε τὰ παιδαγωγικὰ συνέδρια κ.λ.π. θὰ κατορθώσουν νὰ φέρουν τὰ προσδοκώμενα ἀποτελέσματα μὲ δασκάλους ποὺ οἱ περισσότεροι εἶναι τραυματισμένοι ἠθικά, ἔχουν χάσει τὸν ἐνθουσιασμόν τους καὶ ἔχουν καταληφθῇ ἀπὸ ἀπογοήτευσιν. Ἡ στάθμην τῆς ἀποδοτικότητος τοῦ διδασκικοῦ ἔργου τοῦ δασκάλου ἀνεβαίνει μόνον εἰαν αὐτὸς βρίσκεται μὲ γαληνεμένην τὴ συνείδησιν, εἰ ἀναγνωρίζονται, ὅπως πρέπει, οἱ προσπάθειές του. Τὸ πρόβλημα αὐτὸ ἂς ἐξετασθῇ καὶ ἂς προσεχθῇ ἀπ' τὴν παιδαγωγικὴν τοῦ ἀποψη κατὰ κύριον λόγον καὶ γιὰ τὸ συμφέρον πάντοτε τῆς Παιδείας τῆς Πατρίδος μᾶς.

ΚΩΣΤΑΣ Π. ΛΑΖΑΡΙΔΗΣ

Ν. Ν. ΔΡΑΚΟΥΛΙΔΗ, Ιατροῦ — ψυχαναλυτοῦ

Ἀντεπιστέλλοντος τοῦ Παγκοσμίου Ὄργανισμοῦ Ψυχικῆς Ὑγείας

Ο ΨΥΧΙΚΟΣ ΔΕΙΚΤΗΣ ΤΗΣ ΕΠΟΧΗΣ ΜΑΣ

I.

Ταξίδι στὸ Χάος

Ποτέ, σὲ κανένα αἰῶνα, ἡ ἔννοια τῆς λέξης «ἡ ἐποχή μας» δὲν ἦταν τόσο σαφῶς καθωρισμένη στὰ χρονικά καὶ στὰ φυσιολογικά της πλαίσια ὅσο εἶναι σήμερα. Γιὰ ὅσους γεννηθῆκανε τοῦλάχιστο στὴν ἀρχὴ τοῦ αἰῶνα μας, ἡ θεώρηση αὐτὴ εἶναι εὐκόλη. Κάτι ἀλλάξε ξαφνικά καὶ συνταρακτικά ἀπὸ τὸ 1914 κι' ἐδῶ. Ἀπὸ τὴν ἡμέρα δηλαδὴ ποὺ ἄρχισε ὁ πρῶτος παγκόσμιος πόλεμος. Ἀπὸ τότε ἀρχινᾷ «ἡ ἐποχή μας» καὶ συνεχίζεται ἔκτοτε μὲ ἐξελικτικὴ ἐπιτάχυνση εἰς βάρος τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ ἀνθρωπισμοῦ μέχρι σήμερα, χωρὶς καὶ νὰ διαφαίνεται τὸ τέρμα αὐτῆς τῆς καμπύλης.

Τὸ ἱλιγγιώδες τραῖνο ποὺ ἀρματωμένο ξεκίνησε μιὰ μέρα τοῦ 1914 τὸν περιπετειώδη δρόμο του στὴν κατηφορὰ ἐνὸς θεώρατου βουνοῦ, μὲ ἐπιβάτες ὁλόκερη σχεδὸν τὴν ἀνθρωπότητα, συνεχίζει ἐπ'αὐτῶν σὲ μιὰ ὁλοένα καὶ αὐξανόμενη κατηφορὰ τὴν ἀκυβέρνητη καὶ δίχως φρένα πορεία του. Οἱ ἐπιβάτες ποὺ στὸ ξεκίνημα ἦσαν ξέγνοιαστοι καὶ μερικοὶ χαρούμενοι γιὰ τ' ἄγνωστα τοπεῖα ποὺ ξανοιγόντουσαν στὴν πορεία τοῦ τραίνου, κι' ὅλοι σχεδὸν αἰσιόδοξοι πῶς τὸ ταξίδι σύντομα θὰ λάβαινε τέλος καὶ στὸ τέρμα του θὰ ξημέρωνε σὲ μιὰ ὄνειρεμένη πολιτεία, ἄρχισαν ἕνας - ἕνας νὰ ἀπογοητεύονται, νὰ διαμαρτύρονται, νὰ τρομοκρατοῦνται, νὰ βγάζουν τὸ κεφάλι τους ἔξω ἀπ' τὰ παράθυρα τῶν βαγονιῶν μὲ ἐρευνητικὴ ἀγωνία καὶ, κάνοντας ἀπεγνωσμένες χειρονομίες, νὰ φωνάζουν ὅ,τι φτάσει γιὰ νὰ τοὺς ἀκούσῃ ὁ μηχανοδηγὸς τῆς παράξενης αὐτῆς ἀμαξοστοιχίας καὶ νὰ σταματήσῃ. Μὰ ἀκρόαση καμμιὰ. Μήπως τὸ τραῖνο δὲν ἔχει πιά μηχανοδηγὸ; Σκέφτηκαν μερικοί. Μήπως τρελάθηκε, αὐτοκτόνησε, ἔπαθε συγκοπή, δολοφονήθηκε; Μυστήριο. Κι' οἱ πόρτες τῶν βαγονιῶν εἶναι σιδερόκλειστες καὶ κανεὶς ἐπιβάτης δὲν μπορεῖ νὰ φτάσῃ ὡς τὴν ἀτμομηχανὴ γιὰ νὰ δι' τί γίνεταί. Τὴ ζωὴ τῶν ἐπιβατῶν τοῦ τραίνου εἶναι σὰν νὰ τὴν κυβερνᾷ ἕνα σκοτεινὸ πεπρωμένο. Κάποτε τὸ τραῖνο θὰ χτυπήσῃ μὲ πάταγο ἐπ'αὐτῶν σ' ἕνα βράχο, θὰ θρυμματισθῇ καὶ θὰ σταματήσῃ. "Εστὼ κι' αὐτό, λένε οἱ πρὸ φιλοσοφημένοι. Ἄλλοι θὰ μποῦνε στὴν ἀνυπαρξία καὶ θὰ τελειώσουν τὰ δεινὰ τους κι' ἄλλοι θὰ ζήσουν μιὰ ζωὴ καλλίτερη. Ἄς εἶναι λοιπὸν κι' ἔτσι. Μὰ προσπαθώντας νὰ ξανοίξουν τὸν βράχο γιὰ τὴν σύγκρουση, ὅσο νὰ τεντώνουν τὸ λαιμὸ τους κι' ὅσο νὰ ἐντείνουν τὴν ὁρμή τους, δὲν διακρίνουν ἄλλο ἀπὸ ἕνα σκοταδερό χάος. Μέσα σ' αὐτὸ κυλάει τὸ τραῖνο. Καὶ τῶ-

ρα δὲν εἶναι κανεὶς ἀπὸ τοὺς ἐπιβάτες τοῦ ποῦ νὰ μὴν τὸν ἔχει πλημμυρίσει τὸ δέος τῆς ἀνασφάλειας καὶ τὸ ἄγχος τοῦ φόβου.

Μιὰ τέτοια εἶναι ἡ εἰκόνα τῆς ἐποχῆς μας. Κι' αὐτὲς οἱ δύο ψυχικὲς καταστάσεις εἶναι ἐκεῖνες ποὺ χαρακτηρίζουν τὸν ψυχικὸ δείκτη τῆς ἐποχῆς μας: Δέος ἀνασφάλειας καὶ ἄγχος φόβου. Ἀλλὰ τὸ ἐνστικτο τῆς αὐτοσυντηρήσεως, μὲ συνεργάτη τὴν ξεγελάστρα Ἐλπίδα, προσπαθεῖ καὶ μέσα σ' αὐτὴν τὴν ἀτμόσφαιρα, ποὺ εἶναι «κοινὴ ὄλων μοῖρα», νὰ δημιουργήσῃ κάποιες καλλίτερες συνθήκες καθαρὰ ἀτομικές, ἀφοῦ γιὰ τὸν σκοπὸ τοῦτο ποδοπατήσῃ κάθε ἔννοια δικαιοσύνης καὶ ἠθικῆς καὶ σεβασμοῦ τῶν δικαιωμάτων τοῦ γείτονα ποῦ, εἴτε μὲ τὸ γλυκόλογο τῆς ἀπάτης εἴτε μὲ τὴν φοβέρα τῆς δύναμης, κοιτᾷ πῶς νὰ τοῦ πάρῃ τὴ βοῦκα ἀπὸ τὸ στόμα. Δὲν εἶναι πιά οἱ καλοπροαίρετοι ταξιδιώτες ποὺ μὲ ἀμοιβαῖες φιλοφρονήσεις πῆραν ὁ καθένας τὴ θέσιν του στὸ ξεκίνημα τῆς ἀμαξοστοιχίας μὲ κοινὴ προσδοκία νὰ ἱκανοποιηθοῦν ὅλοι ἀπὸ τὴν ὄνειρεμένη πολιτεία ποῦ σύντομα θὰ συναντοῦσαν στὸ τέρμα τοῦ ταξιδιοῦ. Κανένας πιά δὲν πιστεύει στὴν ὁπτασία αὐτὴ κι' ἕνας ἀνελέητος ἀλληλοεξοντωτικὸς ἀγὼνας ἔχει ἀρχίσει ἀνάμεσα στοὺς ἐπιβάτες τοῦ τραίνου ποὺ ἔχει ξεκινήσει ἐδῶ καὶ σαράντα χρόνια, ἀπὸ τὸ 1914. Γιὰ νὰ εἴμαστε πιὸ ἀκριβεῖς, ὑπάρχουν καὶ μερικοί, ἐλάχιστοι μέσα στὴν ἀμαξοστοιχία, ποὺ προσπαθοῦν νὰ ἐμψυχώσουν τοὺς ἀδύνατους καὶ νὰ κατευνάσουν τοὺς ἐξαγριωμένους. Ἀγαθὴ ἡ προαίρεσή τους, ἀλλὰ μάταιη. Ἐντελῶς μάταιη. Τὶ ὠφελοῦν τὰ λόγια σὲ κάτι τέτοιες περιστάσεις;

II.

Αἰώνας Φόβου καὶ Ἐλπίδας

Ἀλλὰ καὶ τὸ 1914 δὲν εἶναι παρὰ ἕνα ὁρῶσιμο ἐντυπωσιακό. Ἡ κατάσταση ποὺ ἐγίνε αἰσθητὴ στὸν μέσον ἄνθρωπο κατὰ τὰ μέσα τοῦ αἰῶνα μας, εἶχε φυσικὰ τὴν προγενέστερη ἀθόρυβη προεργασία της ποὺ ἦταν ἤδη αἰσθητὴ στοὺς ὀλίγους ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τοῦ αἰῶνα μας. Κάτω ἀπὸ μιὰ τεχνητὴ καταπίεση τῶν ἐνστικτων παρορμήσεων, καὶ μέσα σ' ἕνα τεχνητὸ ρασιοναλιστικὸ κλίμα, ἦταν ἤδη αἰσθητὴ ἡ δημιουργία μιᾶς ἀτμόσφαιρας ποὺ ὁλοένα λιγότευε τὸ ὀξυγόνο της καὶ προκαλοῦσε δυσφορία στίς ἀνάγκες τῆς ἀνθρώπινης ἐλευθερίας καὶ δικαιοσύνης. Τὰ ἐπαναστατικὰ κινήματα στὴν Τέχνη, ποὺ ἄρχισαν νὰ φανερώνονται ἀπὸ ἐκεῖνη τὴν ἐποχὴ καὶ ἔκτοτε συνεχίστηκαν μὲ ἀλληλοδιάδοχες ἐξελίξεις ποὺ κανένας αἰώνας

δὲν τις ἐνεφάνισε μέσα σὲ τόσο λίγο διάστημα, ὁ φουτουρισμός, ὁ ντανταϊσμός, ὁ ἐξπρεσιονισμός, ὁ σουρρεαλισμός (γιὰ νὰ περιορισθῶ στὶς χαρακτηριστικώτερες μόνο ἐκδηλώσεις) ποὺ τόσο εὐτράπελο πνεῦμα καὶ εἰρωνικά σχόλια προκάλεσαν στοὺς ἐπιπόλαιους παρατηρητές, δὲν ἦταν παρὰ μιὰ γνήσια καὶ δραματικὴ εἰκονογράφηση τοῦ ἀπειλητικοῦ κατήφορου, μιὰ κραυγὴ ἀπογνώσεως καὶ διαμαρτυρίας, ἀπὸ τὸ προβάδισμα τῆς διαισθήσεως καὶ τῆς διοράσεως ποὺ προνομιακὰ κατέχει ὁ καλλιτέχνης καὶ ποὺ γι' αὐτὸ πολλές φορές τὰ μηνύματά του στάθηκαν προφητικά. Ὡς τόσο καὶ γιὰ τὴν πρὶν κοινὴ ἀντίληψη εἶναι σήμερα αἰσθητὸ καὶ χεροπιαστό, τὸ πῶς ὁ 20ὸς αἰώνας εἶναι ἕνας αἰώνας συγκρούσεων καὶ ἀντινομίων. Αἰώνας καταστροφῆς καὶ ἀναδημιουργίας, ἀνόδου καὶ καθόδου, προόδου καὶ καταπτώσεως, ὑποδουλώσεως καὶ ἀπολυτρώσεως, φόβου καὶ ἐλπίδας. Εἶναι χαρακτηριστικὸ τὸ διττὸν Χάρτη τοῦ Ἀτλαντικοῦ ποὺ συντάξανε κατὰ τὸν τελευταῖο πόλεμο οἱ ἡγέτες τῶν Ἑνωμένων Πολιτειῶν, τῆς Μεγάλης Βρετανίας καὶ τῆς Ρωσίας, διακηρύχθηκε διττὸν ἕνα ἀπὸ τὰ τρία βασικά σημεῖα ἐπιδιώξεων θὰ ἦταν «ἡ ἐξουδετέρωση τοῦ παγκόσμιου φόβου τῆς ἀνθρωπότητας». Ἀπὸ τὴν ἐποχὴ ἐκείνη καὶ μέχρι σήμερα, ὅλα τὰ διεθνή συνέδρια ψυχικῆς ὑγείας διαπιστώνουν τὴν ὑπαρξὴ μιᾶς μάστιγας φόβου ποὺ ραβδίζει ἀδιάλειπτα τὴν ψυχὴ τοῦ συγχρόνου ἀνθρώπου, ὀργανώνοντας τὴν λεγόμενη «παγκόσμια νευρώση τῆς ἐποχῆς μας».

Αὐτὸς ὁ φόβος ποὺ ἀποτελεῖ τὸ χαρακτηριστικώτερο γνώρισμα τῆς ἀνθρώπινης ψυχῆς τῆς ἐποχῆς μας καὶ ποὺ ὅσο τὸν ζοῦμε τόσο καὶ ἐγκλιματιζόμαστε σ' αὐτὸν μέχρι ποὺ γιὰ τὴ σύγχρονη νεότητα, ποὺ δὲν γνώρισε τίποτε καλλίτερο ἀπὸ τὴν ἐποχὴ μας, νὰ θεωρεῖται ὁ φόβος αὐτὸς σὰν φυσιολογικὴ κατάσταση, δὲν εἶναι κάτι τὸ συγκεκριμένο ποὺ νὰ μπορῇ κανεὶς νὰ τ' ἀποφύγῃ ἢ νὰ τὸ πολεμήσῃ. Εἶναι μιὰ διάχυτη κατάσταση ἀγχους ποὺ τὴν εἰσπνέουμε ἀσυναίσθητα μαζὺ μὲ τὸν ἀέρα ποὺ ἀναπνέουμε καὶ δημιουργεῖ ἕνα ἔδαφος εὐαισθητοποιημένο καὶ κατάλληλο νὰ συγκλονισθῇ σὲ κάθε στιγμή ἀπὸ κρίσεις μικρὰς ἢ μεγάλης, μὲ τὸν χαρακτηρὴ μιᾶς προσβολῆς ποὺ διαμορφώνει ἕνα κλίμα ἀγωνίας καὶ ἀνασφάλειας καὶ κρατάει τὸ ἄτομο σὲ μελαγχολία ἢ σὲ ἐπιθετικότητα, ἀνάλογα μὲ τὰ μέσα αὐτοάμυνας ποὺ μπορεῖ ἡ ἰδιοσυστάσις του νὰ χρησιμοποιήσῃ. Τόσο ἡ μονιμότητα μιᾶς τέτοιας καταστάσεως ὅσο καὶ τὰ αὐθόρμητα μέσα τῆς αὐτοάμυνας ποὺ χρησιμοποιεῖ τὸ ἄτομο, εἶναι ἐκεῖνα ποὺ δίνουν στὴν κατάστασιν αὐτὴ τὸν χαρακτηρὴ τῆς ψυχονευρώσεως.

Θὰ ἀνταποκρινόταν λοιπὸν πρὸς τὴν ἀντικειμενικὴ ἀλήθειαν ὁ χαρακτηρισμὸς τοῦ αἰῶνα μας μὲ τὸν τίτλο «ὁ αἰώνας τῆς ἀνασφάλειας», τίτλο ποὺ ἔρχεται σὲ διαμετρικὴ ἀντίθεση μὲ τὸν «χρυσὸν αἰῶνα τῆς ἀσφαλείας» ὅπως ἀποκαλεῖ τὸν αἰῶνα ποὺ προηγήθηκε τοῦ δι-

κοῦ μας, ὁ μέγας νοσταλγὸς του, ὁ Στέφαν Τζβάρτς.

III.

«Ἄλλοι καιροί, ἄλλα ἥθη...»

Ἄς πάρουμε ἕνα παράδειγμα ἀπὸ τὸν περασμένο αἰῶνα γιὰ νὰ δοῦμε τὸ ἴδιο συγκριτικὰ κάτω ἀπὸ τὸ φῶς τοῦ αἰῶνα μας: Διαλέγω τὸν «ἐπιχειρηματία». Ὅχι ἀπὸ τὴ στενὴ του ἐπαγγελματικὴ ἔννοια ἀλλὰ ἀπὸ τὴν γενικώτερη. Ἀπὸ κείνη ποὺ διέπει τὰς προϋποθέσεις κάθε ἀτομικῆς ἢ ὁμαδικῆς προσπάθειας, μικρῆς ἢ μεγάλης. Ὁ «ἐπιχειρηματίας» λοιπὸν τοῦ περασμένου αἰῶνα ἐβασίζεταν κυρίως στὸ κεφάλαιό του, τὸ ὑλικὸ καὶ τὸ ἠθικόν. Γιὰ νὰ ἐξασφαλίσῃ τὸ δεύτερο ἐβαζε ἕνα μέρος τοῦ ὑλικοῦ κεφαλαίου του στὴ δουλιὰ του κι' ἕνα μέρος τ' ἄφινε στὴν ἄκρῃ γιὰ ν' ἀντιμετωπίσῃ μ' αὐτὸ μιὰν ἐναντιότητα τῆς τύχης ἢ ἕνα κίνδυνο τῆς ὑπολήψεώς του. Ὁ ἄνθρωπος ποὺ θὰ ἐβαζε ὅλα του τὰ κεφάλαια γιὰ ἕνα ἐμπόριο, μιὰ βιομηχανία ἢ γενικὰ μιὰ ἐπιχείρησιν, ἐθεωρεῖτο ἐπιπόλαιος ἢ ὑπόπτου ἠθικῆς. Καὶ τοῦτο, ἐπειδὴ ἔτσι θὰ χρησιμοποιοῦσε παράνομα τὴν παρακαταθήκην ἀσφαλείας, τὴν ἐγγύησιν τῆς τιμιότητός του. Τὴν ἐγγύησιν δηλαδὴ ποὺ ζητᾶ κανεὶς ἀπὸ τὸν ὀφειλέτη του τὴν ἀπαιτοῦσε ὁ τίμιος ἐπιχειρηματίας τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἀπὸ τὸν ἑαυτό του. Ἦταν αὐτὸ ποὺ τοῦδινε τὸ δικαίωμα νὰ κρατᾶ τὸ κεφάλι του ψηλά. Ἄν δὲν ἔδειχνε αὐτὴν τὴν πρόνοιαν ἦταν σὰν ν'ἄλεγε μὲ ἰταμότητα: «Ἄν πέσω ἔξω, δὲν θ' ἀναγνωρίσω τὰ χρέη μου, δὲν θὰ πληρώσω κανένα καὶ λίγο μὲ μέλλει ἂν μὲ κηρύξουν σὲ πτώχευση καὶ μὲ βάλουν φυλακή.» Ἀλλὰ σ' ἕναν τέτοιο ἐπιχειρηματία τί ἐκτίμησιν μπορούσαν ν'ἄχουν οἱ συναλλασσόμενοι καὶ ἡ κοινωνία; ἀλλὰ καὶ τί ἐμπιστοσύνη μπορούσε ν'ἄχῃ ὁ ἴδιος τοῦ ἑαυτός; Ἀντιθέτως, ἐκεῖνος ποὺ βάζοντας ἕνα μέρος τῶν κεφαλαίων του στὴν ἄκρῃ, ἐκινουσε χρησιμοποιώντας τὰ ὑπόλοιπα μὲ προκαθαρισμὸ τοῦ νόμιμου κέρδους του, σὲ μιὰ ἐποχὴ ποὺ τιμές, φόροι, νόμοι, ναῦλα, πρῶτες ὕλες, ἐργατικά, ἀγοραστικὴ ἱκανότης τοῦ κοινοῦ κλπ. ἦσαν ὅλα σταθερά, καθαρὰ, κι' ἐλεύθερα, ἦταν βέβαιος μὲ τίς μεγαλύτερες πιθανότητες γιὰ τὴν προκοπὴν του καὶ γιὰ τὸ στερέωμα τῆς ὑπόληψής του στὴν κοινωνία.

Λίγα χρόνια ἀργότερα, δεκατέσσερα μόλις χρόνια μετὰ τὸν «χρυσὸν αἰῶνα τῆς ἀσφαλείας» ἦρθε ἡ κατάρσις καὶ ἡ ἡλιθιότης τοῦ πρώτου παγκοσμίου πολέμου καὶ ἀνέτρεψε τὰ πάντα. Ὁ ἐπιχειρηματίας ὄχι μόνον δὲν νοιάζεται νὰ κρατήσῃ ἀπόθεμα κεφαλαίων ἀσφαλείας τῆς τιμῆς του, ἀλλὰ ξεκινᾶ τὴ δουλιὰν του μὲ κεφάλαια μηδὲν ἢ μὲ δανεικά. Ἀκόμα καὶ στὴν περίπτωσιν ποὺ ἔχει ἀτομικὰ τοῦ κεφαλαίου αὐτὰ θὰ τὰ κρατήσῃ γιὰ τὴν ἀτομικὴν του ἀσφάλειαν. Γιατὶ ἔπαψε νὰ συνδυάζεται ἡ ἀτομικὴ ἀσφάλεια μὲ τὴν ἀσφάλειαν τῆς ὑπόληψης καὶ τῆς ἐργασίας. Ἡ ἐργασία ἔγινε κατὰ κάποιον τρόπο ζήτημα τύχης, ὅμοιο μὲ τὴν ἀμφί-

βολή έκβαση μιας διμέτωπης μάχης, από την εποχή που η διευθυνομένη οικονομία και ο κρατικός παρεμβατισμός δημιούργησαν ένα μέτωπο που υπονομεύει τα νώτα του εργαζομένου ή του επιχειρηματία, που παραλύει την διαχειριστική του πρωτοβουλία και πανικοβάλλει την κάθε λογής ασφάλειά του. Προτιμά τότε ν' απομακρύνει κεφάλαια δικά του που θα ήταν παραγωγικά στην εργασία. Θα κάνει μ' αυτά μια στείρα αποταμίευση, θα τα γράψει στην γυναικά του, θα τα κρύψει, θα τα φυγαδέψει για ν' ασφαλίσει μ' αυτά τα γερατειά του ή τα παιδιά του, είτε για ν' εξαγοράσει τη φυλακή ή να διαπαιτεύσει στο έξωτερικό. Γιατί έχει κι' αυτήν την προοπτική μπροστά του, έστω κι' αν ο ίδιος είναι καλής πίστεως άνθρωπος. 'Η εύμεταβλητότης των συνθηκών, ή αστυνόμευση της εργασίας, ή δημοτική φορολογία, δημιουργούν κάτω από τα πόδια του εργαζομένου μια μόνιμη αίσθηση κυματοειδούς σεισμικής δονήσεως που δεν αποκλείει κανενός είδους καταστροφή, και οικονομική και ήθικη, και αντικαθιστά το αίσθημα της προστασίας και της ασφάλειας μ' ένα αίσθημα καταδιώξεως και ανασφάλειας. 'Εκείνο που για τον επιχειρηματία του περασμένου αιώνα ήταν κάτι το έντελως άπιθανο, για τον σημερινό επιχειρηματία αποτελεί προκαταβολική πιθανότητα. Γι' αυτό φτάνει τη δουλιά του, όχι με την προοπτική να την συνεχίσουν τα παιδιά του και τα εγγόνια του, αλλά με την προοπτική του πως θα βρή την ευκαιρία της εποχής, και πως θα μαζέψει γρήγορα - γρήγορα όσα μπορεί περισσότερα, σάν να ζη κάτω από μια μόνιμη άπειλή και σάν να θέλη να έπωφεληθεί από μια άβέβαιη ανάπαυλα για την οποία χρειάζεται ωστόσο τόλμη και ήθικες άβαριες και προεξόφληση κάθε κακής συνέπειας.

Μά όσο πιο πολύ σφίγγει ή τανάλια του φόβου και της αγωνίας τόσο και πιο πολύ ή άμυνα του ένστικτου της αυτοσυντηρήσεως σπρώχνει το άτομο στην περιφρόνηση των ήθικων αρχών και στην υιοθέτηση των παράνομων μέσων. 'Η άδικια, ή απάτη, ή ανηθικότητα, το ψέμα, ή κλοπή, απογυμνώνονται έτσι από κάθε κακή τους σημασία και ντώνονται με τις έννοιες των μέσων άμυνας, αυτές που δικαιούνται να χρησιμοποιήσουν το άτομο μπροστά σ' έναν άμεση άπειλή της ζωής του. Γι' αυτό και τις έννοιες σάν συνώνυμες με την ικανότητα και την έξυπνάδα. Στον προηγούμενο αιώνα 'Η «πτώχευση» ενός έμπορου τον στιγμάτιζε μέχρι τρίτης γενεάς. Σήμερα αποτελεί έμπορική διαφήμιση. 'Ο άνθρωπος του περασμένου αιώνα είχε την αίσθηση ότι ή γη ήταν άκίνητη κι' ότι αυτός στεκόταν στέρεα επάνω της, ενώ ο σημερινός άνθρωπος κάνει τον άγωνα να σταθεί δρθιος επάνω σ' μια μεγάλη σφαίρα που ίλιγγιδώς περιστρέφεται κάτω από τα πόδια του. Άγωνιώντας να κρατήσει την ίσορροπία του, πιάνεται από τον διπλανό του, άδιαφορώντας αν

έτσι τον γκρεμοτσακίσει, έτοιμος κι' ο ίδιος να τον ακολουθήσει στο χάος με το επόμενο γύρισμα της σφαίρας.

Την παρακολούθηση της αγωνίας και της πολιτείας ενός επιχειρηματία της σύγχρονης εποχής δέν την έφηρα, όπως είπα, σάν ένα παράδειγμα στην τύχη, αλλά σάν μια αντιπροσωπευτική εικόνα της αγωνίας με την όποια ο σύγχρονος άνθρωπος αντιμετωπίζει τον άγωνα της ζωής του. Γιατί από την άποψη αυτή ο καθένας μας είναι και ένας «επιχειρηματίας» σ' μικρογραφία. Μικρογραφία για τα μάτια των άλλων, αλλά ωστόσο τεράστια υπόθεση για τον ίδιο τον έαυτό μας.

'Αλλά να και ή αντίθετη εικόνα, όπως ζωγραφίζει ο μεγάλος Εύρωπαίος, ο Στέφαν Τζβάιχ, στο βιβλίο του «ό χθεσινός κόσμος» την πρό του 1914 εποχή, γράφοντας τα έξης: «'Ο πολίτης είχε πίστη στον έαυτό του και στο μέλλον του έπειδή είχε πίστη στη δικαιοσύνη και την μονιμότητα των νόμων του Κράτους. 'Η εργασία έπληρώνετο με ώραία και σίλβοντα χρυσά νομίσματα που δέν είχαν ανάγκη από καμιά έγγυση. 'Ετσι ο καθένας ήξαιρε πόσα έχει σήμερα και πόσα αύριο κι' έκανε το λογαριασμό του για το μέλλον του και το μέλλον των παιδιών του. 'Ο δημόσιος υπάλληλος, ο τραπεζιτικός υπάλληλος, ο αξιωματικός, ο εκπαιδευτικός, ήξεραν σ' πόσα χρόνια θα προαχθούν, πόσο εισόδημα θα έχουν μετά 5, 10, 20 χρόνια σύμφωνα με τον βαθμό που θα φθάνει ή προαγωγή τους, τότε θα παίρναν τη σύνταξή τους και πόση σύνταξη θα παίρναν. 'Ετσι έχοντας έξασφαλισμένη τη βάση τους είχαν όλη την ήρεμία και την άνεση να σκεφθούν για κάτι καλύτερο αν ήθελαν. Κάθε οικογένεια μπορούσε να καταστρώσει με ακρίβεια τον προϋπολογισμό της και ήξερε πως ποιο μπορούσε ν' απλώσει το πάπλωμά της, πόσα να ξοδεύει για τροφή και πόσα για να ντύνεται, πόσα για τα θεάματα και πόσα για τα ταξίδια άναψυχής. 'Οποιος ήθελε να ταξιδέψει δέν είχε παρά να έτοιμάσει τη βαλίτσα του και να έπιβιβάσθι στο πρώτο τραίνο ή στο πρώτο βαπόρι που έφευγε. Οι χώρες είχαν άνοιχτές τις πύλες τους. Τα σύνορα ήταν έλεύθερα. Οι άνθρωποι ταξίδευαν χωρίς διαβατήριο. 'Οποιος είχε ένα σπίτι, το θεωρούσε ως ασφαλές άσυλον των παιδιών και των έγγονών του, κι' ή κτηματική περιουσία και ή πατρική έπιχείρηση περνούσαν από την μια γενιά στην άλλη. 'Όταν ένα βρέφος ήταν ακόμη στο λίκνο του, οι γονείς του κατέθεταν για λογαριασμό του ένα ποσό στον κουμπαρά ή στην Τράπεζα, για να βρή χάρις στον άνατοκισμό, ένα ποσόν όταν θα μεγάλωνε, για το ξεκίνημα για το μεγάλο ταξίδι της Ζωής. Τα πάντα έμεναν άκλόνητα στη θέση τους. Κανένας δέν πίστευε στον πόλεμο, στις επαναστάσεις και στις άναστατώσεις. Οι ριζικές μεταβολές και οι βίαιοι κλονισμοί φαινόντουσαν αδύνατοι στον αιώνα εκείνο της Λογικής. Το αίσθημα της ασφάλειας ήταν

ὁ κοινὸς θησαυρὸς ἑκατομμυρίων ἀνθρωπίνων πλασμάτων, τὸ ἰδεώδες τῆς ζωῆς τους, ἄξιο κάθε προσπάθειας ποὺ ἀπέβλεπε στὴ διατήρησή του. Χωρὶς τὸ αἶσθημα αὐτὸ τῆς ἀσφάλειας, ἡ ζωὴ δὲν φαινόταν νὰ ἔχῃ καμμιὰ ἀξία, κι' ὁλοένα μεγαλύτεροι κύκλοι λαχταροῦσαν νὰ ἐξασφαλίσουν συμμετοχὴ στὸ πολύτιμο ἐκεῖνο ἀγαθό. Ἔτσι γιὰ νὰ μπορέσουν νὰ συμμετάσχουν στὸν παράδεισο τῆς ἀσφάλειας καὶ οἱ μὴ εὐποροὶ, ἐπῆρε τεράστια διάδοση τὸ σύστημα τῶν ἀσφαλίσεων. Ὁ καθένας ἀσφάλιζε τὸ σπῆτι του κατὰ τῆς πυρκαϊᾶς καὶ τῶν διαρρηκτῶν, τὸ χωράφι του κατὰ τῆς χάλαζας καὶ τῆς θεομηνίας, τὸ κορμί του κατὰ τῶν δυστυχημάτων καὶ ἀσθενειῶν, κι' ἅμα γεννιόταν ἓνα κορίτσι, οἱ γονεῖς του τοῦ ἔβαζαν στὴν ἄκρῃ ἓνα ποσό, γιὰ νὰ χρησιμέψῃ σὰν ζύμη γιὰ τὴν προΐκα του. Ἦταν μιὰ ἐποχὴ ποὺ ἄφινε περισσεύματα. Ὁ κοσμάκης εἶχε τίς οἰκονομίες του καὶ τίς κατέθετε στὴν Τράπεζα μὲ τὴν ἀπόλυτη βεβαιότητα πὼς δὲν μποροῦσε νὰ τοῦ τίς πάρῃ κανεὶς, ἢ πλήρωνε μὲ τίς οἰκονομίες του τίς δόσεις του σὲ ἀσφαλιστικὲς ἐταιρεῖες ποὺ ἦσαν ἐξ ἴσου ἰδρύματα ἀκλόνητης ἐμπιστοσύνης.

Αὐτὴν ἀκριβῶς τὴν ἀκλόνητη ἐμπιστοσύνη, τὸ αἶσθημα τῆς ἀσφάλειας καὶ τὴν ψυχικὴ ἡρεμία, εἶναι ποὺ μετέτρεψαν οἱ πόλεμοι τοῦ αἰῶνα μας, σὲ ἀκλόνητη δυσπιστία, αἶσθημα ἀνασφάλειας καὶ ψυχικὴ ἀγωνία. Ὅλα τὰ ἄλλα προβλήματα, ὅλες οἱ κακοδαιμονίες, ἠθικὲς, πολιτικὲς, οἰκονομικὲς, κοινωνικὲς, ἀτομικὲς, ποὺ μαστίζουν τὸν σύγχρονο ἄνθρωπο, δὲν εἶναι παρὰ συνέπειες τοῦ ἀναποδογυρίσματος τοῦ τρίποδος ἐπάνω στὸν ὁποῖον ἐστηριζόταν ἡ πρὸ πεινήντα ἔτων εὐτυχία τοῦ ἀνθρώπου. Τοῦ ἀναποδογυρίσματος τῆς ἐμπιστοσύνης, τῆς ἀσφάλειας καὶ τῆς ἡρεμίας.

Ἦταν ὁμῶς ἰδεώδης ἡ λεγομένη «παλὴ ἀκαλὴ ἐποχὴ»: Ἀσφαλῶς ὅχι. Ὑπῆρχε ἀρκετὴ συμβατικότητα στίς ἐννοίες τῆς κοινωνικῆς καὶ τῆς ἀτομικῆς ἐλευθερίας. Ὑπῆρχε ἀρκετὴ μεροληψία στίς ἐννοίες τῆς ἰσότητος καὶ τῆς δικαιοσύνης. Ὅχι ὁμῶς τόση ὥστε νὰ κλονίζῃ σύρριζα τὸ αἶσθημα τῆς ἀτομικῆς ἀσφάλειας, τῆς ψυχικῆς γαλήνης καὶ τῆς ἐμπιστοσύνης πρὸς τὸ μέλλον, ὅπως συμβαίνει σήμερα. Ἔπρεπε ἡ κατάσταση ἐκεῖνη νὰ βελτιωθῇ καὶ ἦταν δυνατόν νὰ βελτιωθῇ. Ὁ πόλεμος τοῦ 1914 ἔγινε γι' αὐτὸν τὸν σκοπὸ. Σὰν ἓνα μέσο βελτιωτικό. Ἀλλὰ μέσο λαθεμένο. Μέσο ποὺ χειροτέρευε κατὰ πολὺ τὴν κατάσταση καὶ ποὺ ἔγινε ἀφορμὴ νὰ ἐπακολουθήσουν λάθη φοβερότερα καὶ καταστρεπτικώτερα. Γιατὶ δὲν χρειάζεται κριτικὴ θεώρηση γιὰ ν' ἀντιληφθῇ κανεὶς ὅτι περισσότερο ἀγωνία καὶ ἀδικία μαστίζει τὴν ἀνθρωπότητα τοῦ 1954 ἀπὸ ἐκείνην τοῦ 1914 ἐνῶ ἡ ἀτομικὴ ἐλευθερία καὶ ἡ ἀνθρώπινη ἀξιοπρέπεια εὐρίσκονται κυριολεκτικὰ «ἐν διωγμῷ».

IV.

Ὁ ἀγὼνας τῆς ζούγκλας

Κανεὶς ἀπὸ τοὺς ἐμπειροτέχνες ποὺ παρου-

σιάστηκαν μετὰ τὸ 1914 δὲν κατῴρθωσε νὰ πετύχῃ τοὺς ἀντικειμενικοὺς σκοποὺς. Ὁ μηχανιστικὸς πολιτισμὸς πρόβαλε σὰν ἐλιξήριο τῆς εὐτυχίας. Ἡ μηχανὴ θεωρήθηκε λυτρωτὴς τῆς ἀνθρώπινης δουλείας. Κι' ὁ ἄνθρωπος πίστεψε πὼς ἡ μηχανὴ ἔγινε δοῦλος του κι' αὐτὸς ἀφέντης τῆς. Ἔπρεπε νὰ περάσῃ ὁ καιρὸς γιὰ νὰ φανῇ πὼς συνέβη τ' ἀνάποδο. Πὼς ὁ ἄνθρωπος ἔγινε δοῦλος τῆς μηχανῆς μὲ τάση ν' ἀφομοιωθῇ μ' αὐτὴ χάνοντας τὸν ἀνθρωπισμὸ του. Καὶ κάτι ἄλλο: Τὸ πὼς γιὰ ν' ἀποκτήσῃ τ' ἀγαθὰ τοῦ μηχανιστικοῦ πολιτισμοῦ ἔπρεπε νὰ πουλήσῃ τὴν ψυχὴν του καὶ νὰ ἐνταχθῇ σ' ἓνα σιսυφικὸ ἀγῶνα ποὺ κόβει τὴν ἀνάσα. Τὸ οἰκονομικὸ «κράχ» τοῦ 1929 ποῦ, ξεκινημένο ἀπὸ τὴν Ἀμερικὴ, κατέκλυσε σὰ λάβα τὴν Εὐρώπῃ, στάθηκε ἡ μοιραία συνέπεια τοῦ ὕλιστικοῦ Μολῶχ καὶ ἡ ἀφορμὴ ποὺ γέννησε τοὺς λογῆς - λογῆς κομπογιαννίτες, δικτάτορες καὶ ἐπαναστάτες, ποὺ ὅλοι μαζὶ δούλεψαν γιὰ νὰ προετοιμάσουν, μέσα σὲ δέκα χρόνια, τὴν τραγωδία τοῦ 1939, τὸν δεύτερο παγκόσμιον πόλεμο. Στὴν ἐξοδὸ του, τὸ οἰκοδόμημα τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ Πολιτισμοῦ ποὺ ἐπὶ εἴκοσι αἰῶνες χτιζόταν ἐπάνω στὰ θεμέλια τοῦ Ἑλληνικοῦ Θαύματος τοῦ Χρυσοῦ Αἰῶνα καὶ στῆς ὑποθήκες τῆς ἀγάπης, τῆς φιλαλληλίας καὶ τῆς συγγνώμης τοῦ Ναζωραίου, γκρεμίστηκε μὲ πάταγο, σ' ἐρείπια ζωσμένα ἀπὸ φλόγες κι' αἶμα, ἐπειδὴ ἡ οἰκοδομικὴ του γραμμὴ ὅσο καὶ περισσότερο ἀνέβαινε, τόσο καὶ πιο πολὺ ξέφευγε ἀπὸ τὴν στάθμη τῶν ἀρχικῶν θεμελίων. Ἔτσι, ἐπάνω στὸ ἀπαίσιον οἰκόπεδο ποὺ ξημέρωσε μετὰ τὴ νύχτα τοῦ τελευταίου πολέμου, ἓνα ζοφερὸ ἰσόγειο πρόβαλε στοὺς καπνοὺς τοῦ ὀρίζοντα: Τὸ καθεστῶς τῆς αὐθαιρεσίας καὶ τῆς ἀνασφάλειας, τοῦ φόβου καὶ τοῦ ἄγχους.

Δύο ἀκρατεῖς κατηγορίες ἀνθρώπων — κι' ἀνάμεσα σ' αὐτές, πολυπληθεῖς ἐνδιάμεσες — αὐτόματα προέκυψαν ἀπὸ τὸ καθεστῶς αὐτό: Ἐκεῖνοι ποὺ δὲν μποροῦν ν' ἀντιδράσουν καὶ σφαδάζουν μέσα στὴν ἀτμόσφαιρα τοῦ φόβου καὶ τῆς ἀνασφάλειας. Κι' ἐκεῖνοι ποὺ ἀντιδρῶν, ἀδιαφορώντας ὁμῶς γιὰ κάθε ἠθικὴ ἐννοία καὶ χρησιμοποιώντας ἀδίστακτα κάθε μέσο—συνήθως εἰς βάρος τῶν πρώτων—γιὰ νὰ ἐπιτύχουν μιὰ ψευδαίσθηση ἀτομικῆς ἀσφάλειας. Ψευδαίσθηση, γιατί καὶ σ' αὐτοὺς καὶ μὲ ὁποιοδήποτε μέσο, τὸ μόνιμο αἶσθημα τῆς ἀσφάλειας δὲν μπορεῖ νὰ πραγματοποιηθῇ στὴν ἐποχὴ μας. Θάλεγε κανεὶς ἐκ πρώτης ὄψεως βλέποντας τίς δύο αὐτὲς κατηγορίας, ὅτι πρόκειται γιὰ θύματα καὶ γιὰ θύτες. Μιὰ τέτοια σχέση, ὑπάρχει ἀσφαλῶς ἀναμεταξύ τους: Οἱ καταδιωκόμενοι καὶ οἱ καταδιώκοντες. Ὅμως καὶ οἱ δύο εἶναι ἐξ ἴσου θύματα καὶ πιο σωστό θὰ ἦταν νὰ χαρακτηρισθοῦν: Οἱ ὑποκύπτοντες καὶ οἱ ἀμυνόμενοι.

Μέσα στὰ φοβερά Νταχάου καὶ Μπέλσεν καὶ ἄλλα στρατόπεδα συγκεντρώσεως τῆς γερμανικῆς θηριωδίας, οἱ κατάδικοι ποὺ πρωτοκοιταζόταν μεταξύ τους εἶχαν ὁ ἓνας γιὰ τὸν

άλλο μιά βουβή έκδηλωση άλληλοκατανόησης κι' άλληλοσυμπάθειας. Ύστερα από λίγο καιρό, μόλις οι περιστάσεις τ' όφειναν να πρέπει να διεκδικήσουν μεταξύ τους ένα ξεροκόματο ψωμίο ή ένα κουρέλι κουβέρτας, μεταβάλλονταν στη στιγμή σε διώκτες και σε διωκόμενους, σε θύτες και σε θύματα. Ο ένας κοίταγε να βγάλει το μάτι του άλλου για να περισώσει το δικό του. Δεν έπαυαν ωστόσο και οι δυο να είναι θύματα ενός κοινού διώκτη. Θά μπορούσαν τάχατες ν' αναχαιτισθούν σ' αυτόν τον έσχατο άγωνα επιβίωσης αν ένας πάστορας προσπαθούσε ευαγγελικά να κατασιγάσει τ' πάθη τους και να τους ειρηνέψει; "Ας μ'ην αυτάπατώμεθα λοιπόν όταν βλέπουμε στην εποχή μας να διαιρούνται οι άνθρωποι σε διώκτες και σε διωκόμενους. Δεν είναι άηθικοί οι μ'εν και ήθικοι οι άλλοι. Θά ήθελαν και οι διωκόμενοι, αν μπορούσαν, να χρησιμοποιήσουν τ' μέσα άμύνης των διωκτών τους: τήν άπάτη, τόν δόλο, τόν σφετερισμό, τή βία, τή συκοφαντία, τήν αναληγσία. Κι' από τ' άλλο μέρος θά μπορούσαν κι' οι διώκτες να παραιτηθούν από όλα τ' άηθικά και παράνομα μέσα που χρησιμοποιούν και να γίνουν ήθικοι, αν δεν ήσαν να ζουν μέσα σε στρατόπεδο συγκεντρώσεως.

Ο φόβος και ή με κάθε τρόπο άμυνα, είναι εκείνα που κυριαρχούν και στις δυο αυτές κατηγορίες των ανθρώπων. Και τ' όφαινόμενο δεν άφορα μονάχα τ' άτομα, αλλά και τ' έθνη. Συνασπίζονται ομάδες έθνων εν όνόματι διαφόρων ώραιων ιδεών, όπως ή ισότητα, ή έλευθερία, ή δικαιοσύνη, ή αυτοδιάθεση, που έξισου κι' αυτές κατήντησαν θύματα άγνώριστα από τήν κακομεταχείρηση. Στην πραγματικότητα δεν είναι τ' ήθικό περιεχόμενο αυτών των ιδεών εκείνο που έμπνέει αυτούς τους συνασπισμούς, αλλά ο φόβος και τ' συμφέρον. Ο φόβος των Μεγάλων Έθνων που εν όνόματι των ώραιων ιδεών ζητούν να προστατέψουν δηθεν τ' Μικρά Έθνη και, στην πραγματικότητα, να έπωφεληθούν απ' αυτά. Γι' αυτό και δεν διστάζουν τ' Μεγάλα Έθνη να ποδοπατήσουν τις ιδέες αυτές κάθε φορά που ένα Μικρό Έθνος, έστω και συμμαχικό, τις διεκδικεί από τ' μεγάλο εν όνόματι της δικαιοσύνης. Έκτός αν τ' «συμφέροντα» του Μεγάλου επιβάλλουν τήν ύποστήρηση του Μικρού. Η Κορέα και ή Κύπρος είναι δυο πρόσφατα και πολύ ευγλωττα παραδείγματα. Παγκόσμιο συνεπώς και πανεπίσημο σύνθημα της εποχής μας: «Τ' ό δικαίον του ισχυροτέρου» σε στενότερη συνεργασία με τ' ό: «Ο σκοπός αγιάζει τ' μέσα». Και παγκόσμια ή κατάπτωση των ήθικων έννοιων και των έπιτευγμάτων του πολιτισμού. Και άς μ'ή μ'ας ξεγελούν οι σειρήνες των ραδιοφώνων ή οι διακηρύξεις των ήγητόρων.

Άλλά ο παγκόσμιος αυτός φόβος που συνέχει τήν ψυχή του συγχρόνου ανθρώπου με άγωνία, παίρνει τήν κωμική του μορφή στην εμφάνιση των ισχυρών που «διέπουν τ' άς τύχας της ανθρωπότητας». Όταν ο Περι-

κλής ανέβαινε στην Πνύκα για να συναγείρει τ' πλήθη και να κρατήσει στα χέρια του τ' ήνία της Δημοκρατίας των Άθηνων, άντλοοσε τή δύναμη από τ' ό λόγο του και τ' ό κóρος από τήν έμπιστοσύνη που δημιουργούσε ο λόγος του στα πλήθη. Και για να προφυλάξει τ' κορμί του δεν του χρειαζόταν άλλο από ένας χεϊτώνας από σιντονόπανο στη θέση των θωρακισμένων αυτοκινήτων και των μέχρι δόδοντων έξωπλισμένων σωματοφυλάκων που συνοδεύουν σήμερα τις μετακινήσεις των ισχυρών της γής και που άποτελούν μιά περίτρανη άπόδειξη της άποτυχίας τους στο να έμπνεύσουν τήν έμπιστοσύνη στο λαό τους και περίτρανη έπίσης άπόδειξη του πανικού που τους κατέχει για τήν άτομική τους ασφάλεια. Μπορεί όμως να θαυμάσει κανένας, να έκτιμήσει και να έμπιστευθ' ένα τόσο πανικόβλητο συνάνθρωπό του που ή παρουσία του ένα και μόνο σύνθημα έμπνέει: «ο σώζων έαυτόν σωθήτω»; Νά γιατί οι ύψηλότερες έπαγγελίες για τήν καλλιτέρεψη των όρων της ζωής και για τήν ειρηνική συμβίωση των ανθρώπων κατάντησαν μιά οίκτηρή φιλολογία που δεν μπορεί να δονήσ' άλλο από τους ντενεκέδες των μικροφώνων και μεγαφώνων μέσα από τ' ύποϊα διοχετεύεται ή βραχνή φωνή των ύψηλων έπαγγελιών.

Σε μιά τέτοια κατάσταση καταλαβαίνει κανένας πόση τραγική ειρωνεία κλείνουν και για τις δυο αυτές κατηγορίες των δυστυχισμένων ανθρώπων τ' κηρύγματα των διαφόρων παστόρων: Είτε αυτοί λέγονται ήθικολόγοι, είτε οικονομολόγοι, είτε και ύγιεινολόγοι. Γιατί όλοι αυτοί οι καλοπροαίρετοι αλλά κι' έξ' ύσου κοντόφθαλμοι συνάνθρωποι θά έπρεπε να γνωρίζουν ότι στη ζούγκλα είναι φυσικό να ισχύη ο νόμος της ζούγκλας. Κι' αν είναι κάτι που πρέπει να αλλάξει, αυτό δεν είναι τ' έθιμα των ανθρώπων της ζούγκλας, αλλά ή μετατροπή της ζούγκλας σε παράδεισο.

V.

Δημιουργία «δούλων» και «παράνομων»

Μιά τέτοια μετατροπή πρέπει ν' άρχισ' από τ' πιο μικρά γεγονότα της καθημερινής μας ζωής. Από κάθετί που έχει σχέση με τόν φόβο και τήν άπειλή. Με τήν άύθαιρεσία και τήν τιμωρία. Με τ' «άπαγορεύεται» και «τιμωρείται». Αυτό τ' άπαγορεύεται και τιμωρείται που σε κάθε βήμα του δίνει τόν Πολίτη με τ' Κράτος σε όλες τις μορφές με τις όποιες τ' Κράτος παρουσιάζεται μπροστά του: Είτε ως νόμος, είτε ως έγγραφο δημόσιο, είτε ως εισπράκτορας, είτε ως χωροφύλακας κλπ. Όταν τ' έμβλημα όλων αυτών είναι ένα ώμο και άύθαιρετο «άπαγορεύεται» ή «τιμωρείται», μοιραία μέσα στα βάθη του άσυνειδήτου του νομοταγούς πολίτου και μόνον αυτού, ζωντανεύει ο φοβερός πατέρας της παιδικής ηλικίας και έντελώς άσυναίσθητα, βάσει των άνεξιχνιάστων αλλά άδιαμφισβητήτων νόμων της

ταυτοποιήσεως, τὸ Κράτος παίρνει τὴν μορφή ἑνὸς μπαμπούλα, ἑνὸς φοβεροῦ πατέρα, ἑνὸς ἀπολυταρχικοῦ δασκάλου.

Ποιά εἶναι ἡ ἐπίδραση ἑνὸς τέτοιου πατέρα ἢ δασκάλου στὴν παιδικὴ ἡλικία; Ἄν τὸ παιδί ἔχει ἀδύναμο χαρακτήρα, ὑποτάσσεται τρομοκρατημένο. Ἄν ἔχει δυνατό χαρακτήρα, μηχανεύεται διάφορες κατεργαριές γιὰ νὰ παρακούσῃ χωρὶς νὰ τιμωρηθῇ. Καί στίς δύο ὁμοῦ περιπτώσεις δὲν κάνει δικό του τὸ θέλημα τοῦ πατέρα του. Δὲν τὸ ἀφομοιώνει. Κι' ὁμοῦ αὐτὴ πρέπει νὰ εἶναι ἡ βασικὴ ἐπιδίωξη. Νὰ κάνῃ τὸ παιδί τὸ χρέος του ἐπειδὴ τὸ πιστεύει κι' ἐπειδὴ τὸ εὐχαριστεῖ. Γιὰ νὰ γίνῃ ὁμοῦ αὐτὸ χρειάζεται πατέρας πού νὰ τὸ κατανοῇ, νὰ τὸ σέβεται, νὰ τὸ εὐχαριστῇ, νὰ τὸ προστατεύῃ, κατὰ τὴν ἀντίληψη πού τὸ παιδί δίνει στὴν προστασία καί στὸ ἐνδιαφέρον, καί μὲ δυὸ λόγια νὰ τοῦ δείχνῃ ἔμπρακτα τὴν ἀγάπη του. Μὲ τέτοιες συνθήκες οἱ παραβάσεις εἶναι ἀπαράδεκτες καὶ ἐνδεχόμενη τιμωρία θὰ ἔχῃ τὴ θέση της καὶ θὰ φέρνῃ τὸ ἀποτέλεσμά της.

Οἱ ἴδιες αὐτὲς ἀντιδράσεις τῆς παιδικῆς ἡλικίας εἶναι ἐκεῖνες πού ξαναζωντανεύουν στὸν πολίτη, ὅταν τὸ Κράτος καί τὰ ὄργανά του τοῦ φέρονται ἀνάλογα μὲ τὸν φοβερό πατέρα πού δὲν ἤξαιρε ἄλλο ἀπὸ τὸ ν' ἀπαγορεύῃ καὶ νὰ τιμωρῇ χωρὶς νὰ λαβαίνει ὑπόψιν τίς ἀνάγκες τοῦ παιδιοῦ του οὔτε νὰ τοῦ ἀναγνωρίζῃ τὸ δικαίωμα νὰ ἐκθέσῃ τίς ἀπόψεις του μὲ τὸν σκοπὸ νὰ ἐξαντλήσῃ ὁ πατέρας κάθε τρόπο γιὰ νὰ τίς ἱκανοποιήσῃ κι' ὄχι κάθε τρόπο γιὰ νὰ τίς ἀπογοητέψῃ. Γιατί μὲ τὴν ἱκανοποίηση θὰ φιλοτιμήσῃ τὸ παιδί του. Ἐνῶ μὲ τὴν ἀπαγόρευση θὰ τοῦ ξυπνήσῃ τὴν ἀμυνα καί τὴν ἐκδίκηση.

Καί τότε τί γίνεται; Ὅπως τὸ παιδί ἔτσι κι' ὁ πολίτης. Ἡ σκύβει τὸ κεφάλι τρομοκρατημένος ἢ ψάχνει νὰ βρῇ τὸ παράθυρο τῆς παρανομίας. Κάνοντας τὸ δεύτερο θεωρεῖ τὸν ἑαυτό του «ἐν νομίμῳ ἀμύνῃ». Κι' ὅταν δὲν μπορεῖ νὰ παρανομήσῃ εἰς βάρος τοῦ Κράτους, παρανομεῖ εἰς βάρος τοῦ πῶς ἀδύνατου συμπολίτη του, ὅπως τὸ ἀδικημένο παιδί ξεσπάει εἰς βάρος τοῦ μικρότερου ἀδελφοῦ του.

Ἐνας ἰδεωδὴς νομοταγῆς φίλος μου μοῦ διηγόταν ὅτι ἔλαβε πρόσκληση κάποιου Δήμου γιὰ νὰ πληρώσῃ τὸν ἐρανικὸ φόρο τοῦ ἔτους πού ἤθελε ἀκόμα ἑνδεκα μῆνες γιὰ νὰ τελειώσῃ. Ἔτσι πρόωρα σταλμένη ἡ πρόσκληση θὰ ἔπρεπε νὰ ἔχῃ τὴ μορφή, μίαν εὐγενικῆς προειδοποίησης. Παρὰ ταῦτα ὁ Δήμος τὸν προσφώνουσε μὲ τίς λέξεις: «πρόσκλησις τοῦ ὀφειλέτου» καὶ συνέχιζε «ὅπως ἐντὸς ὀκταμήνου πληρώσῃ τὰ χρεῖα του καταστάντα ληξιπρόθεσμα ἐπὶ ἀπειλῇ ἐφαρμογῆς τῶν συγκεχωρημένων ὁπὸ τοῦ Νόμου ἀναγκαστικῶν μέτρων προστίμου, κατασχέσεως καὶ προσωποκρατήσεως». Ὁ νομοταγῆς φίλος μου πού δὲν χρωστοῦσε ποτὲ στὴ ζωὴ του, ἐξανέστη. Ἐθεώρησε ὑβριστικὸ καὶ συκοφαντικὸ πού τὸν ἀποκαλοῦσαν ὀφειλέτη καὶ μάλιστα πὲ ἐπίσημες ὑπογραφές

πού τίς ἐσφράγιζε τὸ ἔμβλημα τῆς σοφῆς Ἀθηνᾶς. «Ἄν ἦμουν ἐλεύθερος πολίτης — εἶπε — καὶ ὑπῆρχε ἰσότης δικαιωμάτων, ἔπρεπε νὰ τιμωρηθῇ ὁ Δήμαρχος πού μὲ ὕβρισε καὶ μὲ συκοφάντησε καὶ πού ἀπεπειράθη νὰ μὲ ἐκβιάσῃ διὰ δῆθεν ληξιπρόθεσμα χρεῖα (πού ἐν τούτοις ἐχρειάζοντο ἑνδεκα μῆνες νὰ γίνουν ληξιπρόθεσμα) καὶ νὰ κληθῇ νὰ καταβάλλῃ ἀπὸ τὴν τσέπη του τὰ ὅσα μοῦ ζητοῦσε, γιὰ νὰ τοῦ γίνῃ μᾶθημα, καὶ τέλος νὰ καθαιρεθῇ ἀπὸ τὸ Δημαρχιακὸ ἀξίωμα γιὰ τὴν λέξη «ἀπειλῇ» πού χρησιμοποίησε καὶ πού τὸν ἀποδεικνύει κάτοχο συμπεριφορᾶς ληστοῦ. Καὶ ἐπὶ πλέον νὰ διωχθῇ ἐπὶ τοκογλυφίᾳ ὅταν «ἐν ὑπερημερίᾳ» μὲ καλεῖ νὰ πληρώσω τόκο 3% μηνιαίως ἤτοι 36% τὸ χρόνο. Κι' ἐπειδὴ μῆνα θεωρεῖ καὶ τὴν μία ἡμέρα, πολλαπλασίασε τὸ 36 ἐπὶ 30 γιὰ νὰ δῇς πόσο τόκο γυρεύει. Ἀλλά, ἀλλά. Δὲν εἶμαι ἐλεύθερος πολίτης καὶ δὲν μπορῶ νὰ τὸνβάλω στὴ θέση του». «Καί τί θὰ κάνῃς;» Τὸν ρώτησα. «Δὲν θὰ πληρώσω ἐρανικὸ κι' ὅταν πραγματικὰ γίνῃ ληξιπρόθεσμος». «Ξαίρεις — τοῦ ἀπάντησα — ὅτι μποροῦν τότε νὰ σὲβάλουν φυλακή;». «Προτιμῶ νὰ πάω φυλακὴ δικαίως, παρὰ νὰ σκύβω τὸ κεφάλι μου σὰν τὸν χειρότερο ραγιά γιὰ νὰ μοῦ δίνει καρπαζιὲς ὁ Δήμαρχος ἐπειδὴ ἔχει χάσει τὴν αἴσθησιν τῆς εὐθύνης καὶ τῆς ἀξιοπρέπειας. Στὸ κάτω-κάτω δὲν ἔχω τίποτε καλλίτερο νὰ κάνω γιὰ νὰ τιμωρήσω αὐτὴ τὴν ἀδικοπραγία».

Χιλιάδες, ἑκατομμύρια, εἶναι τὰ τέτοια παραδείγματα. Τὰ «χαρτιά» πού μὲ τόσῃ ἐπιπολαιότητα καὶ βαναυσότητα συνταγμένα μποροῦν καὶ τὸν πῶς νομοταγῆ πολίτη νὰ τὸν μεταβάλλουν σὲ παράνομο. Γιατί πῶς μποροῦμε ν' ἀπαιτοῦμε σεβασμὸ ἀπὸ κάποιον πού δὲν τὸν σεβόμαστε; Ἀλλὰ καὶ τί χρειάζονται ὅλες αὐτὲς οἱ φοβέρες καὶ οἱ ἀπειλὲς τῶν δημοσίων εἰσπρακτόρων μὲ τὰ «συγχωρούμενα ἀναγκαστικὰ μέτρα»; τὰ «διωχθήσεται ποινικῶς ἐν περιπτώσει ἀνειλικρινοῦς δηλώσεως» κ.λ.π.; Δὲν θὰ ἦταν «πρακτικώτερο» νὰ λένε «ὅσας παρακαλοῦμεν κύριε νὰ ἔχετε ὑπόψιν ὅτι μετὰ ἕξι μῆνες πρέπει νὰ καταβάλετε τὸ τάδε ποσόν — Μετὰ πάσης τιμῆς κ.λ.π.», κι' ἂν ὁ κύριος τάδε δὲν τὸ ἐπλήρωνε νὰ ἐφημερίζοντο τὰ «συγχωρούμενα μέτρα» χωρὶς φοβέρες καὶ ψευτοπαλληκαρισμοὺς πού τὸ μόνο πού πετυχαίνουν εἶναι νὰ μεταβάλλουν τὸν νομοταγῆ πολίτη σὲ παράνομο;

Γιὰ τοὺς «ἀρμοδίους» μας, πολιτικούς, διοικητικούς, ἀστυνομικούς, ἢ ψυχολογία τοῦ πολίτη στάθηκε πάντα «ἀμελητέα ποσότης». Κι' ὁμοῦ στὸ λαὸ μας ἰδιαίτερα τὸν τόσο εὐθιχτο καὶ τόσο φιλότιμο, μίαν κατάλληλη ψυχολογικὴ μεταχείριση θὰ μποροῦσε ν' ἀποδώσῃ θαύματα εὐνομίας καὶ ἀκόμα ν' ἀδείξῃ τὰ δημόσια ἔσοδα. Θυμᾶμαι μίαν ἐπιγραφὴν πού εἶδα στὸ διάδρομο τῶν θεωρείων πέμπτης σειρᾶς τοῦ Ἐθνικοῦ Θεάτρου τῆς Γενεύης. Ἐλεγε: «Ἐπιτρέπεται τὸ κάπνισμα εἰς τὸ ἰσόγειον». Κατέβαινες εὐχαρίστως τὰ πέντε πατώματα

ἐπειδὴ ἔλεγε «ἐπιτρέπεται» καὶ ὄχι «ἀπαγορεύεται». Στὴν οὐσία ἦταν ἀπαγόρευση. Ἀλλὰ ἀπαγόρευση μὲ χαμόγελο, μὲ σεβασμό. Ὅχι μὲ φόβρα, οὔτε μὲ βαναυσότητα. Οὔτε «ὁ παραβάτης τιμωρηθῆσεται αὐστηρῶς ὑπὸ τῆς ἀστυνομίας». Ἐκεῖνο τὸ «ἐπιτρέπεται» ποῦ ἦταν ἀπαγόρευση δὲν γράφηκε ὡς τόσο εἰκὴ καὶ ὡς ἔτυχε. Ἀλλὰ μὲ τὴν ἐξυπνὴν πρόθεση τῆς εὐχάριστης συμμόρφωσης πρὸς τὴν ἀπαγόρευση. Αὕτῃ εἶναι ἡ ἐπιτυχία. Κατὰ τὴ δική μας νοοτροπία ἐπιτυχία εἶναι νὰ ἐξερεθίσω τὸν πολίτη μὲ κάθε τρόπο, μὲ φόβρα, μὲ προσβολή, μὲ αὐθαίρεσία ὡς ποῦ νὰ τὸν κάνω ν' ἀγανακτήσῃ καὶ νὰ παρανομήσῃ, ἀπὸ σεβασμό στὴν ἀξιόπρεπιά του. Κι' ὅστερα ἀπ' ὅλες αὐτὲς τίς σατανικὲς παγίδες ποῦ τοῦ ἔσπασα, νὰ παραστήσω τὸν ἐξυπνο, καὶ νὰ τοῦ πῶ «Ἄλτ, σ' ἔτσάκωσα». Κι' ὅς εἴμαστε κάτοχοι τοῦ φιλοσοφημένου ἐκείνου ἐμβλήματος τοῦ Γεωργίου τοῦ Α'. «Ἰσχύς μου ἡ ἀγάπη τοῦ Λαοῦ».

Καὶ ὁ μὲν νομοταγὴς φίλος ἔτσι σκεφτόταν πὼς ἔπρεπε νὰ τιμωρηθῇ ὁ Δήμαρχος. Οἱ πῖο πολλοὶ ὅμως, ποῦ δὲν εἶναι σχολαστικὰ νομοταγεῖς, παίρνουν μαθήματα ἀπ' τὴν αὐθαίρεσία τῶν ἀδικοπραγῶν αὐτῶν ποῦ ἐμπνέονται ἀνωθεν, μεταβάλλουν τὰ μαθήματα σὲ σύστημα καὶ τὰ ἐφαρμόζουν στὴν καθημερινή τους συναλλαγὴ, χρωματίζοντας μ' αὐτὰ τὴν λεγόμενη κοινωνικὴ ζωὴ τοῦ τόπου. Ὁ Νόμος καὶ τὰ ὄργανά του ποῦ, ἀντὶ γιὰ προστασία καὶ σεβασμό, ἐμπνέουν τὸν φόβο καὶ τὴν ἀγανάκτηση, δὲν συντελοῦν παρὰ στὴν παρανομία καὶ τὴν ἀνσυχία (*).

VI.

Μιάσματα τῆς νεολαίας

Γιὰ τοὺς ἀνθρώπους ποῦ γεννήθηκαν στὴν ἀρχὴ τοῦ αἵωνα μας καὶ ποῦ κατέχουν μιὰ μεγαλύτερη ἐποπτεία τῶν μεταλλαγῶν τῆς κοινωνικῆς ζωῆς στὸ πρῶτο ἡμῖς τοῦ αἵωνα μας καὶ κάποιες ἀναμνήσεις καλυτέρων βιωμάτων, ὁ σημερινὸς κόσμος εἶναι ἕνας ξένος κόσμος, μιὰ ἀνώμαλη κατάσταση ποῦ τὴν ἀντιμετωπίζου-

(*) Τέσσερες μῆνες μετὰ τὴν διάλεξή μου οὕτῃ, διάβαζα σ' ἕνα ἄρθρο πολιτικοῦ περιοδικοῦ («Πολιτικά φύλλα» τοῦ τ. ὑπουργοῦ τῶν Ἐξωτερικῶν κ. Πιπινέλη, Ἀπρίλιος 1955) τὸ ἀκόλουθο συμπέρασμα: «Οἱ πολῖται φοβούμενοι τὴν ἀπάτην καὶ τὰς ψευδεῖς ὑποσχέσεις τῶν πολιτικῶν καὶ τῶν κρατικῶν ὀργάνων, κατὰ τὸ αὐτὸ μέτρον σκέπτονται ν' ἀπατήσουν καὶ αὐτοὶ πρὸς ἐξασφάλισιν τῶν συμφερόντων τῶν. Μισοῦν τὸ Κράτος καὶ πᾶν ὅ,τι μὲ αὐτὸ συνδέεται καὶ φοβοῦνται τὰς ἐκδηλώσεις τῶν ὀργάνων του διότι ποτὲ δὲν εἶναι ἐξυπηρετικά. Οὕτω ἡ ἀτομικὴ ἐλευθερία ἐφθασε νὰ ἔχῃ ὡς περιεχόμενον, τὴν ἀσυνδοσίαν διὰ τοὺς κρατοῦντας καὶ τὴν φοβίαν διὰ τοὺς ἀντιθέτους. Ἡ οἰκονομικὴ ἐλευθερία, τὴν ἐκμετάλλευσιν, ἡ πολιτικὴ ἐλευθερία, τὴν φαυλοκρατικὴν συναλλαγὴν, τὰ ἀνώτατα ἀξιώματα, τὸν πλουτισμὸν καὶ ἡδονισμὸν... Τὸ Ἐθνικὸν Κράτος ὅλων τῶν Ἑλλήνων, ἐφθασε τέλος νὰ ταυτίζεται μὲ τὴν φαυλοκρατικὴν ὀργάνωσιν τοῦ ἐκάστοτε κόμματος. Ἄν δὲν θέλωμεν νὰ ἐβελουτοφλομεν, αὕτῃ εἶναι ἡ σκληρὰ πραγματικότητα».

ζουν ὅπως ἀντιμετωπίζει κανεὶς μιὰ πολεμικὴ κατάσταση. Γιὰ τοὺς νέους ὅμως, γιὰ τὰ παιδιὰ ποῦ γεννήθηκαν μαζί μὲ τὸν δεύτερο πόλεμο, ὁ κόσμος αὐτὸς εἶναι ὁ κόσμος ὁ δικὸς τους, ὁ μόνιμος κόσμος τους κι' ὁ μοναδικὸς στὴν ἀντίληψή τους. Ἐσκέφθηκε ὅμως κανεὶς ποῖα διαφορὰ εἶναι ἀνάμεσα στὶς δυὸ αὐτὲς ἀπόψεις καὶ ποῖος θὰ εἶναι στὴν ἀμέσως ἀριανὴ κοινωνία ὁ ἀντίκτυπος ἀπὸ τὴν τέτοια ἀντίληψη τῶν σημερινῶν παιδο-ἐφηβικῶν ἡλικιῶν; Ἀναλογίστηκε κανεὶς τίς συνέπειες μιᾶς πρώιμης ὀριμότητας τοῦ παιδιοῦ μέσα στὴν ἀτμόσφαιρα τοῦ ἄγχους καὶ τῆς ἀνασφάλειας καὶ μιᾶς πρώιμα ἀποκτημένης πικρῆς ἐμπειρίας ποῦ ὁδηγεῖ σὲ ἀντικοινωνικὰ μέτρα αὐτόματης ἄμυνας ὅπως αὐτὰ ποῦ κυμαίνονται ἀπὸ τὸν ψυχονευρωτικὸν μαρασμὸ μέχρι τὸ πῖο ἀποτρόπαιο ἔγκλημα;

Ἐκαυτηρίασαν, καὶ πολὺ σωστά, τὴν ἐπίδραση τῶν γκαγκοτερικῶν φιλμς σὰν παράγοντα ποῦ ἀποτελεσματικὰ συνετέλεσε στὴν αὐξηση τῆς ἐφηβικῆς ἐγκληματικότητος ποῦ παρατηρεῖται τελευταῖα στὴ χώρα μας ὅπως καὶ σ' ἄλλες χώρες. Ἀλλὰ ὁ κινηματογράφος εἶναι μιὰ λεπτομέρεια στὴν αἰτιολογία τῆς καταστάσεως αὐτῆς. Ἡ συντριπτικὴ αἰτιολογία εἶναι τὸ ἄμεσον περιβάλλον μέσα εἰς τὸ ὁποῖον ἐξεκολάφθη καὶ πρὸς τὸ ὁποῖον προσαρμόστηκε ἡ προσωπικότης τοῦ νεαροῦ ἀτόμου ἀπὸ τὴν παιδικὴν του ἡλικία. Ἡ τρομοκρατία, ἡ πείνα, οἱ πολεμικὲς καταστροφές, ἡ μαύρη ἀγορά, ἡ ἀνελεύθερη ἀστυνόμευση, οἱ πράκτορες τῆς κατασκοπείας, οἱ φυλακές, τὰ βασανιστήρια, τὰ στρατόπεδα συγκεντρώσεως, ἡ βίαιη ἀφαίρεση τῆς ζωῆς τοῦ ἀτόμου, τὰ τρομερὰ ὅπλα, τὰ λαθρεμπόρια, ἡ δολιοφθορά, ἡ πολιτικὴ ἀπάτη, ἡ ἐπίσημη αὐθαίρεσία ποῦ καταπατᾷ τὰ δικαιώματα τοῦ ἀνθρώπου, ὁ ἐξαναγκασμὸς τῆς σκοπιμότητος, ἡ νομιμοποίηση τοῦ δικαίου τοῦ ἰσχυροτέρου καὶ ὅλα ὅσα ἀξιοποίησε ἡ ἐποχὴ μας καὶ ἀποτελοῦν, σὲ μεγέθυνση ἢ σὲ μικρογραφία, τὸ περιεχόμενον τῆς ζωῆς τῆς ἐποχῆς μας καὶ τὴν εἰδησεογραφία τῶν ἐφημερίδων. Αὕτῃ ἡ ἀτμόσφαιρα στάθηκε τὸ μεγάλο σκελετὸ στὰ παιδιὰ τῆς ἐποχῆς μας. Αὕτῃ ἔκοψε τὴν ὄνειροπόλησιν τῶν ἐφήβων γιὰ νὰ τοὺς παραδῶσιν ἀκυβέρνητους στὸν ἀμετουσίωτο δυναμισμό τῶν ἐνστίκτων. Ἀναπόδραστη συνέπεια μιᾶς τέτοιας πορείας, εἶναι ἡ ὑπονόμευση ἑνὸς πολιτισμοῦ τριάντα αἰώνων καὶ ὁ ξεπεσμός τῶν ἠθικῶν ἀξιών ποῦ ἀπὸ μέρα σὲ μέρα μεγαλώνει.

Γιὰ τὸν εἰδικὸ τῆς ψυχικῆς ὕγιεινῆς ἡ ἐνδιαφέρουσα πλευρὰ τοῦ ὅλου προβλήματος δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ εἶναι ἐκεῖνη ποῦ ἀφορᾷ τίς παιδο-ἐφηβικὲς ἡλικίες. Ἀπὸ τῶνα μέρος ἐπειδὴ οἱ ἡλικίες αὐτὲς τραυματίζονται ἀπὸ τὸν καιρὸ ποῦ θὰ γεννηθοῦν, πράγμα ποῦ συντελεῖ στὸ νὰ προσαρμοσθοῦν ὀλοκληρωτικὰ καὶ ἀναπόσπαστα σ' αὕτῃ τὴν κατάσταση καὶ νὰ δημιουργήσουν μόνιμους ἀμυντικοὺς μηχανισμοὺς εἴτε μὲ νευρωτικὲς ἐκδηλώσεις εἴτε μὲ ἀντικοι-

νωνικές, ανάλογα με την τούτη ή εκείνη ιδιοσυστασία τους. Κι' από το άλλο μέρος έπειδή ή τέτοια στάση και αντίδραση της νεότητας, προδικάζει ένα θλιβερό μέλλον στις σχέσεις των ανθρώπων τις ατομικές και του κοινωνικού συνόλου.

VII.

Αίτια, Συνέπειες, Θεραπεία

‘Αλλά είτε για να θεραπεύσουμε είτε για να προλάβουμε, τα μέσα που πρέπει να χρησιμοποιηθούν πρέπει να είναι όχι συμπτωματικά, αλλά αιτιολογικά. ‘Αν ή κατάσταση αυτή, ιδίως από το τέλος του δευτέρου πολέμου μέχρι σήμερα, όχι μόνο συντηρείται αλλά και καθημερινά χειροτερεύει, τοις άλλοις οφείλεται στο ότι αγνοήθηκε ή έμεινε αφρόντιστη, αλλά στο ότι οι φροντίδες, και κυρίως εκείνες που εκπορεύονται από την κρατική εξουσία, ήσαν τόσο άστοχες ώστε το μόνο που πέτυχαν να είναι ή χειροτέρευση.

‘Η βασική πλάνη των μέτρων αυτών, μ' όλο που σε κάθε χώρα παρουσιάζουν και ώρισμένες διαφορές, έχει τοις άλλοις δύο κοινά σημεία: 1) ότι περισσότερη μέριμνα γίνεται για τα συμφέροντα του κράτους, που πολλές φορές είναι αούθαίρετα και εις βάρος των νομίμων συμφερόντων των πολιτών, μδλο που υποτίθεται ότι τα έξυπηρετούν και 2) τα περισσότερα από τα μέτρα που άφορουν την ομαδική έξυπνότητα των πολιτών, τραυματίζουν το αίσθημα της ασφάλειας και της ανθρώπινης αξιοπρέπειας του πολίτου. Το κράτος δηλαδή αντιτίθεται εις την ομάδα την όποιαν έτάχθη να έξυπηρετη ή και τα δήθεν έξυπηρετικά μέτρα που παίρνει γι' αυτήν, αντιτίθενται στα ήθικά δικαιώματα του ατόμου.

‘Αν αίτια του πρώτου σημείου είναι κυρίως ένας κρατικός έγωκεντρισμός, αίτια του δευτέρου σημείου είναι κυρίως ή ψυχολογική έπιπολαιότητα. Τα μέτρα για την αντιμετώπιση του κινδύνου στη θέση των μέτρων προς ελάττωση του κινδύνου. Το χαρακτηριστικό της άπειλης και της τιμωρίας στη θέση της παραίνεσης και της προστασίας. ‘Η αύξηση του «άπαγορεύεται» στη θέση του «έπιτρέπεται». ‘Η κατ' αρχήν θεώρηση του κάθε πολίτη σαν ύποπτου και παραβάτη στη θέση του «κατ' αρχήν» εύυπόληπτου και νομοταγούς. ‘Η προσπάθεια για την ταπείνωση και την άγανάκτηση του πολίτη στη θέση της προσπάθειας για την ανύψωσή του και την προθυμοποίησή του. ‘Η θεοποίηση της «έντασης» στη θέση της «καταστολής». ‘Ετσι έντείνεται ή άπαγόρευση, ή βία, ή τιμωρία, ή αούθαιρεσία και σ' αντίστροφη τήν έπιθετικότητα ή την καρτερία. ‘Η άστυνομική αντίληψη ζωντανεύει στον πολίτη την τακτική του παιδιού μπροστά στον άπολυταρχικό πατέρα. Τήν τακτική της ύποταγής και της σιωπηλής διαμαρτυρίας, ή την τακτική της άνυποταξίας και της παρανομίας, ή ακόμα τον

παραδειγματισμό και την έκδίκηση εις βάρος των πιο αδύνατων αδελφών. Οι στερεότυπες αυτές αντιδράσεις των παιδιών, ανάλογα με την δυναμική ή άσθενική ιδιοσυστασία του καθενός, επαναλαμβάνονται άπαράλλακτες και στη στάση του ένήλικου άπέναντι σε άπολυταρχικά μέσα έξουσίας.

Μά όταν ή έμπιστοσύνη του ατόμου πάψει σχετικά με την άμεροληψία, την δικαιοσύνη, την εύθυκρισία και την κατανόηση της έξουσίας, τη στάση του θα την καθορίσει, σαν ύπατος νομοθέτης, ή άμυνα του ένστίκτου της άποσυντηρήσεως. ‘Αλλά τότε με τη σειρά του, το πανικόβλητο άτομο θα πέσει άπέναντι στον έαυτό του στα ίδια σφάλματα που πέφτει κι' ένα πανικόβλητο ζώο και θα ύποστη τις ίδιες συνέπειες μ' εκείνες που του προκάλεσε ή άπολυταρχικότητα της έξουσίας. Τα μέσα δηλαδή που θα διαλέξει γι' ασφάλειά του θα διέπονται από την «ένταση» κι' από την «κατάκτηση» αντί να διέπονται από την «καταστολή» κι' από την «περιφρούρηση». ‘Η πολυπραγμοσύνη της έποχής μας, ό πυρετώδης ρυθμός της ζωής, ή δίψα για την εύμάρεια του μηχανιστικού πολιτισμού, ή άτόνωση των ήθικών κριτηρίων της φιλαλληλίας και του άλτρουϊσμού είναι χαρακτηριστικά αυτών των μέσων και της ούτοπίας των. Γιατί ή έλευθερία και ή εύτυχία που επιδιώκει το άτομο μ' αυτά τα μέσα, έξουδετερώνονται από την άγωνιώδη προσπάθεια κι' από την ψυχική φθορά. ‘Ετσι συμπληρώνεται το κύκλωμα της κακοδαιμονίας του συγχρόνου ανθρώπου με άλληλουχία αίτιου και συνέπειας.

‘Ηδη εκείνο που μέχρι σήμερα άποτελοόσε μιá άκαθόριστη αντίληψη κατά την τελευταία δεκαετία, έγινε μιá συγκεκριμένη πραγματικότητα. ‘Αποδείχθηκε δηλαδή ότι ή «ψυχική άγώνία» της έποχής μας είναι ό πιο νοσογόνος για την ύγεια και ό πιο φθοροποιός για τη ζωή παράγων, δημιουργός, πλην των ψυχονευρώσεων, ενός πλήθους ψυχοσωματικών νοσημάτων που άπειλούν άμεσα τη ζωή και κυρίως νοσημάτων κυκλοφοριακών και γαστροεντερικών από τα όποια δεν άποκλείεται και ό καρκίνος. ‘Ο «σπασμός», δηλαδή οι συσπάσεις που διέπονται από το Νευροφυτικό Σύστημα (που άποτελεί το οργανικό ύπόδαφος των ψυχικών αντιδράσεων), είναι το σύμπτωμα που κυριαρχεί σήμερα σ' όλόκληρη την έσωτερική παθολογία, με όλα όσα μπορούν να προέλθουν άπ' αυτόν τον «σπασμό», όπως π.χ. ή στηθάγχη, το έμφραγμα, το άσθμα, ό έγκεφαλικός άγγειοσπασμός, ή σεξουαλική άναστολή και ένα πλήθος σπαστικών διαταραχών του άναπνευστικού συστήματος, του κυκλοφοριακού, του γαστροεντερικού και του σπλαχνικού (σηκώτι, νεφρά, χοληδόχος κλπ.). ‘Ο «σπασμός» αυτός, γέννημα της ψυχικής άγώνιας, είναι το λάβαρο στην κεφαλή της πορείας των νοσημάτων του καιρού μας. (Γι' αυτό και οι φαρμακευτικές βιομηχανίες όλου του κόσμου βάζουν καθημερινά σε κυκλοφορία μιάν άπειρία «σπασμολυτικών»

σκευασιών, που έχουν καταπληκτική ζήτηση από γιατρούς και ασθενείς). Το γεγονός αυτό είναι ιδιαίτερα καταφανές στα άτομα εκείνα που λόγω των ασχολιών τους υπόκεινται σε μεγαλύτερη υπερκόπωση, σε μεγαλύτερη ψυχική άγωνια και γενικά σε μεγαλύτερες άταξιες του κανονικού ρυθμού της ζωής. Τέτοια άτομα είναι οι υπεύθυνοι προϊστάμενοι, οι δραστήριοι επιχειρηματίες, οι πολυπράγμονες επαγγελματίες, οι αγωνιζόμενοι υφιστάμενοι κι' όλοι όσοι δοκιμάζουν ισχυρές συγκινήσεις και εξαναγκάζονται σε άτακτη ζωή. Οι τάξεις αυτές παρουσιάζουν στην εποχή μας μιὰ καταφανή υπερθησιμότητα, ιδίως μεταξύ 50 και 60 ετών και κυρίως από στηθάγχη, έμφραγμα του μυοκαρδίου, έγκεφαλική συμφόρηση και καρκίνο. Έγινε δέ τόσο πολύ σαφής η εικόνα αυτή στην συμπτωματολογία της και την αιτιολογία της ώστε για χαρακτηρισμό της καθιερώθηκε ήδη στην Αμερική ο όρος *Managerial Disease*, που θα μπορούσε ελληνικά να μεταφρασθεί «νόσος των Ιθυνόντων». Ός τόσο είναι έξισου και «νόσος των Ιθυνομένων».

Υπάρχει φάρμακο για να προφυλαχθεί κανείς από την φοβερή απειλή αυτής της νόσου; Υπάρχει. Και η συνταγή του είναι απλή: **Συνεχής προφύλαξη της ψυχικής ήρεμίας.** Ανέξοδη φυσικά η συνταγή, θά πητε, και το φάρμακο άφθονο μάς τδωσε ο Θεός. Μά δέν μάς αφήνουν οι συνθήκες να το χρησιμοποιήσουμε: Σωστά. Το «χαρτί» που η ψυχολογική επιπολαιότητα της δημοτικής άρχης έστειλε στον νομοταγή πολίτη που άνέφερα προηγουμένως, το έκοψε αναμφισβητήτως μέρες από τη ζωή του. Μά ο πολίτης αυτός δέν είναι εξαίρεση. Είμαστε όλοι έμεϊς που καθημερινά μάς κόβονται κατ' αυτόν τον τρόπο μέρες, μήνες, χρόνια από τη ζωή μας, δίχως λόγο και δίχως να τό καταλαβαίνουμε, έπειδή η κυριώτερη προσπάθεια αυτών που ο φορολογούμενος λαός διώρισε και πληρώνει για να τον έξυπηρετούν, είναι τό πως να τοϋ δημιουργούν την στηθάγχη και τὰ έμφράγματα τοϋ μυοκαρδίου. Γι' αυτό και άξίζει τόν κόπο κανένας στόν τομέα του να πολεμάη αυτές τίς συνθήκες που τόσο στενοί συνεργάτες τοϋ θανάτου άποδείχθηκαν.

Από μιὰ άλλη έπαλξη σαλπίζοντας, όχι υγιεινή μά μόνο κοινωνιστική, ο Μουνιέ, ο μεγάλος διανοητής και κοινωνιολόγος που πρόωρα χάθηκε έδω και λίγα χρόνια, λέει σχετικά σ' ένα έδάφιο της κοσμοθεωρίας τοϋ «Περσοναλισμοϋ» του: «Η έξέγερση ως άπάντηση της άπολυταρχικότητας, ή αντίσταση ως άπάντηση της καταπίεσης, ή άρνηση ως άπάντηση τοϋ έξευτελισμοϋ, άποτελούν άκατάλυτα πρόνόμια τοϋ ατόμου, ύστατο καταφύγιό του όταν ο κόσμος όρθώνεται κατ' αυτόν τον τρόπο έναντίον του. Είναι συνεπώς άπαραίτητο οι άρχές να καθορίσουν και να προστατεύουν τὰ θεμελιώδη δικαιώματα που έγγυώνται την προσωπική ύπόσταση. Μ' άλλα λόγια τόν σεβασμό της φυσικής και ήθικης άκεραιότητας τοϋ ατό-

μου έναντίον της συστηματικής βιαιότητας, της έξευτελιστικής μεταχείρησης, τοϋ ψυχικοϋ άκρωτηριασμοϋ. Έλευθερία στην κίνηση, στη σκέψη, στο λόγο, και σεβασμός της ιδιωτικής ζωής, αναγνώριση της άθωότητας μέχρι που ν' άποδειχθή ένδεχόμενη ένοχή, προστασία της υγείας, της εργασίας τοϋ φύλου και της φυλής». Και ο Μουνιέ συμπεραίνει «Μια κοινωνία που η κυβέρνησή της, ο τύπος της, οι Ιθύνοντες, δέν έμπνέουν παρά τόν σκεπτικισμό, τόν δόλο, ή την δουλοπρέπεια, είναι μιὰ κοινωνία που πεθαίνει και δέν ήθικολογεί παρά μόνον για να κρύψη την άποσύμβεσή της»...

VIII.

Έλευθερία έσωτερική και έξωτερική

Στην Ιεραρχία των δικαιωμάτων και ύποχρεώσεων τοϋ κοινωνικοϋ ατόμου τό προβάδισμα τό έχει η έλευθερία και η ασφάλεια. Όλες οι άλλες ήθικές έννοιες της αγάπης και της δικαιοσύνης, έρχονται κατόπιν. Όχι έπειδή έρχονται δεύτερες στην άξιολογική κλίμακα, αλλά γιατί είναι άδύνατο να εύδοκιμήσουν χωρίς προηγούμενη έξασφάλιση της έλευθερίας και της ασφάλειας τοϋ ατόμου. Σε τελική μάλιστα άνάλυση, και η ασφάλεια έπίσης περιέχεται μέσα στην έννοια της έλευθερίας.

Η έννοια της έλευθερίας είναι τόσο βασική για την ψυχική ζωή τοϋ ανθρώπου, όσο και τό όξυγόνο είναι άπαραίτητο για την όργανολεϊτουργική του ζωή. Κατ' έπέκτασιν εύνόητη, η έλευθερία είναι έξ ίσου άπαραίτητη για την ζωή των ομάδων και των έθνών. Τό τελευταίο αυτό είναι περισσότερο γνωστό, γιατί πάντοτε η έλευθερία διδάσκεται στο σχολείο σε συνάρτηση με την Έθνική Ιστορία. Όμως πρέπει να γίνη έξ ίσου, αν μη και περισσότερο, κοινή γνώση, η σημασία και τό άπαραίτητο της έλευθερίας για την άτομική ζωή. Και τοϋτο γιατί θά ήταν ανακόλουθο να προσβλέπη κανένας πρὸς έναν έλεύθερο λαό, όταν αυτός ο λαός δέν άποτελείται από έλεύθερα άτομα. Ξεκινώντας από τό έλεύθερο άτομο, διαμορφώνεται τό έλεύθερο έθνος και από κεϊ και πέρα η έλεύθερη ανθρωπότητα.

Στό σημείο όμως αυτό πρέπει να διευκρινισθοϋν α) οι προϋποθέσεις και τὰ όρια της έλευθερίας και β) η έσωτερική έλευθερία σε αντίδιαστολή από την έξωτερική έλευθερία.

Αν προϋπόθεση ενός έλεύθερου λαοϋ είναι τὰ έλεύθερα άτομα που τό άποτελούν, προϋπόθεση ενός έλεύθερου ατόμου είναι η έλευθερία που ένιωσε στην παιδική του ήλικία. Γιατί άπ' αυτήν άκριβώς την Ικανοποίηση της παιδικής έλευθερίας είναι που όργανώνεται η έσωτερική έλευθερία τοϋ ανθρώπου.

Δέν μπορούν δηλαδή να δημιουργηθοϋν έλεύθερα άτομα χωρίς την άπαραίτητη προϋπόθεση να στάθηκαν τὰ άτομα τοϋτα έλεύθερα στην παιδική τους ήλικία. Γιατί προϋπόθεση της έξωτερικής έλευθερίας είναι η έσωτερική

έλευθερία, αυτή που αναπτύσσεται ή ακρωτηριάζεται μόνο κατά την παιδική ηλικία. Έτσι ένα άτομο που ή έλευθερία του καταπιέστηκε κατά την παιδική ηλικία, δεν θά μπορούσε ποτέ του (έκτός αν υποβλήθη σε ψυχοθεραπεία), ν' αποκτήσει την αίσθηση της έσωτερικής του ατομικής έλευθερίας. Καί έν τοιαύτη περιπτώσει οί συνθήκες της έξωτερικής καί αντικειμενικής έλευθερίας θά έμεναν άναξιοποίητες έπειδή ένα τέτοιο άτομο θά ήταν άνίκανο νά προσαρμοσθί σ' αυτές καί νά τίς απολαύση. Κι' αν υποθετικά νοήσουμε μιά ολάκαιρη κοινωνία ν' αποτελείται από άτομα μέ καταπιεσμένη την ατομική τους έλευθερία κατά την παιδική ηλικία, ή κοινωνία αυτή θά ήταν μιά νευρωτική κοινωνία από δουλοπρεπή καί τρομοκρατημένα άτομα, που θά τ' άφινε άδιάφορα κάθε συνθήκη έξωτερικής έλευθερίας ή από άτομα που από αντίδραση θά παρεκινούντο σέ λογίων λογίων παράνομες έπιδιώξεις.

Ένα ψυχοτραυματισμένο παιδί έξελίσσεται σ' ένα άτομο άνασφαλικά καί άγχωτικό, που μοναδικός του σκοπός είναι ν' αποκτήσει κάποια άσφάλεια μέ την ύποταγή ή την στέρηση, έφ' όσον τό τρομάζει ή πρωτοβουλία καί ή εύθύνη.

Καί ή μέν «πρωτοβουλία» είναι ό παρορμητικός πυρήνας, τόσο της έλευθερίας όσο καί της αντιμετώπισης της ζωής. Είναι όμως καί ή πρώτη ιδιότητα που άνεπανόρθωτα ακρωτηριάζεται στο παιδί καί αντικαθίσταται μέ τό φόβο τιμωρίας καί τό συναίσθημα ένοχής, όταν τό παιδί αντιμετώπιζει μιά καταπιεστική γονεϊκή συμπεριφορά, πλύν από περιπτώσεις που ή γονεϊκή συμπεριφορά, προσκρούοντας σ' ένα ισχυρό ιδιουσυστατικό δυναμισμό τοι παιδιού, αντικαθιστά την πρωτοβουλία του μέ την τάση πρós την παρανομία. Όμως όσο ή ύποτακτικότητα βρίσκει στο άλλο άκρο της έλευθερίας, άλλο τόσο μακριά βρίσκεται καί ή παρανομία. Καί τοιτο γιατί άπαραίτητη συνάρτηση της έλευθερίας είναι ή «εύθύνη». Αυτή που τρομοκρατεί τό άτομο που ακρωτηριάστηκε ή πρωτοβουλία του καί που για τόν λόγον αυτόν θά αισθάνεται πάντα του σκλάβος καί άπειλούμενος καί όταν ακόμα βρεθί συμβατικά έλεύθερος, κι' αυτή που περιφρονείται από τό άτομο που άναγκάστηκε ν' ακολουθήση τό δρόμο της παρανομίας.

Στό σημείο αυτό κάνουμε μιά μικρή παρέκβαση για νά δώσουμε μιάν εικόνα των άκροτάτων αντιδράσεων, στις όποιες μπορούν νά οδηγήσουν οί μηχανισμοί αυτοί. Οί «άκρότατες» αυτές αντιδράσεις είναι καί από ένα άλλο σημείο ένδιαφέρουσες. Από τό ότι δείχνονται αντιφατικές πρós τόν χαρακτήρα τοι ατόμου. Άπροσδόκητες, παράδοξες, άδικαιολόγητες, όσο καί νάναι στην πραγματικότητα δικαιολογημένες.

Έτσι ή παρεμπόδιση της πρωτοβουλίας που οδηγεί τό αδύνατου χαρακτήρα παιδί σέ πλήρη άναστολή της πρωτοβουλίας του

από φόβο μήν ή πρωτοβουλία του προκαλέση την τιμωρία, έξακολουθεί ν' άναστέλλη την πρωτοβουλία του καί στις περιπτώσεις ακόμα εκείνες όπου την τιμωρία θά την προκαλέση όχι ή πρωτοβουλία, αλλά ή άναστολή της πρωτοβουλίας. Δημιουργείται, δηλαδή, τόσο μεγάλος φόβος πρós την έννοια της πρωτοβουλίας, ώστε ό φόβος αυτός νά καταντήση μεγαλύτερος από τό φόβο τιμωρίας, μ' όλον ότι αυτός ό φόβος της τιμωρίας, ήταν εκείνος που, για λόγους άμυνας καί προφύλαξης, δημιούργησε τό φόβο πρós την πρωτοβουλία.

Κατά τόν ίδιο τρόπο ή παρεμπόδιση της πρωτοβουλίας που οδηγεί τό δυναμικό χαρακτήρα παιδί στην παρανομία, μέσ παρουσιάζει τό άτομο αυτό, στην ώριμη ηλικία του, αντιφατικό κατά τό ότι από τή μιά μεριά χρησιμοποιεί παράνομα μέσα για νά πετύχη τό σκοπό του, κι' από την άλλη μεριά δείχνεται έξαιρετικά εύθικτο καί σχολαστικό για κάθε, έστω καί ύποθετική, άδικία εις βάρος του. Έτσι, όσοι τόν ξαίρουν από την πρώτη του πλευρά, τόν χαρακτηρίζουν «κατεργάρη» καί «άπατεώνα», ένώ όσοι τόν ξαίρουν από την δεύτερη πλευρά του, τόν χαρακτηρίζουν «άδέκαστο» καί «ένάρετο». Κι' όσοι τόν ξαίρουν κι' από τίς δύο του πλευρές, τόν χαρακτηρίζουν «ύποκριτή» καί «άρβιστα».

Κι' όμως ούσιαστικά δέν είναι ούτε άπατεώνας ούτε ένάρετος, ούτε ύποκριτής, αλλά ούτε καί αντιφατικός πρós τόν έαυτό του. Έχοντας ύποστεί κατά την παιδική του ηλικία μιά όδυνηρή καταπίεση της πρωτοβουλίας του καί της έλευθερίας του καί μιά αύθαίρετη καί τρομοκρατική στέρηση των νομίμων δικαιωμάτων του, έόμενο είναι νά τό ριζώθι ή δυσπιστία για την δυνατότητα ν' απολαύση ένα νόμιμο δικαίωμα του καί ή πεποίθηση ή ό φόβος ή ή εύαισθησία, που τόν κάνουν νά νοιώθι ύπερβολικά ή καί φανταστικά την εις βάρος του διάθεση άδικίας. Έτσι προβάλλεται σχολαστικός στη δικαιοσύνη καί εύαίσθητος στην άδικία για ότι άφορά τή στάση τοι άλλου άπέναντί του. Ταυτόχρονα, μή παραιτούμενος από τίς έπιδιώξεις του (όπως παραιτείται τό άτομο τοι αδύνατου χαρακτήρα) καί μη πιστεύοντας στη δυνατότητα πραγματοποίησης των έπιδιώξεών του μέ νόμιμα μέσα, χρησιμοποιεί κατά σύστημα τά παράνομα. Καί τόσο τοι γίνεται συνήθεια ό μηχανισμός αυτός (για τόν όποιον δέν αισθάνεται καμμία τύψη έπειδή τόν θεωρεί σάν νόμιμο μέσο για την άμυνά του), ώστε νά νοιώθι έννοχος καί τρομοκρατημένος όταν δη νά τοι προσφέρεται μέ νόμιμα μέσα ή πραγματοποίηση μιάς έπιδιώξης του. Γιατί αυτή ή νόμιμη παροχή τοι δημιουργεί τόν φόβο της τιμωρίας από μη συνειδητή άναπόληση της τιμωρίας ή της άπειλής που δοκίμαζε στην παιδική του ηλικία όταν νόμιμα πήγαινε νά διεκδικήση κάτι που έδικαιο.

Έτσι καί στους δύο αυτούς τύπους έξηγεί-

ται ή παράδοξη στάση του νά μὴν κἀνὴν ὁ πρῶτος τὸ καθήκον του ἀπὸ φόβο τιμωρίας καὶ τοῦ νά φοβᾶται ἐπίσης ὁ δεύτερος νά δεχθῇ μὲ νόμιμα μέσα μιὰ δίκαιη ἱκανοποίησίν του. Ὡστόσο καὶ οἱ δυὸ αὐτοὶ τύποι εὐρίσκονται ἐξ ἴσου μακριὰ ἀπὸ τὴν ἔννοια τῆς ἐλευθερίας. Γιὰ τοὺς ἴδιους ἐπίσης λόγους σὲ λαοὺς ποὺ ὑπέφεραν ἀπὸ μακρόχρονη δουλεία καὶ καταπίεση τῆς ἐλευθερίας τους, βλέπουμε νά δημιουργοῦνται σὲ μεγάλη κλίμακα οἱ τύποι τοῦ ὑποτακτικοῦ καὶ δουλοπρεποῦς ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος (στὰ ἄτομα δηλαδὴ ποὺ ἔχουν ἀδύνατο χαρακτηρῆ) καὶ οἱ τύποι τοῦ παραβάτου καὶ παρανόμου, ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος (σ' ἐκείνους ποὺ ἔτυχε νά ἔχουν δυναμικὸ χαρακτηρῆ).

Ἡ ἐλευθερία εἶναι ἀσύμβατη μὲν, τόσο μὲ τὴν δουλικότητα ὅσο καὶ μὲ τὴν ἀσυδοσία, συνηρημένη δὲ τόσο μὲ τὴν πρωτοβουλία ὅσο καὶ μὲ τὴν εὐθύνη.

Τὸ διὲ ἡ ἐλευθερία εἶναι ἀπαραίτητα συνυφασμένη μὲ τὴν εὐθύνη τῆς συνέπειας καὶ τὴν πειθαρχία στὴ δικαιοσύνη καὶ τὸ διὲ εἶναι διαμετρικὰ ἀντίθετη πρὸς τὴν ἀσυδοσία, τὴν ἀναρχία καὶ τὴν παρανομία, εἶναι αὐταπόδεικτο στὸν καθένα ποὺ θὰ θελήσῃ νά σκεφθῇ γιὰ τὴν ποιότητα τῆς ἐλευθερίας, ὅχι μονάχα τῆς δικῆς του ἀλλὰ καὶ τοῦ γείτονά του. Ἄν δηλαδὴ βάλουμε ἓνα ἄτομο Α νά διαλέξῃ ἀνάμεσα στὴν ἐλευθερία + δικαιοσύνη + εὐθύνη + πειθαρχία καὶ ἀπὸ τ' ἄλλο μέρος στὴν ἐλευθερία + παρανομία + ἀναρχία + ἀσυδοσία, ὅσο καὶ ἐκ πρώτης ὄψεως θὰ μπορούσε νά τὸν ἐλκύσῃ ὁ δεύτερος συνδυασμός, ὥστόσο θὰ σκεφτόταν διὲ, ἂν ὁ γείτονας ἓνα πρόσωπο Β. χρησιμοποιοῦσε ἀπέναντί του τὸν δεύτερο συνδυασμό, ἂν δηλαδὴ ὁ γείτονας, ὁ Β, ἐν ὀνόματι τῆς ἐλευθερίας εἶχε τὸ δικαίωμα νά παρανομήσῃ εἰς βάρος τοῦ Α κατὰ τρόπον ἀσύδοτο, τότε ὁ Α θὰ καταλάβαινε γρήγορα διὲ τοῦ εἶδους αὐτοῦ ἡ ἐλευθερία θὰ ἦταν ὁ μοναδικὸς τρόπος γιὰ νά χάσῃ τὴν δική του ἐλευθερία καὶ κάθε ἔννοια ἀσφάλειας καὶ δικαιοσύνης γιὰ κάθε τι ποὺ τὸν ἀφορᾷ προσωπικά. Θὰ ἦταν τὸ δίκαιο τοῦ ἰσχυροτέρου, ὁ νόμος τῆς ζούγκλας. Δηλαδὴ κάτι τὸ ἰδεωδῶς ἀντίθετο πρὸς τὴν ἐλευθερία ἐκείνη ποὺ γιὰ νά ἐξασφαλίσῃ τὰ δικαιώματά μας ἀπαιτεῖ ἀπὸ μᾶς τὸν σεβασμὸ τῶν δικαιωμάτων τοῦ πλησίον μας.

Ὅπως ὁμοίως δὲν πρέπει νά συγχέεται ἡ ἐλευθερία μὲ τὴν ἀσυδοσία, γιατί προϋπόθεση τῆς ἀμοιβαιότητος τῆς ἐλευθερίας εἶναι ἡ πειθαρχία, ἄλλο τόσο ἡ πειθαρχία δὲν πρέπει νά συγχέεται μὲ τὴν ὑποταγή στὴν αὐθαίρετη ἐξουσία, γιατί προϋπόθεση τῆς πειθαρχίας εἶναι ἡ ἀμοιβαιότητα τοῦ σεβασμοῦ. Ὄταν τὸ ὄργανο τῆς ἐξουσίας ἔχει τὸ δικαίωμα νά ἐπιβάλλῃ κυρώσεις στὸν πολίτη ποὺ πέφτει σὲ παράπτωμα, πρέπει μὲ ἐξαντλητικὴ προσπάθεια νά φροντίξῃ νά βρῇ κάθε ἐλαφρυντικὸ γιὰ τὴν περὶπτωση τοῦ πολίτη καὶ μὲ ἐξαιρετικὴ προσοχή νά φροντίξῃ νά σέβεται τὰ ὅρια τῆς ἀνθρώπινης ἀξιοπρέπειάς του, γιατί τὸ κύριο μέλημα

τοῦ ὁργάνου τῆς ἐξουσίας εἶναι ἡ περιφρούρηση τῆς ἀξιοπρέπειας τοῦ πολίτη, αὐτὴ ποὺ ἀποτελεῖ καὶ τὴν ἐγγύηση τῆς πολιτείας. Τὸ ὄργανο τῆς ἐξουσίας ποὺ δὲν σέβεται τὸ ἠθικὸ αὐτὸ κεφάλαιο τῆς πολιτείας εἶναι ἓνας παραβάτης τοῦ καθήκοντος καὶ ἓνας ὑπονομευτὴς τῆς πολιτείας. Σ' αὐτόν ἡ τιμωρία πρέπει νά εἶναι ἀμειλικτὴ καὶ χωρὶς ἐλαφρυντικά καὶ ἐξ ἴσου νά ἔχῃ ὁ πολίτης τὸ δικαίωμα ν' ἀπαιτῇ τὴν τιμωρία τῶν ὁργάνων τῆς ἐξουσίας κατὰ τὸν ἴδιο ἄμεσο τρόπο ποὺ ὁ ἴδιος τιμωρεῖται ἀπ' αὐτά. Ἔτσι μόνον θ' ἀναπτυχθῇ ἀπέναντι τῶν ὁργάνων τῆς ἐξουσίας ἡ ἐμπιστοσύνη καὶ ὁ σεβασμὸς τῶν πολιτῶν ἀλλὰ καὶ στὰ ὄργανα τῆς ἐξουσίας θ' ἀναπτυχθῇ ἡ εὐθύνη τῆς συμπεριφορᾶς τους κι' ἡ βαθύτερη κατανόηση τῆς ἀποστολῆς τους. Προϋπόθεση ἀπαραίτητη γι' αὐτὸ εἶναι τὸ νά ἔχουν ἀκέραιη τὴν «ἐσωτερικὴ τους ἐλευθερία» τὰ ὄργανα τῆς ἐξουσίας, ἀνώτερα ἢ κατώτερα. Τοῦτο εἶναι τόσο ἀπαραίτητο, ποὺ μπορούμε, ὅταν δοῦμε ἓνα αὐστηρὸ, ἄκαμπτο, ἀπολυταρχικὸ, τυρανικὸ ὄργανο ἐξουσίας, νά κάνουμε διάγνωση ἀλάνθαστη διὲ τὸ ὄργανο τοῦτο εἶναι ἓνα ψυχονευρωτικὸ ἄτομο ποὺ μαστίζεται ἀπὸ συναισθήματα κατωτερότητας καὶ ἀνασφάλειας, φοβία τιμωρίας τοῦ ἀπὸ κάθε ἀνώτερο καὶ ἐκδικητικὴ παρόρμηση τυρανίας κάθε ἀτόμου ποὺ ἐμπλέκεται στὴ δικαιοδοσία τῆς ἐξουσίας του.

Ἄν ὁμοίως ἐμβαθύνουμε στὴ φιλοσοφία τῆς ἐλευθερίας, ὅταν αὐτὴ, στὴν ὑπερβολή της, πάρῃ τὴ μορφή τοῦ πάθους, φτάνουμε στὴν δξύμωρη ἀνακάλυψη ἐνός πυρηνικοῦ μορίου «σκλαβιάς» στὰ κατάβαθα τῆς οὐσίας τῆς ἐλευθερίας. Γιατὶ ἓνας φανατικὸς τῆς ἐλευθερίας εἶναι συνάμα κι' ἓνας σκλάβος τῆς ἐλευθερίας. Μὲ μόνη τὴ διαφορά διὲ ἡ σκλαβιά αὐτὴ δὲν μειώνει, ἀλλὰ τονώνει, τὸ αἶσθημα τῆς ἀνεξαρτησίας γιὰ τὸν λόγο διὲ ὁ σκλάβος αὐτὸς εἶναι σκλάβος τοῦ ἑαυτοῦ του. Κι' ἀπὸ τὸ σημεῖο αὐτὸ προκύπτει τὸ ἐγκεντρικὸ στοιχεῖο ποὺ ἐνεργοποιεῖ τὴν οὐσία τῆς ἐλευθερίας. Τὸ συμπέρασμα τοῦτο ἔχει τὴν πρακτικὴ ἀξία — ποὺ ἐπαληθεύεται ἀπὸ τὴν ἐμπειρία τῆς πραγματικότητος—διὲ μιὰ ἐλεύθερη ὁμάδα δὲν ἀποτελεῖ αὐθύπαρκτο ὁμαδικὸ φαινόμενο ἀλλὰ μωσαϊκὸ ἄθροισμα ἐλευθέρων ἀτόμων. Ἡ κοιτίδα δηλαδὴ τῆς ἐλευθερίας δὲν βρίσκεται στὴν ὁμάδα, ἀλλὰ στὸ ἄτομο. Μόνον ποὺ τὸ ἄτομο αὐτὸ δέχεται καὶ ἐνεργοποιεῖ τίς ἐπιδράσεις τῆς ὁμάδας καὶ τοῦ περιβάλλοντος καί, σὲ μιὰ στιγμή ποὺ τὰ αἰτήματα τῆς ἐσωτερικῆς ἐλευθερίας συμπίπτουν μὲ τὰ αἰτήματα τῆς ἐξωτερικῆς ἐλευθερίας, μπορούμε νά δοῦμε τὰ ἄτομα ποὺ ἀποτελοῦν τὴν ὁμάδα νά ξεσηκώνονται σάν ἓνας ἄνθρωπος. Εἶναι τὸ φαινόμενο ποὺ δηλώνει ἓνα ἄνθρωπο. Εἶναι τὸ φαινόμενο ποὺ δημιουργεῖ τὴν ἐπανάσταση. Μιὰν ὁμαδικὴ ἐπανάσταση. Κάποιος θὰ τεθῇ ἐπικεφαλῆς της, ἓνας ἀρχηγὸς ποὺ θὰ ἐκπροσωπῇ τὸ ὁμαδικὸ ἀσυνείδητο τῆς στιγμῆς, κι' ὅλοι θὰ τὸν ἀκολουθήσουν. Μὰ ὅταν ἡ ἐπαναστατικὴ δραστηριότητα λήξῃ καὶ τὰ αἰτήματα τῆς ἐσωτερικῆς ἐλευθε-

ΧΡΥΣΤΟΥ ΚΩΣΤΑΚΟΠΟΥΛΟΥ, Δημ.λου Νερομύλου—'Αλμωπίας

Η ΣΧΟΛΙΚΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΙΣ ΕΝ ΒΥΖΑΝΤΙΩ.

(«Κατὰ Φαίδωνα Κουκουλέν»)

ΜΕΘΟΔΟΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ

Ὁ Διδάσκαλος ἔπρεπε νὰ ἔχῃ τὸ διδασκαλικὸν χάρισμα, δηλαδὴ διδακτικὴν ἱκανότητα, ἢ δὲ διδασκαλία νὰ προχωρῇ ἀπὸ τὰ εὐκολώτερα πρὸς τὰ δυσκολώτερα, ἀπὸ τὰ γνωστὰ πρὸς τὰ ἄγνωστα, ἀποφευγομένης τῆς ὑπερφορτώσεως τοῦ παιδικοῦ ἐγκεφάλου μὲ πολλὴν ὕλην. Οὐσιώδεις στοιχεῖον τῆς διδασκαλίας ἦτο ἡ συχνὴ ἐπανάληψις τῶν διδασκομένων, διότι βασικὴ ἀρχὴ τῆς διδασκαλίας κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους ἦτο ὅτι δὲν ἔπρεπεν ὁ διδάσκαλος νὰ διδάξῃ παρακάτω, ἐφ' ὅσον τὸ διδασχθὲν δὲν ἔγινε κτῆμα τῶν μαθητῶν.

Ἡ παράδοσις ἔπρεπε νὰ μὴν ἦτο ξηρά, ἀλλὰ τερπνὴ, ἐλκυστικὴ τὸ ἐνδιαφέρον τῶν παιδίων, διὰ τὸν αὐτὸν δὲ λόγον τὰ βιβλία ἔπρεπε νὰ εἶναι ἐπαγωγὰ, ἀπλὰ καὶ εὐκρινῆ.

Ὁ διδάσκων ἔπρεπε νὰ μὴ ὁμιλῇ γρήγορα, διότι ὅσον ἀργότερον ὠμίλει, τόσο καλὺτερον ἀποτυποῦνται τὰ διδασκόμενα. Ἐπρεπε νὰ δοκιμάζῃ δι' αἰφνιδίων ἐρωτήσεων ἂν προσέχουν οἱ μαθηταί, ὥφειλε δὲ νὰ λύῃ τὰς ἀπορίας τῶν μαθητῶν ἐπὶ τῶν λεχθέντων, πρὸς πλήρη κατανόησιν αὐτῶν.

Ἄλλος βασικὸς κανὼν τῆς διδασκαλίας ἦτο, ὅτι ὁ διδάσκαλος πρέπει νὰ μὴν ἐπιτάσῃ ὅταν εἶναι ἀνάγκη νὰ διδάσκῃ, οὔτε νὰ διδάσκῃ ὅταν πρέπει νὰ ἐπιτάσῃ. Ὁ διδάσκαλος ἔπρεπε νὰ ἔχῃ σταθερὰς γνώσεις, νὰ μὴ παρορᾷ

.....
ρίας πᾶσιν νὰ συμπέτουν μὲ τὰ αἰτήματα τῆς ἐξωτερικῆς ἐλευθερίας, θὰ πάσῃ καὶ ἡ μονολιθικὴ ἐνότητα τῆς ὁμάδας καὶ ὁ ἀρχηγὸς θὰ χάσῃ τὴν αἴγλην του. Ἄν τότε δὲν παραιτηθῇ, θὰ γίνῃ στόχος ἐπιθετικότητος. Κι' ἂν θελήσῃ νὰ κρατηθῇ μὲ βίαια μέσα, θὰ γίνῃ μισητός. Θὰ δημιουργήσῃ καινούργιους ἐπαναστάτας.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ

Ἄν λοιπὸν τὸν ψυχικὸ δεικτὴ τῆς ἐποχῆς μας τὸν συγκροτεῖ ὁ φόβος καὶ ἡ ἀνασφάλεια, μὲ ἄμεσες συνέπειες τὴν δυσπιστίαν καὶ τὴν ἀμφιβολίαν, ποὺ ὁδηγοῦν εἴτε στὴ δουλοπρέπεια καὶ τὸν μαρasmus εἴτε στὴν ἀνηθικότητα καὶ τὴν παρανομίαν, τὰ αἰτία του βρίσκονται στὸν κλονισμό τῶν θεμελιωδῶν παραγόντων τῆς ἐσωτερικῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς ἐξωτερικῆς ἐλευθερίας τοῦ ἀτόμου. Ἡ πρώτη, εἶναι ἐκεῖνη ποὺ ὁργανώνεται ἢ ἀκρωτηριάζεται ἀπὸ τὴν καλοπροαίρετη ἢ τὴν ἐγωκεντρικὴ γονεϊκὴ συμπεριφορὰ κατὰ τὴν παιδικὴν ἡλικίαν. Ἡ δευτέρα, εἶναι ἐκεῖνη ποὺ ὁργανώνεται ἢ ἀκρωτηριάζεται ἀπὸ τὴν καλοπροαίρετη ἢ τὴν αὐθαιρετὴ συμπεριφορὰ τῆς κρατικῆς ἐξουσίας ἀπέναντι τῶν πολιτῶν. Καὶ γιὰ τίς δυὸ αὐτὲς ἐλευθερίες, ἀπαραίτητοι παράγοντες εἶναι ἡ κατανόηση, ὁ

δὲ τὴν ἀνεύρεσιν τῶν δεξιοτήτων ἐκάστου μαθητοῦ, πρὸς τὴν νὰ προσαρμόζῃ ἐκάστοτε τὴν διδασκαλίαν του, ἐπὶ τῇ φροντίδι οὐ μόνον μεταδόσεως ξηρῶν γνώσεων, ἀλλὰ διαμόρφωσιν χρητοῦ καὶ εὐαρέστου χαρακτήρος.

Ὅσον ἀφορᾷ τὸν μαθητὴν, τότε ἐθεωρεῖτο ὅτι ἤξευρε τὸ μάθημα, ὅταν ἠδύνατο νὰ τὸ εἴπῃ ἀπ' ἑξῶ, τοῦ διδασκάλου παρακολουθοῦντος τὸ βιβλίον.

Ἀλλὰ δὲν περιωρίζετο μόνον εἰς τοῦτο τὸ ἔργον τοῦ διδασκάλου. Ἐπρεπε νὰ εἶναι φιλόστοργος, ν' ἀγαπᾷ τοὺς μαθητάς του, καὶ νὰ τοὺς ἐμπνέῃ τὴν πεποίθησιν, ὅτι ἐν τῷ προσώπῳ του ἔχουσι στοργικὸν ἀντιλήπτορα, διότι οὐδὲν πρὸς διδασκαλίαν πλέον ἐπαγωγόν, κατὰ τὸν Χρυσόστομον, ὅσον τὸ φιλεῖν καὶ φιλεῖσθαι.

Ἐπίσης πρέπει νὰ μὴ ἐπιζητῇ δόξαν παρὰ τῶν μαθητῶν, ἀρκούμενος εἰς τὸ ὅτι δύναται νὰ τοὺς εἶναι πολῦτιμος ἀρωγός. Πρέπει νὰ ἔχῃ κύρος, νὰ εἶναι αὐστηρός, διὰ νὰ μὴ τοῦ πάρουν, κατὰ τὸ κοινῶς λεγόμενον, οἱ μαθηταὶ τὸν ἄερα.

Ὁ βίος του νὰ εἶναι πρότυπον ἀρετῆς καὶ τὰ ἔργα του νὰ συμφωνοῦν πρὸς ὅσα διδάσκει.

Εἰς τὸ ἔργον τοῦ ὅμως ὁ διδάσκαλος διὰ τὴν διάπλυσιν ἠθικῶν χαρακτήρων, καλῶν πολιτῶν καὶ ἐναρέτων χριστιανῶν, ἔπρεπε νὰ συνεπικουρῇται καὶ ὑπὸ τῆς οἰκογενείας τοῦ μαθητοῦ, ἅλλως ἔκτιζεν ἐπὶ τῆς ἁμμου.

Ἡ ἀνατροφή τῶν παιδίων ἔπρεπε νὰ γίνεται ἐν παιδείᾳ καὶ νοουθεσίᾳ Κυρίου, μὲ ἀγρυπνον καὶ συνεχῇ παρακολούθησιν, ὥστε ταῦτα νὰ εἶναι ἐπιμελῆ μὲν εἰς τὰ μαθήματά των, κόσμια δὲ εἰς τὸν ἐξωσχολικὸν βίον αὐτῶν.

.....
σεβασμός, ἡ προστασία καὶ ἡ ἱκανοποίηση τῶν δικαιωμάτων τοῦ ἀνθρώπου καὶ κυριώτατα τῆς ἀτομικῆς του ἀξιοπρέπειας καὶ τῆς ψυχικῆς του γαλήνης. Θανάσιμος ἐχθρὸς τῶν παραγόντων αὐτῶν εἶναι ἡ αὐθαιρεσία καὶ ὁ ἐγωκεντρισμός, ἡ τυπολατρεία καὶ ἡ γραφειοκρατία.

Ἀπὸ τὴν συνισταμένη τῆς ἐσωτερικῆς καὶ ἐξωτερικῆς ἐλευθερίας τοῦ ἀτόμου προέρχονται οἱ ἐλεύθεροι λαοί. Κι' ἀπ' αὐτοὺς μιὰ ἐλεύθερη ἀνθρωπότητα, μὲ χαρακτηριστικὰ τῆς τὴν αὐτοπεποίθησιν, τὴν δραστηριότητα, τὴν δικαιοσύνην καὶ τὴν φιλαλληλίαν. Κι' ἐπάνω ἀπ' ὅλα, τὴν ἀγάπην καὶ τὸν σεβασμὸν γιὰ τὴν ἐλευθερίαν.

Ἡ θεραπεία συνεπῶς, κάτω ἀπὸ τὸ φῶς τῶν αἰτιολογιῶν ποὺ ἀνεπτύξαμε εἶναι σαφὴς καὶ ἐξασφαλισμένη. Ἰκανοποίηση τῶν δικαιωμάτων τοῦ παιδιοῦ, τοῦ πολίτου, τοῦ λαοῦ. Φιάνει νὰ θελήσουν νὰ προσέξουν μὲ ἐμπεριστατωμένη ψυχολογικὴ ἀντίληψιν καὶ μὲ ἀμερόληπτη ἀποδέσμευσιν ἀπὸ τύπους ἀνεδαφικούς, οἱ ἡγέτες τῆς πρλιτείας, τῆς ἐκκλησίας καὶ τῆς παιδείας καὶ οἱ ἐπὶ κεφαλῆς τῶν διαφορῶν κλαδικῶν τομέων ποὺ συνθέτουν τὸν πῖνακα τῆς ὁμαδικῆς ζωῆς. Τῆς κοινωνικῆς καὶ τῆς ἐθνικῆς.

ΓΥΡΩ ΑΠΟ ΤΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΑ ΘΕΜΑΤΑ ΤΗΣ ΚΗ' ΓΕΝ. ΣΥΝΕΛΕΥΣΕΩΣ ΤΟΥ ΔΙΔ. ΚΛΑΔΟΥ

ΚΩΝ. ΚΙΤΣΟΥ, Καθηγητού Παιδαγωγικών της Παιδαγ. 'Ακαδημίας 'Ιωαννίνων

ΑΝΑΓΚΗ ΣΥΣΤΗΜΑΤΙΚΩΤΕΡΑΣ ΚΑΛΛΙΕΡΓΕΙΑΣ
ΤΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΤΗΣ ΑΓΩΓΗΣ ΕΙΣ ΤΗΝ ΠΑΤΡΙΔΑ ΜΑΣ

Με πολλήν 'ικανοποίηση, ο εκπαιδευτικός κόσμος της χώρας μας πληροφορείται τὰ εκπαιδευτικά θέματα, πού πρόκειται νά συζητηθοῦν στήν ΚΗ' Γενική Συνέλευση τοῦ Διδασκαλικοῦ Κλάδου. Μεταξὺ τῶν θεμάτων αὐτῶν συμπεριλαμβάνεται καὶ τὸ θέμα, πού ἀναφέρεται στὶς Παιδαγωγικὲς 'Ακαδημίες, στήν ἐπιμόρφωση τῶν δασκάλων καὶ στήν μετεκπαίδευση, γιὰ τὸ ὅποιο θ' ἀσχοληθοῦμε στὸ σημεῖωμα αὐτὸ γενικώτερα κάπως.

Στὸ ὑπ' ἀριθ. 315[8]5[56 φύλλο τοῦ «Διδασκαλικοῦ Βήματος» ἡ Διδασκαλικὴ 'Ομοσπονδία 'Ελλάδος δημοσιεύει τὶς ἀπόψεις τῆς ἐπὶ τοῦ θέματος αὐτοῦ πολὺ περιληπτικά. Δὲν ξεύρομε πῶς σκέπτονται οἱ ὑπεύθυνοι τῆς Γενικῆς Συνελεύσεως νὰ διοργανώσουν τὴν διαπραγμάτευση τοῦ θέματος αὐτοῦ καὶ πῶς θὰ μπορέσουν νὰ ὀδηγηθοῦν σὲ συμπεράσματα. Θὰ ἦταν ἴσως χρήσιμο ν' ἀναφέρουμε δύο κυρίως τρόπους, πού συνηθίζονται σὲ τέτοιου εἶδους συνελεύσεις ὡς πρὸς τὴν συζήτηση παιδαγωγικῶν θεμάτων¹⁾: α) 'Αναλύεται κάθε θέμα σὲ πολλὰς ἐρωτήσεις ἐπὶ τῶν ὁποίων καλοῦνται πρὸ ἀρκετοῦ χρόνου ν' ἀπαντήσουν τὰ μέλη τοῦ συνεδρίου (συλλογικά ἢ ἀτομικά), συγκεντρώνονται κατὰ στατιστικὸ τρόπο ὅλες οἱ ἀπόψεις, συγκρίνονται, σχολιάζονται ἀπὸ ἓνα ἐιδικὸν ἐπιστήμονα καὶ παρουσιάζονται στήν Γενικὴ Συνέλευση, γιὰ νὰ γίνουν γνωστὰς σ' ὅλα τὰ μέλη, νὰ συζητηθοῦν καὶ νὰ ἐξαχθοῦν συμπεράσματα, τὰ ὁποῖα διατυπώνονται ὡς συστάσεις ἢ ὡς αἰτήματα στὶς ἀρμόδιες ἀρχές, ὁργανισμοὺς ἢ ἄτομα-εκπαιδευτικοὺς λειτουργοὺς. β) 'Υπάρχει συνήθως καὶ ἓνας ἄλλος τρόπος, κατὰ τὸν ὁποῖον οἱ ὑπεύθυνοι τῆς Συνελεύσεως ἀναθέτουν τὴν διαπραγμάτευση τοῦ θέματος σ' ἓνα καλὸν ἐπιστήμονα, ὁ ὁποῖος θὰ συγκεντρώσῃ ὅλην τὴν ὑπάρχουσα βιβλιογραφία καὶ ἀκολουθεῖ συζητήσεις, σημειώνονται οἱ διαφορετικὲς ἀπόψεις καὶ ἐξάγονται πορίσματα ἀπὸ εἰδικὴν 'Επιτροπὴν, τὰ ὁποῖα τὴν ἐπομένην τίθενται κατ' ἄρθρον ὑπὸ τὴν τελικὴ κρίση καὶ ψήφιση τῶν μελῶν καὶ δημοσιεύονται ὡς αἰτήματα ἢ ὡς συστάσεις.

Χωρὶς σύστημα ἐργασίας καὶ χωρὶς πλήρη ἀνά-

λυση τοῦ θέματος¹⁾ δὲν πρέπει νὰ λαμβάνονται ἀποφάσεις ἀπὸ ἓνα κλάδο, πού ἀριθμεῖ πολλὰς χιλιάδας μέλη.

* * *

'Επειδὴ μὲ τὸ εκπαιδευτικὸ αὐτὸ θέμα, πού σχολιάζομε, ἡ Διδασκαλικὴ 'Ομοσπονδία ἐνδιαφέρεται ἐκτὸς τῶν ἄλλων καὶ γιὰ τὴν βελτίωση τῶν ἐπιστημῶν τῆς ἀγωγῆς στὸν τόπο μας, τὴν ἐπιστημονικὴ μόρφωση τῶν εκπαιδευτικῶν καὶ τὴν λύση σοβαρῶν εκπαιδευτικῶν καὶ διδακτικῶν προβλημάτων, θὰ θέλαμε νὰ διατυπώσωμε τὶς σκέψεις μας ἐπ' αὐτῷ ἓνα γενικώτερο θέμα τῶν ἐπιστημῶν τῆς ἀγωγῆς στήν 'Ελλάδα: Πῶς θὰ καταστῇ δυνατὸν νὰ πραγματοποιηθοῦν καὶ στήν Πατρίδα μας εὐρύτατες παιδαγωγικὲς καὶ ψυχολογικὲς ἐρευνες, ὥστε νὰ δημιουργήσωμε 'Ελληνικὴ 'Επιστῆμη τῆς Παιδείας;

'Υστερα ἀπὸ τὴν ἐξέλιξη σὲ παγκόσμια κλίμακα τῶν ἐπιστημῶν τῆς ἀγωγῆς, τὴν ἀνάπτυξη στενῶν σχέσεων καὶ ἐπικοινωνίας διὰ πολλῶν μέσων μεταξὺ τῶν λαῶν καὶ τὴν ἀναγνώριση τῆς ἀνάγκης πρὸς ἀνταλλαγὴ σκέψεων μεταξὺ τῶν ἐπιστημόνων διαφόρων λαῶν, εἶναι ἀπαραίτητο ν' ὀντισμετωπίζονται καὶ τὰ ζητήματα τῆς ἐθνικῆς μας παιδείας κατὰ τὸν ἐπιστημονικόν. Οἱ προσωπικὲς γνώμες καὶ δοξασίες ἐπὶ τῶν θεμάτων αὐτῶν δὲν πρέπει νὰ ἰσχύουν σήμερον στήν πατρίδα μας, οὔτε νὰ ἐπιβάλλονται μ' ὁποιαδήποτε ἰσχύ καὶ ἀν περιβάλλονται. 'Η λογικὴ τοῦ ἀνθρώπου βρίσκεται σήμερον σὲ τέτοιο σημεῖο ἐξέλιξεως, ὥστε, γιὰ τὴ λύση τῶν ποικίλων προβλημάτων τῆς ζωῆς, νὰ θεωροῦνται σεβαστά μόνον τὰ πορίσματα, πού προέρχονται ἀπὸ ἐρευνες μὲ μεθόδους στατιστικῆς, συστηματικῆς παρατήρησης καὶ πειραματισμοῦ.

'Η Παιδαγωγικὴ 'Επιστῆμη δὲν θεραπεύεται, οὔτε ἀναπτύσσεται μόνον μὲ τὴν διδασκαλίαν παιδαγωγικῶν μαθημάτων στὶς Παιδαγ. 'Ακαδημίαις, οὔτε ἐκεῖ μόνον διδάσκαλοι τῶν πορισμάτων τῶν ἐπιστημῶν τῆς ἀγωγῆς μποροῦν νὰ εἶναι οἱ καθηγηταὶ τῶν παιδαγωγικῶν καὶ ὅχι ἐρευνηταὶ τῆς ψυχῆς τοῦ παιδιοῦ καὶ τῶν καλύτερων μεθόδων διδασκαλίας. Στὶς 'Ακαδημίαις μόνον στοιχεῖα ψυχοπαιδαγωγικῶν γνώσεων μεταδίδονται στοὺς νεαροὺς διδασκάλους οἱ ὁποῖοι προετοιμάζονται ἐπαγγελματικὰ καὶ τροφοδοτοῦνται μὲ ἐνθουσιασμό καὶ ἀγάπη γιὰ τὸ 'Ελ-

1) Βλέπε πρακτικὰ καὶ συστάσεις τῶν Συνδιασκέψεων τοῦ Διεθνoῦς Γραφείου 'Αγωγῆς (Γενεύης) καὶ τῆς Unesco στήν 'Αγγλικὴ καὶ Γαλλικὴ, Βιβλιοπωλεῖον 'Ελευθερουδάκη, 'Αθήναι.

2) Σχετικὰ μὲ τὸ ἀναφερόμενο θέμα ἔχουν γραφῇ ἄρθρα ἀπὸ τὸ 1948 μέχρι σήμερον στὰ περιοδικὰ «Παιδαγωγικὴ 'Επιθεώρησις», «Παιδεία», «Νέο Σχολεῖο», «Σχολεῖο καὶ Ζωή», «Διδ» καὶ «Βῆμα» καὶ «'Επιστημονικὸ Βῆμα τοῦ Διδ» λου». Οἱ Παιδαγωγοὶ μας κ. κ. 'Εξιρχόπουλος, Γ. Παλαιολόγος, Ε. Σούρλας, Θ. Χαραλαμπίδης κ.ἄ. ἀναπτύσσουν τὸ θέμα αὐτὸ σὲ ἀρκετὰ δημοσιεύματά τους.

1) 'Απαραίτητο εἶναι: α) Νὰ μελετηθοῦν οἱ 'Οργανισμοὶ καὶ τὰ Νομοθετήματα γιὰ τὴν λειτουργίαν τῶν Παιδαγωγικῶν 'Ακαδημιῶν μὲ τὶς εἰσηγητικὰς ἐκθέσεις τοῦ Νομοθέτου, β) Νὰ συγκεντρωθοῦν οἱ ἀπόψεις τοῦ Παιδαγωγικοῦ προσωπικοῦ τῶν Παιδαγωγικῶν 'Ακαδημιῶν καὶ τῶν 'Επιθεωρητῶν Δημοτ. Σχολείων καὶ γ) Νὰ μελετηθῇ ὁ τρόπος μορφώσεως Διδασκάλων σ' ἄλλας χώρες (βλέπε: Συστάσεις σχετικῆς, τῆς Διεθνoῦς Διασκέψεως 'Αγωγῆς εἰς Γενεύην (1953) εἰς περιοδ. «Σχολεῖο καὶ Ζωή» 1954.

ληνόπουλο και τον λαό μας. Χρόνος και εύχέρεια από το πρόγραμμα δεν υπάρχουν για επιστημονικές έρευνες. Στο Πανεπιστήμιό μας με τον ένα καθηγητή της Παιδαγωγικής δεν είναι δυνατόν να λυθούν μ' επιστημονικές έρευνες τα ψυχολογικά προβλήματα της Παιδείας μας.

Τα παιδαγωγικά συνέδρια στις εκπαιδευτικές περιφέρειες παρέχουν μόνο την ευκαιρία ανταλλαγής πείρας και δεν μπορούν να μās οδηγήσουν σε ασφαλή πορίσματα για την σχολική πράξη, διότι οι παρατηρήσεις των διδασκάλων κι' επιθεωρητών, βάσει των οποίων διατυπώνονται γνώμες, δεν γίνονται κατά τρόπο συστηματικό και με μεθόδους επιστημονικής έρευνας και άκρομη διότι στις διδακτικές των προσπάθειες δεν λαμβάνονται τα μέτρα της αληθινής επιστημονικής εργασίας με αντικειμενικές μετρήσεις.

Τα μέλη των Εκπαιδευτικών μας Συμβουλίων διαφόρων βαθμίδων δεν έχουν τον χρόνο για πειραματισμούς κι' επιστημονικές στατιστικές έρευνες σε ζητήματα άγωγής και ψυχολογίας.

Οι φυσικές κι' απαραίτητες κάθε φορά πολιτικές εξελίξεις στην Πατρίδα μας φέρουν στην ηγεσία της Παιδείας ή προσδίδουν μεγαλύτερη ισχύ σε διαφορετικούς κάθε φορά παιδαγωγούς, οι οποίοι, κατά τον όλιγο χρόνο του ηγετικού των ρόλων, δεν προκάμουν να πραγματοποιήσουν τους δραματισμούς των.

Απ' όλα αυτά συνάγεται ότι τα ζητήματα της παιδείας μας και της σχολικής πράξης λύνονται συνήθως με προσωπικές γνώμες των διδασκάλων, των επιθεωρητών, των παιδαγωγών και ώρισμένων διοικητικών υπαλλήλων του Υπουργείου μας. Οι προσωπικές όμως γνώμες δεν μπορούν να έχουν αντικειμενική αξία. Γι' αυτό ελάχιστος είναι ο σεβασμός των εκπαιδευτικών μας προς τις εξαγγελόμενες, υποδεικνυόμενες ή επιβαλλόμενες μεθόδους σχολικής εργασίας εκ μέρους συνεδρίων, επιθεωρητών και παιδαγωγών. Συνεπακόλουθο αυτού του γεγονότος είναι και η έλλειψις καλής διαθέσεως για την αναγνώριση όρθων απόψεων, ή αοριστολογία των εκπαιδευτικών κι' οι άνευ τέλους αντιθέσεις των παιδαγωγών.

Τέρμα στην κατάσταση αυτή θα δώση, όπως πιστεύουμε κι' όπως διαπιστώσαμε αυτό στις άλλες χώρες, **η ίδρυσις και στη χώρα μας ενός Ίνστιτούτου των Επιστημών της Άγωγής.**

Το έργο του Ίνστιτούτου: α) Η πειραματική μελέτη και σύνταξις του αναλυτικού προγράμματος της διδασκίας ύλης των σχολείων μας (1) με την λύση των προβλημάτων: «τί όφείλει να μάθη το παιδί», «τί μπορεί να μάθη από κάθε τομέα του πολιτισμού», «πώς θα μπορέη να μάθη» β) Ο συντονισμός των προσπαθειών για την συγγραφή βοηθητικών βιβλίων κατά τρόπο πειραματικό (1). γ) Έρευνα των καλύτερων μεθόδων διδασκαλίας με πειραματική εφαρμογή αυτών σε μεγάλο αριθμό μαθητών και μέτρηση της αποδοτικότητός των. δ) Μελέτη των σταδίων ψυχικής εξέλιξης των παιδιών και εφήβων της πατρίδος μας κι' επαλήθευσις πορισμά-

των των μεγάλων συγχρόνων Σχολών της εξελικτικής ψυχολογίας. ε) Έρευνα επί των τάσεων, πόθων, άναγκών και ιδανικών των σημερινών Έλλήνων με συγκέντρωση απόψεων ατόμων και οργανισμών κάθε κοινωνικής και πολιτιστικής δραστηριότητας, για να καθορισθούν οι κατευθύνσεις της άγωγής κατά την σύνταξιν των προγραμμάτων, κατά τον καθορισμό των μεθόδων εργασίας και κατά την όργάνωση των σχολείων, ώστε να καταστή ίκανό το παιδί να ζήση αύριο σε μιá άλλη κοινωνία, που δεν ξέρομε ποία θα είναι και τί θα θέλη να είναι. ζ) Μελέτη των προβλημάτων των καθυστερημένων και άνωμάτων παιδιών και εφήβων και έρευνα για τις δυνατότητες ιδρύσεως σιά μεγάλα σχολικά συγκροτήματα των πόλεων παραλλήλων τάξεων με τους ύστερούντας κλπ. η) Προπαρασκευή κι' εκπαίδευσις των Σχολικών Ψυχολόγων και των Επιθεωρητών της Εκπαιδευσεως από τον Διδασκαλικόν κλάδον. θ) Προσαρμογή των μεθόδων της τεχνικής ψυχολογίας (των tests) στην Έλληνική πραγματικότητα. ι) Αντιμετώπισις των προβλημάτων του σχολικού κι' επαγγελματικού προσανατολισμού.

Με τα ζητήματα αυτά κι' άλλα σχετικά θ' ασχοληθώ το Ίνστιτούτο κι' έτσι θα διαλύση τις αοριστολογίες, τις ύποκειμενικές δοξασίες και τους προσωπικούς Ισχυρισμούς. Σιά μεγάλα επαρχιακά κέντρα πρέπει να λειτουργούν παραρτήματα του Ίνστιτούτου, για να επεκτείνωνται οι έρευνες σε πανελλαδική κλίμακα, σιά 100 πρότυπα των εκπαιδευτικών περιφερειών και σ' άλλα σχολεία της χώρας μας.

Πώς θα εύρεθώ το κατάλληλο προσωπικό του Ίνστιτούτου;

Με τις ύποτροφίες του I.K.Y. και άλλων οργανισμών έχουν μετεκπαιδευθώ σιά ξένα Πανεπιστήμια άρκετοί εκπαιδευτικοί και συνεχίζουν να εκπαιδεύωνται, την μόρφωση και τις δυνάμεις αυτών πρέπει όπωσδήποτε να εκμεταλλευθώ ή πολιτεία μας, τώρα που διατηρούν άκρομη όλον τους τον ένθουσιασμό και τον πόθο για την δημιουργία Έλληνικής Παιδαγωγικής Επιστήμης. Θα είναι μεγάλη άδικία, εάν δεν χρησιμοποιηθούν καταλλήλως, διότι γι' αυτούς διετέθησαν σοβαρά χρηματικά ποσά.

Στο Ίνστιτούτο αυτό τον ηγετικόν ρόλο στη άρχή μπορούν να έχουν εκλεκτοί Έλληνες Παιδαγωγοί ή προσκαλούμενοι για 2—3 χρόνια ξένοι καθηγηταί και βοηθοί σιά Πανεπιστήμια των χωρών, όπου έχουν μετεκπαιδευθώ οι Έλληνες εκπαιδευτικοί, για να διευκολυνθώ ή μεταξύ των συνεργασία στις έρευνες. Σιγά—σιγά το Ίνστιτούτο θα έχη τά δικά του ήγετικά στελέχη και θα παρουσιάση έργο άνυπολόγιστου σημασίας για την Παιδεία μας.

Η ίδρυσις και λειτουργία ενός τέτοιου Ίνστιτούτου με παραρτήματα άπαιτεί μιá οικονομική δαπάνη, για την όποία πάντοτε το Υπουργείο Οικονομικών θα προβάλλη αντίρρρήσεις. Επειδή τά επιβλαβή άποτελέσματα και τά κακά από μιá έμπειρική παιδαγωγική και άτελή κι' έσφαλμένη άγωγή δεν είναι άμέσως φανερά και αίσθητά σ' όλους (για την κοινωνική ζωή) είναι δύσκολο να πεισθούν οι κρατικοί μας ήγέται και να διαθέσουν σοβαρά κονδύλια για την άνάπτυξη των επιστημών της άγωγής στην

1) Κ. Κίτσου: «Επιστημονικοί προσανατολισμοί της συγχρόνου παιδαγωγικής» σελ. 98—101, Αθήναι 1955.

ΑΠΟ ΤΗΝ ΔΡΑΣΙΝ ΤΩΝ ΔΙΔΑΣΚΑΛΩΝ ΤΟΥ ΓΕΝΟΥΣ

Α. ΚΑΡΑΣΜΑΝΗ, Διευθυντοῦ Μέσης Ἐκπαιδεύσεως

ΦΩΣ ΕΝ ΣΚΟΤΕΙ.-ΚΟΣΜΑΣ Ο ΑΙΤΩΛΟΣ Ο ΜΕΓΑΣ
ΕΘΝΑΠΟΣΤΟΛΟΣ ΤΟΥ ΥΠΟΔΟΥΛΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ

Μία μεγάλη καὶ ἐξαιρετικὴ θρησκευτικὴ καὶ Ἐθνικὴ φυσιογνωμία, ὁ Κοσμάς ὁ Αἰτωλός, ἐνεφανίσθη κατὰ τὸν 18ον αἰῶνα (1714—1779) διὰ τὰ θεράμνη τὴν ψυχὴν τοῦ ὑποδούλου Ἑλληνισμοῦ ἰδίᾳ ἐν Μακεδονίᾳ καὶ Ἡπείρῳ, κατὰ τὴν ἀνωτέρω περίοδον. Πρόδρομος τοῦ Ρήγα Φεραίου καὶ τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας, Προφήτης ἀληθινός, διδάσκαλος τῆς Ἑλληνικῆς Παραδόσεως καὶ Παιδαγωγός τοῦ αὐτρώτου γένους δὲν εὗρεν εἰσέτι τὴν ἀρόζουσαν αὐτῷ θέσιν ἐν τῇ Ἑλληνικῇ Ἱστορίᾳ. Πολλοὶ βεβαίως ἔγραψαν περὶ αὐτοῦ, ὅπως θὰ ἴδωμεν κατωτέρω, οὐδεὶς ὅμως κατῴρθωσε νὰ σκιαγραφήσῃ ὅσον ἔπρεπε τὴν προσωπικότητα τοῦ ἀνδρός, τὸν ὁποῖον ἡ λαϊκὴ ψυχὴ, ἰδίᾳ τῆς Στερεᾶς, τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Ἡπείρου ἐνθυμεῖται ἔτι καὶ σήμερον, ἂν καὶ παρῆλθον δύο αἰῶνες, καὶ μετὰ σεβασμοῦ προσφέρει τὸ ἀθάνατον ὄνομά του. Ἄν διέλθῃ τις τὴν περιφέρειαν ταύτην θ' ἀκούσῃ καὶ εἰς τὴν μικροτέραν ἀγροικίαν ἀκόμη ν' ἀπηχῇ ὁ θοῦλος: «ἐδῶ πέρασε ὁ Πάτερ - Κοσμάς καὶ δίδαξε τὸν κόσμον», «ἐδῶ ἔμπεξε κείνον τὸ σιδερένιο σταυρὸ πὺν εὐρίσκεται στὸ σημαδιακὸ δένδρον», ἐκεῖ εἶπε «ἄμα ἡ καρυδιὰ αὐτὴ ξεραθῇ, θὰ ρθῇ τὸ Ρωμέικο», ἀλλὰ τοῦ πὼς «ὁ κόσμος θὰ ζώσῃ μ' ἓνα ράμμα» (μὲ τὸν τηλεγράφο) καὶ τόσα ἄλλα ὄνειρα τῆς φυλῆς, τὰ ὅποια ἐπηλήθευσαν σὺν τῇ παρόδῳ τοῦ χρόνου.

Ὁ μικρὸς αὐτὸς δὲς μάχας, ὅπως τὸν παριστοῦν οἱ ζωγράφοι εἰς τὰς εἰκόνας, ἐγεννήθη κατὰ τὸ ἔτος 1714 εἰς τι μικρὸν χωρίον τῆς Ἐπαρχίας Τριχωνίδος πλησίον τοῦ Θέρμου, τὸ ὁποῖον λέγεται Ταξιάρχης. Ὅσοι ἔγραψαν περὶ αὐτοῦ ἰσχυρίζονται ὅτι κατάγεται ἀπὸ τὸ Μέγα - Δένδρον, ἑτερον χωρίον ἀπέχον περὶ τὴν μίαν ὥραν ἀπὸ τοῦ

Ταξιάρχου. Τὸ ἀληθές ὅμως εἶναι ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ἐπιθυμεῖ καὶ μαρτυρεῖ ἡ ἐπιχωρία παράδοσις, τοσοῦτω μᾶλλον καθ' ὅσον ἡ παράδοσις αὕτη ἐνισχύεται ἀπὸ τὴν διαθήκην τοῦ ἀδελφοῦ του Χρυσάνθου τοῦ Αἰτωλοῦ, ὅστις καὶ αὐτὸς ἦτο διδάσκαλος τοῦ γένους κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην εἰς τὴν Ναξίαν Σχολήν, ὅπως ἐλέγετο τότε ἡ Σχολὴ τῆς Νάξου. Τὴν διαθήκην ταύτην ἐδημοσίευσεν ὁ Πέτρος Ζερλέντης εἰς τὸ περιοδικὸν «Πλάτων» ἐν ἔτει 1885. Ἰδοὺ τί γράφει αὕτη εἰς τὰς ἀκροτελευτίας γραμμάς της. «... 772. Φεβρ. 4. Ὁ ἐν Ἱερομονάχοις ἐλάχιστος διδάσκαλος τῆς Ναξίας Χρυσάνθος ἐσχωρήτης, ἐκ τῆς ἐπαρχίας Ναυπάκτου καὶ Ἀρτις τοῦ καλουμένου Ἀποκούρου ἐκ χωρίου Ταξιάρχου».

Κώστας ἐλέγετο κατὰ κόσμον ὁ Πάτερ Κοσμάς, τὸν ὁποῖον οἱ γονεῖς του ἔστειλαν διὰ νὰ μάθῃ τὰ ἐγκύκλια γράμματα εἰς τὴν Σιγδίταν τῆς Παρνασσίδος, ἀπέχουσαν ὥρας τριάντα ἀπὸ τοῦ μικροῦ τοῦ χωρίου, ὅπου εἶχε τὸ σχολεῖον τοῦ διδάσκαλος Λύτσιας. Ἐνταῦθα ἔμεινεν ὁ μικρὸς Κώστας ἐπὶ ὀλόκληρον δεκαετίαν διὰ νὰ ἐπιστρέψῃ πλησίον τῶν γονέων του καὶ ἐνισχύσῃ αὐτοὺς εἰς τὴν βιοπάλῃν ἐργαζόμενος μετ' αὐτῶν τὴν τέχνην τοῦ ὑφαντοῦ σάκκων καὶ ἄλλων μαλλίνων εἰδῶν. Συντόμως ὅμως παρητήθη τοῦ ἐπαγγέλματος τούτου διὰ νὰ στραφῇ εἰς ὀρίζοντος πνευματικούς, ἐκεῖ ἀκριβῶς ὅπου ὠδήγουν αὐτὸν αἱ ἐσώτεροι αὐτοῦ προδιαθέσεις, αἱ ἀνώτεροι ἀναιδάσεις καὶ πνευματικαὶ του σκιρτήσεις καὶ ἐκζητήσεις. Κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην εἰς Λομποτινὰ τῆς Ναυπακτίας ὑπῆρχε σχολεῖον διευθυνόμενον ὑπὸ Ἀνανίου τινὸς Ἡπειρώτου τὴν καταγωγὴν καὶ παρὰ τοῦ ὁποῖου ὁ Κώστας προσελήφθη βοηθὸς τοῦ σχολείου ἐκείνου.

Πατρίδα μας. Γι' αὐτὸ ὁ διδασκαλικὸς κλάδος, ἀφοῦ πρῶτα ὁ ἴδιος διαπιστώσῃ τις ἐλλείψεις τῆς Παιδαγωγικῆς μας, πρέπει ν' ἀγωνισθῇ καὶ νὰ διαφωτίσῃ τὴν Πολιτείαν καὶ τὸν Λαὸν μας γιὰ τὴν σημασίαν μιᾶς Ἑλληνικῆς Παιδαγωγικῆς Ἐπιστήμης στὴν γενικὴ βελτίωσιν τῆς κοινωνικῆς μας ζωῆς.

* * *

Ἐλάβαμε ἀφορμὴ ἀπὸ τὰ ἐκπαιδευτικὰ θέματα, πὺν θὰ συζητηθῶν στὴν ΚΗ' Γενικὴ Συνέλευσιν τοῦ Διδ(κοῦ) Κλάδου κι' ὠμιλήσαμε γιὰ ἓνα γενικώτερο θέμα τῶν ἐπιστημῶν τῆς ἀγωγῆς, τοῦ ὁποῖου ἡ λύσις ἀποτελεῖ, κατὰ τὴν γνώμην μας, τὴν ἀπαραίτητη προϋπόθεσιν γιὰ τὴν ἀναδιοργάνωσιν κι' ἐπιτυχίαν τοῦ ἔργου τῶν Παιδαγωγικῶν Ἀκαδημιῶν καὶ γιὰ τὴν ἀντιμετώπισιν τοῦ προβλήματος τῆς ἐπιμορφώσεως καὶ μετεκπαιδεύσεως τῶν διδασκάλων. Τὸ Ἰνστιτοῦτό τῶν ἐπιστημῶν τῆς ἀγωγῆς (προσσητημένο στὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν) καὶ τὰ παραρτήματά του στὰ μεγάλα ἐπαρχιακὰ κέντρα θὰ προσ-

φέρουν στοὺς καθηγητὰς τῶν Παιδαγωγικῶν Ἀκαδημιῶν, στοὺς Ἐπιθεωρητὰς Δημ. Σχολείων καὶ στοὺς διδασκάλους πορίσματα ἐπὶ τῆς ψυχολογίας τοῦ παιδιοῦ καὶ ἐπὶ τῆς μεθοδολογίας τοῦ σχολείου βάσει τῆς Ἑλληνικῆς πραγματικότητος. Τότε ἡ ἀγωγή, ἡ ἐπιτελούμενη σὲ διαφόρους τύπους σχολείων, θὰ συντελῇ πραγματικὰ στὴν ἀναμόρφωσιν τῆς πολιτιστικῆς μας ζωῆς. Ἡ ὁργάνωσις τῆς λειτουργίας τῶν Παιδαγωγικῶν Ἀκαδημιῶν, τὰ ἔτη φοιτήσεως, τὰ προγράμματα κλπ. εἶναι ζητήματα, γιὰ τὰ ὅποια πρέπει νὰ ζητηθῇ ἡ γνώμη πολλῶν πολιτιστικῶν παραγόντων τοῦ τόπου, πὺν βλέπουν τὴν ἐθνικὴν μας ζωὴν ἀπὸ διαφορετικὴ σκοπιά καὶ μὲ διαφορετικὰς ἀρχάς. Σήμερον πιστεύεται ὅτι οἱ ὁρθότερες λύσεις προέρχονται ἀπὸ τὴν ἀνταλλαγὴν καὶ σύγκρισιν ποικίλων ἀντιλήψεων, ἐφ' ὅσον βέβαια εἶναι εἰλικρινὲς τὸ ἐνδιαφέρον γιὰ τὴν πρόοδον ἐκείνων, πὺν θέλουν νὰ προτείνουν λύσεις σὲ σοβαρὰ κοινωνικὰ προβλήματα.

Μὴ ἱκανοποιούμενος ὁμοῦ εἰς τὸ στενὸν ἐκεῖνο περιβάλλον καὶ πρὸς ἱκανοποίησιν τῶν πνευματικῶν του σκοπῶν, οἱ ὁποῖοι ἀπέρρεον ἀπὸ τὴν εὐγενῆ φύσιν του, παρητήθη τοῦ διδασκαλικοῦ ἐπαγγέλματος καὶ ἀνεχώρησεν εἰς Ἅγιον Ὅρος, ἔνθα ἐλειτούργει ἡ Ἀνωτέρα Θεολογικὴ Ἀκαδημία, ὅπως ἐλέγετο τότε ἡ γεραρὰ τῆς Ἀθωνιάδος σχολῆς. Ἐκεῖ ἐδιδάχθη ἀπὸ τὸν Παναγιώτην Παλαμᾶν τὰ Θεολογικὰ καὶ Ἱστορικὰ γράμματα, μετὰ ταῦτα δὲ ἀπὸ τὸν Νικόλαον Ζεφριζούλην τὰ φιλοσοφικὰ μαθήματα. Ἐν ἔτει 1758, ὅτε καὶ διελύθη ἡ σχολή, περιεβλήθη τὸ μοναχικὸν σχῆμα, ὀνομασθεὶς Κοσμάς. Ἐπραξε δὲ τοῦτο ἐλαυνόμενος ἀπὸ τὸ πνευματικόν του περιεχόμενον διὰ τὰ ἐργάζεται ἀφόβως ἐν μέσῳ τῆς καχυποψίας καὶ τοῦ δόλου τῶν τυράννων τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, διὰ τὴν πνευματικὴν ἀναγέννησιν τοῦ γένους, εἰς τὴν ὁποῖαν τόσον πολὺ ἐπίστευε, δι' ὃ καὶ πολλάκις ἔλεγε πρὸς τοὺς ἄλλους μοναχοὺς τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Φιλοθέου, ἧς ἐτύγγανεν ἀδελφός. «Οἱ ἀδελφοί μας Χριστιανοὶ ἔχουν μεγάλη χρεὶα ἀπὸ λόγον Θεοῦ καὶ χρέος ἔχουν ἐκεῖνοι ποὺ σπουδάζουν νὰ μὴ τρέχουν σὲ ἀρχοντικά καὶ αὐτὰς μεγάλων καὶ νὰ ματαιώνουν τὴ σπουδὴ τους, γιὰ νὰ ἀποκτήσουν πλοῦτον καὶ ἀξιώματα, ἀλλὰ νὰ διδάσκουν μάλιστα τὸν κοινὸ λαόν, ποὺ ζῇ μὲ πολλὴν ἀπαιδευσίαν καὶ βαρβαρότητα, γιὰ νὰ ἀποκτήσουν μιστὸ οὐράνιο καὶ δόξα ἀμάραντη».

Πολὺ μεγάλα πράγματα ἐξήτει ἡ εὐγενὴς του ψυχὴ, ἡ ὁποία δὲν ἐγνώριζεν ἐμπόδια. Εἶχεν εὐγλωττίαν σπανιωτάτην, θρησκευτικότητα ἐξαιρετικὴν καὶ πνεῦμα δημοκρατικὸν ἀνταποκρινόμενον πλήρως εἰς τὰς ἀρχὰς τῆς Ὁρθοδόξου Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας καὶ χάριν τῶν ἰδανικῶν του αὐτῶν δὲν ἐδίσταζε νὰ θυσιάσῃ καὶ αὐτὴν τὴν ζωὴν του ἀκόμῃ.

Μεγάλῃ ἐντύπωσιν ἐνεποίει εἰς τὴν λίαν εὐαίσθητον ψυχὴν του τὸ τῆς Γραφῆς: «Μηδεὶς τὸ ἐαυτοῦ ζητεῖτω, ἀλλὰ καὶ τὸ τοῦ ἑτέρου ἕκαστος».

Ἐπίστευσεν ἀκραδάντως, ὅτι ἦτο θέλημα Θεοῦ νὰ ἐγκαταλείψῃ τὸ στενὸν περιβάλλον μιᾶς μοναχικῆς ἀδελφότητος καὶ νὰ γίνῃ ὁ ἀναχωρητὴς πρὸς ἀναμόρφωσιν τῆς ὑποδούλου καὶ ἐν ἀμαθείᾳ διατελούσης Ἑλληνικῆς Πατρίδος.

Καὶ οὕτω ἡμέραν τινά, ἀφοῦ ἔλαβε συγχώρησιν παρὰ τῶν ἀδελφῶν τῆς Μονῆς τῆς μετανόιας του (Φιλοθέου), ἀπεχαιρέτησεν αὐτοὺς καὶ ἠκολούθησε τὴν μεγάλῃν ὁδὸν τῶν ἐνδιαθέτων αὐτοῦ παρορμήσεων.

Ἀνεχώρησε διὰ Κωνσταντινούπολιν πρὸς συνάντησιν τοῦ ἀδελφοῦ του Χρυσάνθου, περὶ τοῦ ὁποίου ἀνωτέρω λόγος ἐγένετο, ὁ ὁποῖος ἦτο διδάσκαλος τῆς ἐκεῖ ἀκμαζούσης Πατριαρχικῆς σχολῆς (1669—1773). Παρέμεινεν ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐπὶ τινα χρόνον γενόμενος μαθητὴς τῆς Πατριαρχικῆς σχολῆς, ἔνθα ἐδιδάχθη καὶ μαθήματα ρητορικῆς παρὰ τοῦ ἀδελφοῦ του Χρυσάνθου, ζητήσας μετὰ ταῦτα τὴν κεκανονισμένην ἀδειαν παρὰ τοῦ τότε Οἰκουμένου Πατριάρχου Σαμουήλ, ὅπως ἐξέλθῃ εἰς περιοδείαν πρὸς ἐκπλήρωσιν τῆς ἐπιθυμίας του. Τὴν πρώτην του περιοδείαν ἔκαμεν εἰς Ναυπακτίαν, περιφέρειαν Ἀργινίου καὶ περιφέρειαν Μεσολογγίου, ἐπιστρέψας πάλιν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν πρὸς ἀνανέωσιν τῆς ἀδείας του διὰ τὰς νήσους τοῦ Αἰ-

γαίου Πελάγους (Χίον, Λέσβον καὶ Σάμον). Μετὰ τὸ πέρας καὶ τῆς δευτέρας ταύτης περιοδείας του ἐπέστρεψε πάλιν κατὰ τὸ ἔτος 1775 εἰς Ἅγιον Ὅρος διὰ νὰ ἀσχοληθῇ μὲ μελέτας συμπληρωματικὰς εἰς τὰς μεγάλας βιβλιοθήκας τῶν Ἱερῶν τοῦ Ἀθω Μονῶν καὶ ἐξακολουθήσῃ εὐθὺς ἀμέσως τὴν τρίτην του Ἐθναποστολικὴν ὁδοπορίαν. Πράγματι περιοδεύσας μίαν πρὸς μίαν τὰς πόλεις τῆς Μακεδονίας, ἀλλὰ καὶ τὰ χωρία ἀκόμῃ κατὰ τὰς γραπτὰς μαρτυρίας σημειωμάτων εὐρισκομένων εἰς παλαιὰ Μηναῖα χωρίων τῆς Δυτικῆς Μακεδονίας. Ἐκ Μακεδονίας ἀνεχώρησεν εἰς Ἡπειρον ἐργαζόμενος κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ μετὰ τοῦ αὐτοῦ ζήλου. Εὐρίσκομεν τοῦτον κηρύττοντα εἰς τὸν ἐν Ἰωαννίνοις Ἱερὸν τῆς Περιβλέπτου ναόν, διδάσκοντα δ' ἅμα τὸν ἀγράμματον ὄχλον τῆς ἡρωϊκῆς Χειμάρρας. Τὸ κήρυγμά του ἦναψε φλόγα ὅχι μόνον μετὰ τῶν Χριστιανῶν ἀλλὰ καὶ μετὰ τῶν τυράννων ἀκόμῃ τῆς περιοχῆς ἐκείνης. Ὁ Κούρτ - Πασᾶς τόσον ἐξετίμησε τὴν ἀρετὴν καὶ τὴν ἠθικὴν τοῦ ἀνδρὸς προσωπικότητα, ὥστε ἐχάρισεν εἰς αὐτὸν θρόνιον πολυτελέστατον ἵνα ἔχῃ τοῦτο ὡς πρόχειρον βῆμα διὰ τοὺς λόγους ποὺ ἐξεφώνει εἰς τὰς ἀγροικίας καὶ τὰ χωρία, τὰ ὁποῖα περιήρχετο. Κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ὁ Κοσμάς διήλθε καὶ ἀπὸ τὸ Τεπελένι. Τὸν κατεδίωκον οἱ Τουρκαλβανοὶ διὰ τὰ τοῦ πάρον τὰ γρόσια, τὰ ὁποῖα ἐνόμιζον ὅτι εἶχεν.

Κατὰ τύχην εἰσῆλθεν εἰς τὸ σπῖτι τοῦ Ἀλῆ πασᾶ. Αὐτὸς τότε δὲν εἶχεν ἀκόμῃ ἀναδειχθῇ ὅπως ἦτο φύσις ἀνυπότακτος καὶ βιαία περιήρχετο τὰ ὄρη καὶ τὰ βουνά, ὅπως συνέβαινε καὶ μὲ πολλοὺς ἄλλους Τουρκαλβανούς τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Τὸν Κοσμᾶν ὑπεδέχθη ἡ μήτηρ τοῦ Ἀλῆ, Χάμκω, ἥτις καὶ ἔσωσεν αὐτὸν ἀπὸ τὰς χεῖρας τῶν ἀγρίων Τουρκαλβανῶν.

Τὴν ἐπομένην ἡμέραν ὁ Ἀλῆς συνηγήθη μὲ τὸν Ἅγιο Κοσμᾶ εἰς τι ὄρεινόν χωρίον ὀνομαζόμενον Λέκλα. Συνωμίλησε μαζί του ἐπὶ μακρόν καὶ ἀντελήφθη καλῶς ὁ Ἀλῆς ὅτι ὁ Κοσμᾶς δὲν ἦτο τυχαῖος ἄνθρωπος. Οἱ λόγοι του, ὅτι πρέπει νὰ ἐλεῇ τοὺς πτωχοὺς καὶ νὰ συμπονῇ τοὺς πάσχοντας, ἐνεποίησαν βαθεῖαν ἐντύπωσιν εἰς τὸ ἀνήμερον ἐκεῖνο θηρίον. Ἐπὶ περισσοτέραν ἐντύπωσιν ἐνεποίησεν εἰς τὸν Ἀλῆν ἡ προφητεία τοῦ Κοσμᾶ, ὅτι μίαν ἡμέραν θὰ γίνῃ μέγας καὶ πολὺς καὶ θὰ ἐξουσιάσῃ εἰς μίαν ἀπέραντον ἑκτασιν ἐπὶ τῆς τότε Ὀθωμανικῆς Αυτοκρατορίας. Ἡ παράδοσις λέγει ὅτι τέλος εἶπεν εἰς αὐτὸν ὅτι θὰ μεταβῇ εἰς Κωνσταντινούπολιν μὲ ἐρυθρὰν γενειάδα, ἥτοι μὲ κομμένο κεφάλι. Ἀπὸ τὴν Ἡπειρον κατήλθεν εἰς Ἀκαρνανίαν. Περιήλθεν ὅλα σχεδὸν τὰ χωρία τῆς Αἰτωλίας καὶ τέλος ἐφθάσεν εἰς τὴν μικράν του γενέτειραν, τὸν Ταξιάρχην, ἔνθα παρέμεινεν ἐπὶ ἐννέα ἡμέρας, ὅπως διηγείται ἡ ἐπιχωρία παράδοσις. Ἡσθάνετο τὴν ἀνάγκην νὰ σπεύρῃ καὶ ἐδῶ τὸν σπόρον τῆς Ἀληθείας, τὸν ὁποῖον πλουσίως εἶχε σκορπίσει εἰς τὴν Μακεδονίαν καὶ τὴν Ἡπειρον. Ἀλλ' ἐκτὸς τούτου ἐξεπλήρωσε καὶ ἐν ἄλλο ἱερὸν καθῆκον ἐνταῦθα. Ἐκαμε τὸ μνημόσυνον τῶν γονέων του, οἱ ὁποῖοι πρὸ μακροῦ χρόνου εἶχον ἐκδημήσει πρὸς Κύριον καὶ δὲν εὐρίσκοντο εἰς τὸν πρόσκαιρον καὶ μάταιον αὐτὸν κόσμον.

Εἰς τὸ μνημόσυνον τοῦτο παρέστη πολὺ πλῆθος ἀνθρώπων τῆς περιφερείας καὶ πενήκοντα ἱερεῖς, οἵτινες ἔλαβον μέρος εἰς τὸ μνημόσυνον τοῦτο. Πρὸς ὅλον αὐτὸ τὸ πλῆθος ὠμίλησε τὸν προσήκοντα λόγον ὁ Πάτερ - Κοσμάς συστήσας πίστιν, ὑπομονὴν καὶ ἐλπίδα πρὸς τὸν Θεόν. Ἀπὸ ἐδῶ ἀνῆλθε τὸ δεύτερον εἰς τὴν Ναυπακτίαν, διελθὼν δὲ διὰ Λιδωρικίου ἐπέστρεψεν εἰς Εὐρυτανίαν. Ἐξ Εὐρυτανίας ἀφοῦ διῆλθε τὸν Ἀχελῶον περιώδευσε δλόκληρον τὴν Ἐπαρχίαν Βάλτου καὶ μετὰ ταῦτα ἐπεσκέφθη τὴν Πρέβεζαν καὶ τὴν Ἄρταν. Εἰς ὅλα αὐτὰ τὰ μέρη ἐδίδασκε τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ, ἴδρυε σχολεῖα, καθίστιν διδασκάλους ἐκείνους οἱ ὅποιοι εἶχον τὴν περισοτέραν παιδεύειν, οἱ δὲ ἄνθρωποι τὸν ἤκουον μετὰ προσοχῆς καὶ τὸν ἐπίστευον ὡς τὸν ἀπισταλλόμενον τῆς θείας Προνοίας, διὰ τὴν ἐκδιώξῃ τὸ βαθὺ σκότος τῆς ἀμαθείας, τὸ ὅποιον ἐκάλυπτε τὰς ψυχὰς τῶν ἀνθρώπων τῶν κατοικούντων εἰς τὰς ὀρεινὰς ταύτας περιοχάς.

Τὰ Ἐπτάνησα κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην δὲν ὑπέφερον ὀλιγώτερον ἀπὸ τὰς ἄλλας περιφερείας τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Τὸ φεουδαρχικὸν σύστημα τῶν Ἐνετῶν, τὸ ὅποιον ἐκυβέρνησε, κατεπίεζε πολὺ τὸν λαόν. Ἡ Θρησκευτικὴ καὶ Ἐθνικὴ κατάπτωσης τοῦ λαοῦ τῶν νήσων αὐτῶν εἶχε συγκινήσει βαθύτατα τὸν συναισθηματικὸν αὐτὸν ἄνθρωπον. Ἐκ Πρεβέζης διέρχεται εἰς τὴν ἔναντι Λευκάδα καὶ ἐκεῖθεν εἰς Κεφαλληνίαν. Ἡ ὑποδοχὴ ἣ ὅποια ἐγένετο εἰς αὐτὸν εἰς τὰς ἀνωτέρω νήσους ἦτο μεγαλειώδης. Ὅλος ὁ κόσμος, νέοι καὶ γέροντες, ἄνδρες καὶ γυναῖκες ἔτρεχε διὰ τὴν ἀκούσῃ τοὺς λόγους του καὶ τὴν παρηγορηθῇ ἐξ αὐτῶν. Ἰδοὺ τί γράφει ὁ Σάλφειρος Χριστοδουλίδης, εἰς ἐξ ἐκείνων οἱ ὅποιοι ἦσαν αὐτῆς κοίμας μαθητὲς τῆς διδασκαλίας του εἰς τὰ Ἐπτάνησα καὶ ὁ ὅποιος ἔγραψε βιογραφίαν τοῦ Κοσμά τοῦ Αἰτωλοῦ. «Ὁ Τρισμακάριστος Κοσμάς ἐγένετο αἰτία μεγάλῃς συνάξεως τῶν Χριστιανῶν καὶ ἤκουον μετὰ κατανύξεως καὶ εὐλαβείας τὴν χίριν καὶ γλυκύτητα τῶν λόγων του καὶ ἀκολούθως ἐγένετο μεγάλη διόρθωσις καὶ ὠφέλεια ψυχικῇ. Ἦτο δὲ ἡ διδασκαλία του, καθὼς ἡμεῖς αὐτῆς ἐγενόμεθα, ἀπλουσιότης ὡς ἐκείνη τῶν ἀλιέων. Ἦτο γαλήνιος καὶ ἡσύχιος, ὅπου ἐφαίνετο καθολικὰ νὰ εἶναι γεμάτη ἀπὸ τὴν χάριν τοῦ ἱεροῦ καὶ ἡσυχίου πνεύματος». Ἐπειδὴ ὅμως ἐκάκιζε τὰς αὐθαιρεσίας τῶν ἀρχόντων τῶν κοινοτήτων, εἶχε καὶ πολλοὺς διώκτας. Ἐν Κεφαλληνίᾳ οἱ Πρόκριτοι ἐξήτησαν ἀπὸ τὸν Ἐνετὸν Διοικητὴν τὴν ἀπέλασίν του, ἥτις ὅμως ἐματαιώθη διὰ τῆς ἐνθουσιώδους ὑπὲρ αὐτοῦ συνηγορίας τοῦ λαοῦ. Ὅτε δὲ ἀπεφάσισε νὰ μεταβῇ εἰς Ζάκυνθον συνώδευσε αὐτὸν δέκα πλοῖα κατὰ μεσσηνίαν ἀπὸ Κεφαλληνίας θαυμαστίας του. Ἐπειδὴ ὅμως οἱ Πρόκριτοι τῆς νήσου φοβούμενοι τὴν γλῶσσαν του καὶ τὸ θάρρος τῆς γνώμης του δὲν τῷ ἐπέτρεψαν νὰ παραμείνῃ, ἐπανῆλθεν εἰς Κεφαλληνίαν καὶ μετὰ τινα χρόνον μετέβη εἰς Κέρκυραν, ἔνθα τῷ ἐγένετο ἀνταξία τῆς φήμης του ὑποδοχῇ.

Ἦτο πρωτοφανὴς ἡ συρροὴ ἐξ ὅλων τῶν Ἰονίων νήσων καὶ τῆς ἀπέναντι Ἡπειρωτικῆς Ἑλλάδος, ἣ ὅποια ὅμως ἐγένετο αἰτία νὰ μὴ μείνῃ καὶ ἐδῶ ἡσυχος ὁ Κοσμάς. Ὁ Ἐνετὸς Διοικητὴς τῆς νήσου παρακινούμενος ἀπὸ τοὺς προύχοντας διέτα-

ξεν αὐτὸν νὰ ἀπέλθῃ. Οὗτος δὲ διὰ τὴν νὰ μὴ γίνῃ ἀφορμὴ ταραχῶν ἀπῆλθεν εἰς Ἡπειρον, ὅθεν ἐξηκολούθησε τὸ κήρυγμά του καθ' ὅλην τὴν Βόρειον Ἡπειρον καὶ τὴν Ἀλβανίαν ἀκόμη. Ἐδίδασκε τὴν Κοινωνικὴν ἀλληλεγγύην, τὴν θρησκευτικὴν εὐλάβειαν καὶ τὴν ἀγάπην πρὸς τὴν Παιδείαν. Ἀπεβιβάσθη εἰς Ἀγίους Σαράντα καὶ ἀπὸ ἐκεῖ ἤρχισε τὴν νέαν ἀνά τὴν Ἡπειρον περιοδεῖαν τοῦ ἀπὸ χωρίου εἰς χωρίον διδάσκων καὶ παιδαγωγῶν τὸν ὑπὸ τὸ κράτος τοῦ ζόφου καὶ τῆς παχυλῆς ἀμωμείας διατελοῦντα λαόν. Τόση ἀγραμματοσύνη καὶ βαρβαρότης ἐβασίλευε τότε εἰς τὰ μέρη αὐτά, ὥστε ὀλίγον ἔλειπε νὰ ἐξισλαμισθῇ ὅλος ὁ κόσμος καὶ νὰ σβησθῇ καὶ τὸ τελευταῖον ἀκόμη ἡμίφως τῆς Ἑλληνικῆς ιδέας. Ἡ παρουσία του ὅμως ἐν μέσῳ τοῦ ἀμαθοῦς μὲν, ἀλλὰ καλοπροαιρέτου τούτου λαοῦ, ἀνεξωγογήνησε καὶ διεθέριψε τὸ τε Θρησκευτικὸν καὶ Ἐθνικὸν φρόνημα. Οἱ Χριστιανοὶ ἀνεθάρρουν καὶ μαζὶ με αὐτοὺς καὶ οἱ Τουρκαλβανοὶ χωρικοί, οἵτινες οὐχὶ ὀλιγώτερον κατετυραννοῦντο ἀπὸ τὰς αὐθαιρεσίας τῶν Μπέηδων, διότι εὗρισκον παρηγορίαν καὶ ἀνακούφισιν ἀπὸ τοὺς λόγους του. Ἐν συναγεμῶν οἱ ἀγράμματοι ἱερεῖς καὶ μοναχοὶ ἠκολούθουν αὐτὸν περιοδεύοντα ἀπὸ χωρίου εἰς χωρίον, ἀπειρον δὲ πλῆθος ἀνθρώπων πάσης ἡλικίας περιτριγύριζε τὸ θρόνιον του ὅταν ὠμίλει, διὰ τὴν ἀκούσῃ αὐτὸν καὶ ὠφεληθῇ ἀπὸ τὰ πρᾶγματι σωτήρια ἐκείνα κηρύγματά του. Τρόπαιον δὲ ἀήτητον τῆς τοιαύτης διαστάσεως του ἔμενε εἰς τὸ διηγεῖσθαι πλεόν ὁ ἐξέλινος βασιλεὺς, περὶ τοῦ ὅποιου ἀνωτέρω λόγος ἐγένετο, ὁ ὅποιος ἐνεπήγνυτο εἰς κάθε χωρίον ἀπὸ τὸ ὅποιον διήρχετο ὁ Ἐθναπόστολος, ὅταν ἐκεῖνος μετὰ τῆς συνοδείας αὐτοῦ ἀνεχώρει ἐκεῖθεν. Ξύλινα μανουᾶλια, κηρία καὶ ἔλαιον ἔπρεπε νὰ εὕρισκωνται πάντοτε μαζὶ του. Φωτοχυσία πλουσιωτάτη ἐσκορπίζετο τὴν στιγμὴν ἐκείνην κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ Ἅγιος αὐτὸς ἄνθρωπος ἀνεγίνωσκε τὸ εὐχέλαιον πρὸ ἐκάστης διδασκαλίας του καὶ ἤλειπε τοὺς Χριστιανούς. Ἀπαντες ἐγονάτιζον καὶ κατασυγκεκινημένοι ἐξήτουν συγχώρησιν, πολλοὶ δὲ μεγαλοφώνως καὶ μετὰ παρηγορίας ὡμολόγουν τὰ ἁμαρτήματα αὐτῶν. Πάρα πολλοὶ δ' ἐπίσης ἦσαν ἐκεῖνοι οἱ ὅποιοι ἐστέλλοντο ἀπὸ τὰ πλησιόχωρα, διὰ τὴν τὸν παρακαλέσουν ὅπως ἐπισκεφθῇ καὶ τὰ χωρία των, διὰ τὴν τὰ εὐλογῇ, νὰ διδάξῃ τοὺς χριστιανούς τούτων καὶ συνελόντι εἰλεῖν συντελέσῃ εἰς τὴν Ἐθνικοθρησκευτικὴν αὐτῶν ἀναγέννησιν.

Νηστεία, ἀγρυπνία, προσευχαί, φωτοχυσία, μετάνοιαι, προπαρεσκευάζον τὴν ἀφίξιν τοῦ εὐγενοῦς τὴν ψυχὴν καὶ ὑψηλόφρονος αὐτοῦ μοναχοῦ, ὁ ὅποιος, οἰακοστροφὸς δεινὸς ὅπως ἦτο, ἐξεμεταλλεύετο ἀρκούντως τὸ πηγαῖον αὐτὸ φρόνημα τοῦ λαοῦ τούτου διὰ τὴν ἐδραιώσῃ ὀριστικῶς τὴν πίστιν εἰς τὰ ἰδεώδη τοῦ Ἑλληνοχριστιανικοῦ πολιτισμοῦ καὶ εἰς τοὺς πλεόν ἀμαθεῖς καὶ ἀμφοταλαντευόμενους χωρικοὺς τῶν περιφερειῶν τούτων. Διὰ τὴν ἐπιτύχῃ δὲ τοῦτο ἀπολύτως δὲν παρέλειπε νὰ διανέμῃ μεταξὺ αὐτῶν καὶ δῶρα, ἥτοι καλογηρικὰ κομβολόγια, σταυρουδάκια καὶ ἄλλα μικροαντικείμενα εὐλογητικῆς Ἀγιορειτικῆς, ἵνα τὰ κρατοῦν ὡς ἐνθύμιον ἀφ' ἑνός, ἀφ' ἑτέρου δὲ διὰ τὴν ἀποτελοῦν ταῦτα τὰ σύμβολα τῆς ἐλπίδος τῆς ἐλευθερίας, ὑπὲρ ἧς

τόσον πολὺν ὁ ἀξιοθαύμαστος οὗτος ἄνθρωπος ἠγωνίζετο καὶ ὑπέφερεν. Ἐγνώριζεν ἐπίσης πολὺ καλῶς ὁ Ἐθναπόστολος Κοσμάς, ὅποια τις εἶναι ἡ μεγάλη ἀξία τῶν γραμμάτων, δι' ἃ καὶ πολλάκις ἠκούετο λέγων τὸ γνωστὸν ἐκεῖνο: «ἄνθρωπος ἀγράμματος ξύλον ἀπελέκητον». Διὰ τὸν λόγον αὐτὸν καθημερινῶς ἐσκέπτετο κατὰ ποῖον τρόπον θὰ ἠδύνατο νὰ ἐξυψώσῃ τὴν μορφωτικὴν καὶ πνευματικὴν στάθμην τοῦ ἀγραμμάτου ἐκείνου πλήθους, τὸ ὁποῖον ὀλίγον ἔλειπε νὰ ἐξισλαμισθῇ. Καὶ βεβαίως αὐτὸ θὰ συνέβαινε.

Ποῖος ἦτο ἐκεῖνος ὁ ὁποῖος θὰ ἠδύνατο νὰ διδάξῃ καὶ νὰ συνεχίσῃ τὸν δρόμον τῆς Ἐθνικοθηρσκευτικῆς παραδόσεως; Ὁ ἀγράμματος ἱερεὺς, ὁ ὁποῖος μετὰ βίας κατῴρθωνε νὰ ἀναγινώσκῃ τὴν θείαν λειτουργίαν καὶ τὰς ἐκκλησιαστικὰς ἀκολουθίας; Διδάσκαλος οὐδαμοῦ ὑπῆρχεν, ἡ ἔννοια τοῦ σχολείου ἦτο ἀγνωστος ἐντελῶς, ἐγγράμματον ἄνθρωπον, ἔστω καὶ στοιχειωδῶς, ἦτο ἀδύνατον νὰ συναντήσῃ τις κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην. Σκότος πυκνὸν ἅπ' ἄκρου εἰς ἄκρον τῆς Ἡπείρου ἐβασίλευε τότε. Ἀπεφάσισε μὲ τὸ πέρασμά του νὰ τὸ διαλύσῃ κατὰ τινα τρόπον καὶ νὰ ἐξυψώσῃ συγχρόνως τὸ τε Θρησκευτικὸν καὶ Ἐθνικὸν φρόνημα.

Καὶ αὐτὸ ἀκριβῶς εἶναι ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ἐξυψώνει τὴν προσωπικότητα τοῦ Κοσμά τοῦ Αἰτωλοῦ. Εὗρε τὴν πλέον κατάλληλὴν ψυχολογικῶς εὐκαιρίαν καὶ ἐπετέλεσε τοιαύτην ἐργασίαν, τὴν ὁποίαν ἐλάχιστοι Ἐθνικοὶ ἄνδρες ἐπετέλεσαν μέχρι σήμερον. ἤρχισε λοιπὸν νὰ δημιουργῇ σχολεῖα κατὰ τὸν ἐξῆς τρόπον. Μετὰ τὸ θρησκευτικὸν κήρυγμα περὶ ἀγάπης, μετανοίας κ.λ.π. ἤρχισε νὰ ἀναπτύσσῃ πρὸς τοὺς χωρικοὺς τὴν μεγάλην τοῦ σχολείου ἀξίαν καὶ ὅτι ἄνευ αὐτοῦ εἶναι ἀδύνατος πᾶσα ἠθικοθηρσκευτικὴ ἀναγέννησις καὶ Ἐθνικὴ ἀποκατάστασις. Ἀφοῦ λοιπὸν ἐπέθετο ὅτι οἱ λόγοι του οὗτοι εὗρισκον ἀπήχησιν εἰς τὴν ψυχὴν τῶν ἀκροατῶν του, ἀμέσως ἔδιδε τρόπον τινὰ διαταγὴν εἰς μὲν τοὺς πλουσίους νὰ προσφέρουν ἀφειδῶς πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον, εἰς δὲ τοὺς πτωχοὺς νὰ προσφέρουν ἐπίσης τὸν ὀβολὸν τῶν κατὰ προαίρεσιν.

Ἡ ἀρχὴ εἰς τὸν περικοφερόμενον δίσκον ἐγένετο ἀπὸ αὐτὸν τοῦτον τὸν Κοσμᾶν καὶ δὲν ἐβράδυνε βεβαίως νὰ συγκεντρωθῇ τὸ ποσὸν τὸ ὁποῖον ἀπαιτεῖτο διὰ τὰ πληρωθῇ ὁ διδάσκαλος, ὁ ὁποῖος μετεκαλεῖτο εἴτε ἐξ Ἰωαννίνων, εἴτε ἐκ Πρεβέζης, εἴτε ἐξ ἄλλων Ἡπειρωτικῶν πόλεων ἢ κωμοπόλεων, εἴτε καὶ ἄλλοι, ἐὰν δὲν κατωρθοῦτο νὰ ἐξευρεθῇ μεταξὺ τῶν χωρικῶν τῶν χωρίων στοιχειωδῶς ἔστω ἐγγράμματος ἱερεὺς, μοναχὸς ἢ ἄλλος τις διὰ νὰ ἀναλάβῃ τὸ πολύμοχθον ἔργον τοῦ διδασκάλου. Μετὰ ταῦτα διώριζε τὴν λεγομένην Ἐφοροεπιτροπὴν τοῦ σχολείου, τὴν ὁποίαν καθίστα ὑπεύθυνον διὰ τὴν περαιτέρω ἐπὶ τὰ βελτίω προκοπὴν τούτου καὶ εἰτα ἀνεχώρει δι' ἄλλο χωρίον καὶ πρὸς τὸν αὐτὸν ἱερὸν σκοπὸν. Καὶ τοιοῦτοτρόπως μὲ τὴν μεγάλην ἐργασίαν, τοὺς ἀγῶνας, ἀλλὰ καὶ τὴν ἐπιρροὴν τοῦ Κοσμά τοῦ Αἰτωλοῦ ἢ πάντῃ ἀγράμματος καὶ βεβαρβαρωμένη Ἡπειρος ἀπέκτησεν ἐντὸς ὀλίγου σχετικῶς χρονικοῦ διαστήματος οὐ μόνον 200 σχολεῖα Στοιχειώδους Παιδείας, ἀλλὰ καὶ δέκα δι' ἀνώτερα Ἑλληνικὰ γράμματα.

Διὰ νὰ ἀντιληφθῇ δέ τις τὸ μεγαλεῖον τῆς ψυχῆς τοῦ ἀνδρός, ἀρκεῖ νὰ ἀναγνώσῃ τὴν ἐπιστολὴν τὴν ὁποίαν ἔγραψε κατὰ τὸ ἔτος 1779 εἰς τὸν ἀδελφόν του Χρύσανθον Ἱερομόναχον, σχολάρχην τῆς ἐν Νάξῳ σχολῆς, περὶ τοῦ ὁποίου ἀνωτέρω λόγος ἐγένετο.

Τὴν ἐπιστολὴν ταύτην, τὴν ὁποίαν παραθέτομεν κατωτέρω ὡς ἔχει, δύναται πᾶς βουλόμενος νὰ ἀναγνώσῃ εἰς τὸν Σάβαν. Ἰδοὺ τὸ κείμενον τῆς ἐπιστολῆς.

«Πανοσιολογιώτατε ἀγαπητέ μοι ἀδελφέ Κύρ Χρύσανθε. Ἀσπαζόμενος προσκυνῶ σε καὶ παρακαλῶ τὸν Ἅγιον Θεὸν διὰ τὴν ψυχικὴν σου καὶ σωματικὴν σου ὑγείαν. Χάριτι θεῖα, ἀδελφέ, ὑγιαῖναι ὁπσοῦν, ψυχικὰ δὲ Κύριος οἶδε.

Τὸ κατ' ἐμὲ δὲ καὶ περὶ ἐμὲ φαίνονται πολλὰ καὶ ἀπίστευτα εἰς τοὺς πολλοὺς καὶ μήτε ἐγὼ δύναμαι νὰ καταλάβω. Τόσα δὲ μόνον λέγω σοι διὰ νὰ δοξάσῃς τὸν Κύριον καὶ νὰ χαρῇς, ὅτι γίνεται ἀρκετὴ μετάνοια εἰς τοὺς ἀδελφούς. Ἔως τριάκοντα ἐπαρχίας περιῆλθον, δέκα σχολεῖα Ἑλληνικὰ ἐποίησα, διαδόσια δὲ διὰ κοινὰ γράμματα τοῦ Κυρίου συνεργοῦντος καὶ τὸν λόγον βεβαιοῦντος διὰ τινων ἐπακολουθησάντων σημείων, πλὴν δόξα τὸ λέγοντι ἢ γὰρ δύναμις μου ἐν ἀσθενείᾳ τελειοῦται.

Περιέρχομαι κατὰ τὸ παρὸν Παραμυθίαν καὶ Μαργαρίτιον, ἐλπίζω δὲ εἰς ὀλίγον καιρὸν νὰ σὲ ἀπολαύσω ἂν θέλῃ ὁ Θεός. Περιῆλθον δὲ καὶ τὴν πατρίδα καὶ πάντες οἱ συγγενεῖς σὲ προσκυνοῦσι καὶ φίλοι.

Ἀσπάζομαι δὲ καὶ τὸν Πανιερώτατον Δεσπότην καὶ εὐχομαι πάντας τοὺς ἐν Χριστῷ ἀδελφούς. Ὑγιαίνει ψυχικὰ καὶ σωματικά. Δέκα χιλιάδες Χριστιανοὶ μὲ ἀγαπῶσι καὶ ἕνας μὲ μισεῖ. Χίλιοι Τοθρακοὶ μὲ ἀγαπῶσι καὶ ἕνας ὄχι τόσον. Χιλιάδες Ἑβραῖοι θέλουσιν τὸν θάνατόν μου καὶ ἕνας ὄχι. ἈΨΟΘ' Μαρτίου Β'. Ὁ σὸς

ἀδελφός

Κοσμάς Ἱερομόναχος

Ἰδοὺ ἀκριβῶς, ἀγαπητοὶ συνάδελφοι καὶ φίλοι ἀναγνώσται, διὰ ποῖον λόγον δι' ἡμᾶς τοὺς Ἐκκαδευτικούς λειτουργοὺς ἢ προσωπικότης τοῦ Κοσμά τοῦ Αἰτωλοῦ ἔχει ἰδιόζουσας σημασίας. Ὑπῆρξε καὶ αὐτὸς Ἐκπαιδευτικὸς αὐτοδίδακτος καὶ ζηλωτὴς τῆς ἀναστάσεως τοῦ γένους κατὰ μίαν σκοτεινὴν ἐποχὴν, τὸ παράδειγμα τοῦ ὁποίου δὲν εἶναι δυνατόν παρὰ νὰ φρονηματίζῃ πάντας ἡμᾶς εἰς τὴν ἐκπλήρωσιν τῆς ὑψηλῆς μας ἀποστολῆς, διὰ νὰ εἴμεθα καὶ ἡμεῖς εἰς θέσιν νὰ φρονηματίζωμεν τοὺς μαθητάς μας, ἀπέναντι τῶν ὁποίων ἔχομεν τεραστίαν εὐθύναν καὶ ὑποχρεώσεις πάντοτε μὲν, ἰδιαίτατα δὲ κατὰ τοὺς παγχαλέπους μεταπολεμικοὺς τούτους καιροὺς, καθ' οὓς μεγάλαι προσπάθειαι καταβάλλονται πολλαχόθεν πρὸς μείωσιν τῶν ἀθανάτων καὶ αἰώνιων τούτων ἠθικῶν ἀξιών, διὰ τῆς ἐξάρσεως τῶν διαφόρων θεωριῶν τοῦ ὕλισμοῦ, τοῦ ὠφελιμισμού καὶ τῆς χρησιμοθηρίας. Ὁ ἐνθεὸς τοῦ Ἁγίου τούτου ἀνδρός ζῆλος διὰ τὴν πνευματικὴν ἀναγέννησιν τοῦ γένους ἡμῶν διὰ μέσου τῆς Παιδείας τῆς Ἑλληνικῆς καταφαίνεται καὶ ἀπὸ τρεῖς πανομοιότυπους τούτου ἐπιστολάς πρὸς τοὺς κατοίκους τῆς Πρεβέζης, τῆς Μουζίνας καὶ τῆς Συνίστας, αἱ ὁποῖαι ἐδημοσιεύθησαν

εἰς τὴν Ἑφημερίδα «Φωνὴ τῆς Ἡπείρου» κατὰ τὸ ἔτος 1897 ἀπὸ τὸν Νικόλαον Μυστακίδην καὶ Διογένη Χαρίτωνα. Αἱ ἐπιστολαὶ αὗται ἦσαν ἐν εἶδος Διατάγματος συστάσεως καὶ ὁργανώσεως σχολείων. Τοιαύτας ἐπιστολάς ἀσφαλῶς εἶχε γράψει καὶ εἰς κατοίκους ἄλλων χωρίων πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον. Τὸ ἔργον τοῦ μεγάλου τούτου ἀνδρὸς δὲν τὸ ἐβλεπε μὲ καλὸ μάτι ἡ Ἑβραϊκὴ ἐμπορικὴ πατρίδα τῶν Ἰωαννίνων. Τὸ κήρυγμά του ἦτο ἐντελῶς ἀντίθετον πρὸς τὰ ἐμπορικὰ συμφέροντα τοῦ Ἑβραϊκοῦ στοιχείου τῆς πόλεως ταύτης.

Πολλάκις ἠκούετο λέγων πρὸς τοὺς Χριστιανούς ν' ἀποφεύγουν τοὺς Ἑβραίους «γὰρ νὰ μὴ μαγαρίζουν ἀγοράζοντας πράγματα στὴν Ἑβραϊκὴ ἀγορά».

Αἱ ραδιουργίαι ἐτέθησαν εἰς ἐνέργειαν. Διέδιδον καταλλήλως οἱ Ἑβραῖοι, ὅτι δῆθεν ὁ Κοσμάς ὁ Αἰτωλὸς ἐν συνεννοήσει μὲ τοὺς κατοίκους τῆς Μοσχόπολεως τῆς Βορείου Ἡπείρου ἐνεργεῖ καὶ ἐργάζεται δραστηρίως κατὰ τῆς Τουρκίας καὶ τῶν συμφερόντων αὐτῆς. Μόλις τότε κατώρθωσε διὰ δωροδοκίας τῶν Χριστιανῶν πρὸς τὰ ὄργανα τῆς Τουρκικῆς Διοικήσεως τῆς ἐποχῆς ἐκείνης τὰ διασωθῆ ὁ Ἐθναπόστολος τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Ἡπείρου. Ἦτο ἡ περίοδος τῆς τελευταίας ἀνὰ τὴν Ἡπειρον Ἐθναποστολικῆς περιοδείας του, ἡ ὁποία συνέπιπτε μὲ τὸ ἔτος 1779. Σὺν τῇ παρόδῳ ὅμως τοῦ χρόνου ἢ κατὰ τοῦ Κοσμά μηνις τοῦ Ἑβραϊκοῦ στοιχείου ἐκορυφώθη τασούτῳ μᾶλλον καθ' ὅσον ἐπέτυχεν ἐκ μέρους τῆς Τουρκικῆς Διοικήσεως ὥστε ἡ λαϊκὴ ἀγορὰ τῶν Ἰωαννίνων (Παζάρι), ἡ ὁποία ἐγένετο τότε καθ' ἑκάστην Κυριακὴν νὰ μὴ γίνεταί τὴν Κυριακὴν, ἀλλὰ κατὰ Σάββατον «γὰρ νὰ μὴ μολύνεταί ἡ μέρα τοῦ Κυρίου», ὅπως λίαν ἐπιχαρίτως καὶ ὑπερηφάνως ἔλεγε μετὰ τὴν ἐπιτυχίαν του ταύτην εἰς συγκεντρώσεις χριστιανῶν. Ἡ ἐπιτυχία αὕτη τοῦ Κοσμά προσέκρουσεν οὐ μόνον εἰς τὰ ἐμπορικὰ συμφέροντα τῆς ἐν Ἰωαννίνοις Ἰσραηλιτικῆς Κοινότητος, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰ θρησκευτικὰ αὐτῶν αἰσθήματα, καθ' ὅσον τὸ Σάββατον εἶναι ἡμέρα ἀργίας αὐστηρᾶς κατὰ τὸν Μωσαϊκὸν νόμον, καὶ διὰ τὸν λόγον αὐτὸν κατόπιν μακρῶν καὶ ἐπανειλημμένων συσκέψεων, ἀπεφάσισαν ὅπως διὰ παντὸς τρόπου ἐξοντώσουν τὸν ἅγιον αὐτὸν ἄνθρωπον, ὁ ὁποῖος ἀπετέλει δι' αὐτοὺς πέτραν σκανδάλου κατὰ τὴν κρίσιμον ἐκείνην διὰ τὸ γένος ἡμῶν περίοδον. Πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον συνέλεξαν καὶ χρήματα, ἐν τῷ μεταξύ δὲ εὐρέθη ὁ ἄνθρωπος, ὁ ὁποῖος θ' ἀνελάμβανε νὰ φέρῃ εἰς πέρας τὸ ἀνόσιον καὶ εἰδεχθὲς τοῦτο σχέδιον. Ὁ ἄνθρωπος αὐτὸς ἦτο ὁ Κούρτ-Πασᾶς τοῦ Βερατίου, ἐκεῖνος δηλονότι ὁ ὁποῖος τῷ ἐχάρισεν ἄλλοτε τὸ πολυτελὲς θρόνιον, διὰ νὰ χρησιμεύῃ εἰς αὐτὸν ὡς βῆμα ὁπότεν θὰ ὠμίλει ἐνώπιον τῶν πολυπληθῶν συγκεντρώσεων τῶν Χριστιανῶν.

Μετεπείσθη λοιπὸν ὁ Κούρτ-Πασᾶς καὶ ἐπιστευσεν ἤδη ὅτι ὁ Πάτερ Κοσμάς δὲν ἐπραττεν ἄλλο τι ἀπὸ τὸ νὰ ἐργάζεται ἀριστοτεχνικῶς πρὸς ἐξέγερσιν τῶν Χριστιανῶν κατὰ τῆς Τουρκίας καὶ διὰ τὸν λόγον αὐτὸν ἐμίσει αὐτὸν θανασίμως καὶ ἐσκέπτετο καθημερινῶς κατὰ ποῖον εὐλογοφανῆ τρόπον θὰ τὸν ἐξοντώσῃ. Λέγομεν δὲ εὐλογοφανῆ, διότι ὁ παμπόνηρος ἐκεῖνος Τουρκαλβανὸς ἐν μόνον ἐμπόδιον

ἐβλεπεν εἰς τὴν ἀπόφασίν του αὐτὴν καὶ τὸ ἐμπόδιον τοῦτο δὲν ἦτο ἄλλο τι παρὰ ἡ μεγάλη ὑπόληψις, ἡ ἀφοσίωσις καὶ λατρεῖα τοῦ πλήθους οὐ μόνον τῶν Χριστιανῶν ἀλλὰ καὶ τῶν Μουλσουλμάνων Τουρκαλβανῶν ἀκόμη πρὸς τὸν Κοσμᾶν τὸν Αἰτωλόν.

Κάτω ἀπὸ τὸ ταπεινὸν ράσον τοῦ μοναχοῦ ἐκείνου οἱ ἄνθρωποι ἐβλεπον ἕνα ἄνθρωπον τοῦ Θεοῦ, ἕνα προφήτην τῶν τελευταίων ἡμερῶν. Αὐτὸς ἀκριβῶς ἦτο ὁ λόγος διὰ τὸν ὁποῖον ἦτο διστακτικὸς, διότι κατὰ τὰ ἄλλα ἡ Μουλσουλμανικὴ του συνείδησις ἦτο δεδικοιολογημένη, καθ' ὅσον κατὰ τὸ Κοράνιον ὁ θάνατος ἐνὸς γκιαούρη ἀνοίγει τὸν παράδεισον εἰς ἕνα πιστόν. Ὁ παμπόνηρος ὅμως Τουρκαλβανὸς κατώρθωσε νὰ ὑπερπηδήσῃ καὶ αὐτὸ τὸ ἐμπόδιον. Εὗρε τὸν ἄνθρωπον, ὁ ὁποῖος θὰ ἀνελάμβανε τὴν εὐθύνην τῆς ἐκτελέσεως τοῦ Ἀγίου. Αὐτὸς ἦτο κάποιος Χότζας τῆς περιφερείας ἐκείνης. Ὁ Πάτερ Κοσμάς διὰ τὴν ἐκτέλεσιν τῆς ὑψηλῆς καὶ μεγάλης Ἑθνικῆς του ἀποστολῆς ἀνὰ τὴν Ἡπειρον καὶ Μακεδονίαν ἐκινεῖτο κατόπιν ἀδείας ὅλων τῶν ἀρχῶν τῆς Τουρκικῆς Διοικήσεως, τὴν ὁποίαν ἐξήτει καὶ ἡ ὁποία τῷ ἐχορηγεῖτο. Ἄδειαν ἐπίσης ἐλάμβανε καὶ ἀπὸ τὸν ἐπιχώριον Ἐπίσκοπον. Ἐπραττε δὲ τοῦτο διὰ νὰ εἶναι ἐν ἀπολύτῳ τάξει ἀπέναντι τῆς τε κοσμικῆς ἐξουσίας καὶ τῆς Ἐκκλησιαστικῆς ἀρχῆς, εἰς τρόπον ὥστε νὰ μὴ τῷ παρέχωνται πράγματα παρὰ τῶν ἐκασταχοῦ κατωτέρων διοικητικῶν ὁργάνων κλπ. Διὰ τὴν χορήγησιν τῆς ἀδείας αὐτῆς συνήθως ἔστελλεν ἄνθρώπους τῆς ἐμπιστοσύνης του. Εἰς τὴν παρούσαν ὅμως περίπτωσιν δὲν συνέβη τὸ ἴδιον ἐξήτησε νὰ παρουσιασθῇ μόνος του εἰς τὸν Χότζαν. Οἱ Χριστιανοὶ τὸν ἠμπόδιζον πρὸς τοῦτο, ὅμως ἐκεῖνος δὲν ἔλαβεν ὑπ' ὄψιν τὴν σύστασιν ταύτην καὶ ἀφοῦ παρέλαβε μεθ' ἑαυτοῦ τέσσαρους μοναχοὺς καὶ ἕνα διερχομένον μετέβησαν ὅλοι μαζί εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ Χότζα διὰ νὰ ζητήσουν ἀνανέωσιν τῆς ἀδείας. Ὁ Χότζας ὑποκρινόμενος ἐδέχθη τὸν Κοσμᾶν τὸν Αἰτωλόν καὶ τοὺς συνοδεύοντας τοῦτον λίαν ἐγκαρδίως, προσεποιήθη ὅμως ὅτι δὲν ἠδύνατο ἐπὶ ἐνὸς τοιούτου ζητήματος νὰ ἀναλάβῃ ὁ ἴδιος πρωτοβουλίαν καὶ ὅτι θὰ ἔπρεπε νὰ μεταβῇ αὐτοπροσώπως εἰς τὸν Κούρτ-Πασᾶν τοῦ Βερατίου διὰ νὰ συνεννοηθῇ μετ' αὐτοῦ.

Πράγματι ὁ Χότζας ἀνεχώρησε πρὸς συνάντησιν τοῦ Κούρτ-Πασᾶ, πλὴν ὅμως προτοῦ φύγῃ διέταξε τοὺς ἄνθρώπους του νὰ παρακολουθοῦν τὸν Ἅγιον νὰ μὴ ἀπομακρυνθῇ, μέχρις ὅτου ἐπιστρέψῃ διὰ νὰ ὀδηγήσῃ τοῦτον ἐνώπιον τοῦ Πασᾶ, ὁ ὁποῖος καὶ τελειωτικῶς θὰ ἔδιδε τὴν ἄδειαν διὰ τὴν περαιτέρω περιοδείαν του. Ὁ Πάτερ Κοσμάς ἀντελήφθη τὴν παγίδα εἰς τὴν ὁποίαν ἐνέπεσε, πλὴν ὅμως ἦτο ἀργά. Τοῦτο μόνον δέον νὰ σημειωθῇ ἐνταῦθα, ὅτι ἔμεινεν ἀπαθὴς καὶ ἀγέρωχος, εἰς τρόπον ὥστε οἱ συγκατατούμενοι σύντροφοί του δὲν ἀντελήφθησαν περὶ τίνος πρόκειται. «Διήλθομεν διὰ πυρὸς καὶ ὕδατος καὶ ἐξήγαγες ἡμᾶς εἰς ἀναψυχήν», ἐπανελάμβανε συχνά καθ' ὅλην τὴν νύκτα καὶ παρηγορεῖτο μὲ τὸ ψαλμικὸν τοῦτο ρητόν.

Τὴν ἐπομένην ἡμέραν ἀπὸ τῆς ἀναχωρήσεως τοῦ Χότζα καὶ λίαν πρωὶ τὸν παρέλαβον ἐπὶ δῆμοι διὰ νὰ τὸν ὀδηγήσουν δῆθεν εἰς Βεράτιον πρὸς συνάντησιν τοῦ Πασᾶ. Μετὰ δίωρον σύντονον πορείαν

ἐφθασαν πλησίον τοῦ ποταμοῦ Τομορίτσα, ὅπου καὶ ἐστάθμευσαν, διὰ νὰ ἀνακοινώσουν εἰς τὸν Ἐθναπόστολον τὴν διαταγὴν, τὴν ὁποίαν εἶχον λάβει. Ἀτάραχος ἤκουσεν ὁ μάρτυς τὴν ἀπόφασιν ταύτην τῶν τυράννων. Ἐστάθη κάτωθεν ἐνὸς δένδρου, ἠυλόγησε σταυροειδῶς τὰ τέσσαρα ἡμεῖα τοῦ ὀρίζοντος καὶ ἔμεινεν ἀκίνητος. Οἱ δῆμιοι ἠθέλησαν νὰ τοῦ δέσουν τὰς χεῖρας, ἀλλ' ἐκεῖνος εἶπε πῶς εἶναι περιττὸν τοῦτο, διότι οὐδαμῶς προτίθεται ν' ἀγισταθῇ εἰς τὴν θέλησίν των. Ἐτοποθέτησαν εἰς τοὺς κλώνους ἐνὸς δένδρου ἀγχόνην ἐκ χονδροειδοῦς σχοινίου καὶ τὸν ἀπηγχόνησαν παρόντων τῶν μοναχῶν καὶ τοῦ διερμηνέως ἱερέως τῆς συνοδείας του. Αὐτὸ ὑπῆρξε τὸ τέλος τοῦ Κοσμᾶ τοῦ Αἰτωλοῦ, ὕστερα ἀπὸ ἓνα ἄγωνα πολυσχιδοῦς καὶ πολυπλεύρου ὀρθοπεδικῆς καὶ Ἐθνικῆς δράσεως. Μετὰ τὸν ἀπαγχονισμόν του οἱ δῆμιοι οὗτοι, διὰ νὰ ἀποκρύψουν τὸ ἔγκλημά των, παρέλαβον τὸ σῶμα του καὶ τὸ ἔρριψαν ἐντὸς τοῦ ποταμοῦ Τομορίτσα. Οἱ Χριστιανοὶ ὅμως τῆς περιφερείας τοῦ Βερατίου, ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν τοῦ Ἱερέως Μάρκου τοῦ χωρίου Καλκουτάσι, ἐπὶ ἡμέρας ὀλοκλήρους διηρέυνησαν τὸν ποταμὸν ἀπ' ἄκρου εἰς ἄκρον καὶ πράγματι κατώρθωσαν νὰ ἀνεύρουν τὸ θεῖον του σκήνωμα ἐνσφηνωμένον μεταξὺ δύο μεγάλων λίθων ἐντὸς τοῦ ποταμοῦ καὶ νὰ ἀνασύρουν τοῦτο πρὸς τὴν ξηράν, διὰ νὰ θάψουν τοῦτο ἐν πάσῃ μυστικότητι εἰς τὸν νάρθηκα τοῦ ναοῦ τοῦ ἀνωτέρω χωρίου Καλκουτάσι. Κατὰ τὸν Ἑλληνοϊταλικὸν πόλεμον 1940—41 εἶχον τὴν τιμὴν νὰ ὑπηρετῶ ὡς διοικητὴς εἰς μάχικον μονάδα τῆς δεκάτης ἑκτῆς Μεραρχίας ὑπὸ τὸν ἀείμνηστον Ὑποστράτηγον Ἀγαμέμνονα Μεταξᾶν κατακρουσθέντα εἰς τὰ περὶ Κρῶρα ἀγρίως ὑπὸ ἀναρχικῶν, ἡττις ἐκάλυπτε τότε ἅπασαν τὴν ἀπομεμακρυσμένην ἐκείνην περιοχὴν τῆς Κομμένης Πέτρας, (Κοῦρι-Μπρε-Γαρίβας, Ζερεταίου, Ποτένας) κλπ., τῆς εὐρισκομένης ἐγγύτατα τοῦ Βερατίου, Τομορίου ὁρους καὶ ποταμοῦ Τομορίτσα, ἐνθα, ὡς ἀνωτέρω λόγος ἐγένετο, ἐμαρτύρησεν ὑπὲρ Πίστεως καὶ Πατριδος Κοσμᾶς ὁ Αἰτωλός. Ὅπως καλῶς ἐνθυμοῦμαι, οἱ ἄξεστοι Τουρκαλβανοὶ τῶν ἀνωτέρω χωρίων ἐγνώριζον ἐκ παραδόσεως πολλὰ περὶ τοῦ Ἀγίου ἀνδρὸς καὶ ἐσέβοντο τὴν μνήμην αὐτοῦ, οἱ Χριστιανοὶ δὲ κάτοικοι τῆς Μοσχοπόλεως δις τοῦ ἔτους ἐπανηγύριζον τιμῶντες τὴν μνήμην Αὐτοῦ, διηγοῦντο δὲ πρὸς τὸν γράφοντα τὰς γραμμὰς ταύτας τοῦτο τὸ χαρακτηριστικόν, ὅτι ὁ Κούρι-Πασᾶς μετενόησε διὰ τὸ ἔγκλημά του αὐτὸ καὶ ἀφῆκεν ἐλευθέρους τοὺς μοναχοὺς καὶ τὸν Ἱερέα ἐκεῖνον τὸν ὁποῖον ὁ Ἅγιος ἐχρησιμοποίησε ὡς διερμηνέα. Τέλος θεωροῦμεν ἐνταῦθα σκόπιμον ν' ἀναφέρωμεν μερικὰς πληροφορίας τῆς παραδόσεως περὶ τοῦ μεγάλου σεβασμοῦ τὸν ὁποῖον εἶχε καὶ μετὰ θάνατον πρὸς τὸν Κοσμᾶν τὸν Αἰτωλὸν ὁ Ἀλῆ Πασᾶς. Οὗτος, ὅταν ἐγένετο Βεζύρης τῆς Ἡπείρου, δὲν ἐλησμόνησε τὰς προφητείας τὰς ὁποίας εἶχεν εἶπει πρὸς αὐτὸν κατὰ τὰ ἀνωτέρω εἰς τὸ βουνὸν ἐκεῖνο τῆς Λέκλας ὁ Πάτερ-Κοσμᾶς.

Ὅταν ἐλοθῆεν εἰς τὸ Βεράτιον ὁ Ἀλῆς τὸ πρῶτον, ἐξέδωκε διαταγὴν νὰ γίνῃ ἐκταφὴ τῶν λειψάνων τοῦ Ἀγίου ἀνδρὸς, ὁ ὁποῖος ὡς εἶπομεν ἀνωτέρω εἶχε ταφῇ εἰς τὸν νάρθηκα τοῦ Ναοῦ τοῦ χω-

ρίου Καλκουτάσι καὶ ν' ἀνεγερθῇ Μοναστήριον τιμώμενον ἐπ' ὀνόματί του.

Σῶζονται ἔτι καὶ σήμερον καὶ ἔχουν δημοσιευθῇ αἱ ἐπιστολαὶ τοῦ τυράννου ἐκείνου πρὸς τοὺς κατοίκους τοῦ Βερατίου, διὰ τῶν ὁποίων προτρέπονται οἱ κάτοικοι οὗτοι νὰ συλλέξουν χρήματα πρὸς τὸν ἀνωτέρω σκοπόν. Πράγματι ἡ ἐπιθυμία τοῦ Ἀλῆ-Πασᾶ ἐξετελέσθη. Τὸ μοναστήρι ἐκτίσθη, τὰ δὲ τίμια λείψανα ἐναπετέθησαν κάτωθι τῆς Ἀγίας Τραπεζῆς, τῆς Ἀγίας Αὐτοῦ κάρας ἐπαγγυρωθείσης καὶ ἐναποτεθείσης ἐν ἀργυρῷ ἐπίσης καλλιτεχνικῷ κυτίῳ, τοποθετηθέντι ἐπίσης εἰς τὸ σκευοφυλάκιον τοῦ Καθολικοῦ τοῦ Ναοῦ τῆς Ἱερᾶς ταύτης Μονῆς τοῦ εὐρισκομένου ἐντὸς τοῦ Ἀγίου Βήματος. Λέγεται ὅτι ὁ Ἀλῆς ἀπὸ σεβασμὸν ἀπέραντον πρὸς τὴν μνήμην τοῦ Ἀγίου ἀνδρὸς παρέλαβεν εἰς τὰ ἱωάννα κάποτε τὸ κυτίον ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἦτο ἡ τιμία κάρα τοῦ πατρὸς Κοσμᾶ καὶ περιέφερε ταύτην τρίς διὰ τῆς πηχιάς γενειάδος του. Εἰρήσθω δ' ἐνταῦθα ὅτι τὸ Ἱερὸν τοῦτο κειμήλιον περιεφέρετο ὑπὸ μοναχῶν τῆς Μονῆς ἀπὸ πόλεως εἰς πόλιν καὶ ἀπὸ χωρίου εἰς χωρίον πρὸς ἁγιασμόν τῶν πιστῶν, οἵτινες μετὰ βαθυτάτου σεβασμοῦ ἀνεμνησκοντο τῆς μνήμης τοῦ Ἐθναποστόλου. Οἱ φανατικοὶ ὅμως καὶ πιστοὶ εἰς τὴν θρησκίαν τοῦ Προφήτου Τουρκαλβανοὶ τῆς περιφερείας κατηγορήσαν τὸν Ἀλῆν εἰς τὸν ὄχλον ὡς ἄπιστον. Ὁ παμπόνηρος ὅμως καὶ εὐφρέστατος Ἀλῆς δικαιολογούμενος ἀπήντησε πρὸς αὐτούς: «φέρετε μου ἓνα Μουσουλμάνο σὰν αὐτὸν τὸ Χριστιανὸν νὰ τοῦ φιλήσω καὶ τὸ πόδια». Καὶ τοιοῦτοτρόπως τοὺς ἀπεστόμωσε.

Περαιούντες τέλος τὴν μελέτην μας ταύτην περὶ Κοσμᾶ τοῦ Αἰτωλοῦ ἔχομεν νὰ προσθέσωμεν, ὅτι οὐδεὶς ρασοφόρος κατώρθωσε νὰ ἀποκτήσῃ τοιαύτην ἐπιτροπὴν ἐπὶ Τουρκοκρατίας, ὅσην ὁ Κοσμᾶς ὁ Αἰτωλός. Τὸν ἀπαθανάτιζει ὁ θρόλος, εἰς ὅλας τὰς πόλεις, τὰς κωμοπόλεις καὶ τὰ χωρία τῆς Δυτικῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Ἡπείρου, ὁπόθεν διῆλθε καὶ ἐδίδασκε. Εἰς ἐξώφυλλον παλαιοῦ Μηναίου τῆς ἐκκλησίας τοῦ Κηπουριοῦ, χωρίου κειμένου ἐγγύτατα τῶν Γρεβενῶν, εἶναι γεγραμμένον τὸ ἑξῆς σημεῖωμα: «Ἐτος 1775 πέρασεν ὁ Ἅγιος Κοσμᾶς καὶ ἐδίδασκε τὸν κόσμον». Εἰς ἕτερον Μηναῖον τοῦ χωρίου Μποζόβου εἶναι ἀναγεγραμμένον ἄλλο σημεῖωμα: «1778 πέρασεν ὁ Ἅγιος Κοσμᾶς καὶ ἐδίδασκε τὸν λαὸν καὶ τοὺς εἶπε νὰ μὴ περηφανεύωνται, νὰ πέσουν σὲ προσευχὴ εἰς τὸν Θεόν». Εἰς τὴν Παρακλητικὴν τῆς ἐκκλησίας τοῦ ἰδίου χωρίου, ἄλλο σημεῖωμα: «1778 ἐπέρασεν ὁ Ἅγιος Κοσμᾶς καὶ ἐδίδασκε τὸν κόσμον. Ἀναγνώστης Παπαθανάσης». Εἰς πολλὰ χωρία ἐπιδεικνύουν οἱ χωρικοὶ ἔτι καὶ σήμερον τοὺς σιδηροὺς σταυροὺς τοὺς ὁποίους ἐνέπηξεν ἐπὶ δένδρων ὁ Ἅγιος εἰς ἀνάμνησιν τῆς διαβάσεώς του, ἀλλαχοῦ δὲ ἐνθυμοῦνται τὰς προφητείας τὰς ὁποίας εἶπεν. Καὶ οἱ Τουρκαλβανοὶ ἀκόμη πανηγυρίζουν κατὰ τὴν 24ην Αὐγούστου, ἡττις εἶναι ἡ ἑορτὴ τῆς ἡμέρας τῆς μνήμης του καὶ σέβονται καὶ τιμοῦν ὡς Ἅγιον τὸν Ἐθναπόστολον, τὸν Τσομπάν-μπαμπᾶ, ὁ ὁποῖος «πέρασε καὶ βλόγησε τὸν τόπο τους». Ὁ μαρτυρικός του θάνατος ἀπεθανάτισε τὸ ὄνομά του, ἔκαμεν ἀθανάτους τοὺς λόγους του καὶ τὰς διδασκὰς του πολλὰ τῶν ὁποίων ἔχουν δημοσιευθῇ, προβάλλει δὲ εἰς τὸ διη-

EMMAN. ΛΟΥΛΑΚΗ, Δ)ντοῦ Δημ. Σχολ. Ἀνω Μητρούση—Σερρών

Ἡ ΑΠΟΣΤΟΛΗ ΤΟΥ ΛΑΪΚΟΥ ΣΧΟΛΕΙΟΥ ΚΑΙ Ἡ ΘΕΣΙΣ ΤΟΥ ΔΙΔΑΣΚΑΛΟΥ ΕΝ ΑΥΤῳ

Τὸ θέμα καθὼς τίθεται εἶναι μακρὸν εἰς ἔκτασιν καὶ εὐρὺ εἰς βάθος, ἕνεκα τούτου δέον νὰ δοθῇ σαφὴς ἡ κατὰ προσέγγισιν ὁ ὁρισμὸς τῆς λέξεως λαός, δεῦτερον τοῦ λαϊκοῦ Σχολείου, καὶ τρίτον καὶ ἐν συνχεῖα τοῦ λαϊκοῦ διδασκάλου. Καὶ πρῶτον τί ἐννοοῦμεν λαόν; ὑπὸ τὴν εὐρυτέραν βέβαια σημασίαν τῆς ἡ λέξις σημαίνει ὅλο τὸ πλῆθος τῶν ἀνθρώπων τῶν ἀπαρτιζόντων μίαν κοινωνίαν, ἓνα σύνολον, διεπομένων ὑπὸ σχέσεων ἀλληλοεξαρτωμένων καὶ ἀλληλοσυγκρουμένων, ἀλλὰ ὑπὸ τὴν στενωτέραν αὐτῆς ἐρμηνείαν λαὸν ὀνομάζομεν τὰς βιοπαλαιούσας τάξεις τῆς κοινωνίας, τοὺς ἐργάτας, ἀγρότας κλπ. αἵτινες ἀποτελοῦν ἐκεῖνο πρὸς αὐτοὶ αὐτοὶ, τὸ πολὺ δηλαδὴ τοῦ συνόλου, ὀνομάζει λαόν. Ἴσως ἡ ὥς ἄνω διδομένη παρ' ἐμοῦ ἐννοία νὰ μὴ εἶναι καὶ ἡ ἀπολύτως ἀκριβὴς, πάντως ὅμως αὐταὶ αὐταὶ αἱ τάξεις ἀπαρτίζουν τὸν ὀνομαζόμενον λαόν.

Καὶ ἐρωτᾶται τώρα· Ποῖα τὰ ὄνειρα τῶν τάξεων τούτων, ποῖα αἱ βιοτικαὶ συνθήκαι, ὅφ' ἃς αὐταὶ ζοῦν καὶ διάγουν καὶ τέλος διὰ ποίου τρόπου καὶ μέσου ἐπιδιώκουν τὴν ὕλικὴν καὶ πνευματικὴν ἀνύψωσιν αὐτῶν; Ὅλα αὐτὰ τὰ ἐρωτήματα ἔχουν ἄμεσον σχέσιν μὲ τὸ λαϊκὸν σχολεῖον καὶ μὲ τὸν λαϊκὸν διδάσκαλον. Διότι καὶ τὰ δύο ἀπὸ ἐδῶ πρέπει νὰ ξεκινήσουν. Τὸ μὲν πρῶτον ὡς μέσον ἐπιδιώξεως μεγάλου κοινωνικοῦ σκοποῦ, ὃ δὲ δεῦτερον ὡς κοινωνικὸς ἀνατόμος, ὅστις ἀφοῦ ἀνεύρη καὶ συλλάβῃ εἰς ὅλας τὰς λεπτομερείας, τὸ πρόβλημα τοῦ λαοῦ, ὑπαισυχόμενος εἰς τὰ βάθη τῆς ψυχῆς τῶν τάξεων αὐτοῦ, ἐφαρμόσῃ ὅλα τὰ ἐνδεκνόμενα μέτρα, οὕτως ὥστε εἰς τὸ λαϊκὸ αὐτοῦ ἐργαστήριον νὰ πλάσῃ καὶ νὰ παρασκευάσῃ νέαν κοινωνίαν ἀσυγκρίτως βελτίονα τῆς προηγουμένης μὲ ὀρισμένας ἑξέεις, τάσεις καὶ κατευθύνσεις ἐναρμονισμένας πρὸς τὰς ἐθνικοθηρησκευτικὰς ἐπιδιώξεις τῆς Πατρίδος καὶ τοῦ ἔθνους. Οἰκοθεν ἐν νοεῖται ὅτι τὸ ἔργον αὐτὸ ἀπαιτεῖ κόπους, μόχθους καὶ πρὸ παντὸς ἀλτρουισμὸν καὶ ἀνθρωπὸν ἀπηλλαγμένον βιοτικῶν φροντίδων καὶ ἐφωδιασμένον μὲ τὴν ἰώθειον ὑπομονὴν καὶ τὴν ἀκατάβλητον πίστιν ὅτι θὰ φέρῃ τοῦτο εἰς αἴσιον πέρας.

«**Λαϊκὸν Σχολεῖον**». Τοῦτο ἀποτελεῖ ὄχι μόνον τὸ μέσον τῶν γνώσεων, ἀλλὰ καὶ τὸ μέσον τῆς ἀγωγῆς καὶ τῆς μαρφήσεως τῶν παιδιῶν ὅλου τοῦ λαοῦ. Εἶναι τὸ ἐργαστήριον εἰς τὸ ὅποσον θὰ ἐκφραζοῦν καὶ θὰ περιορισθοῦν ὅλαι αἱ κακαὶ κληρονομίαι ἡ

 νεκρὸς μεγαλειώδης παράδειγμα ἡρωϊσμοῦ, αὐταπαρνήσεως, αὐτοθυσίης καὶ φρονηματισμοῦ, ἵνα πληρωθῇ ἐν αὐτῷ τὸ γραφικὸν ὅτι «διὰ τοῦτό με ὁ Πατήρ ἀγαπᾷ, ὅτι ἐγὼ τίθημι τὴν ψυχὴν μου, ἵνα πάλιν λάβω αὐτήν. Οὐδεὶς ἤρην αὐτήν ἐπ' ἐμοῦ, ἀλλ' ἐγὼ τίθημι αὐτήν ἅπ' ἐμαυτοῦ. Ἐξουσίαν ἔχω θεῖναι αὐτήν καὶ ἐξουσίαν ἔχω πάλιν λαβεῖν αὐτήν· ταύτην τὴν ἐντολήν ἔλαβον παρὰ τοῦ πατρὸς μου». Ἰωάννου 10', 17—19.

ἐπικτήτοι οἰκογενειακαὶ ἑξέεις τῶν λαϊκῶν στρωμάτων, ἐμφυτευθοῦν δὲ καὶ ριζωθοῦν αἱ ἐκ τῶν προτέρων προγραμματισθεῖσαι τοιαῦται, ὥστε μαζὶ μὲ τὰς γνώσεις νὰ σφυρηλατῆται συγχρόνως ὁ χαρακτήρας τοῦ τροφίμου καὶ νὰ ὁδηγεῖται εὖτος σιγὰ σιγὰ μὲν, ἀλλ' ἀσφαλῶς εἰς τὸν δρόμον τοῦ καλοῦ, τοῦ ὠραίου, τοῦ ἠθικοῦ καὶ κοινωνικοῦ τοιούτου.

Εἶναι τρόπον τινὰ τὸ πρῶτον ἀνατομεῖον τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς, εἶναι, ἂν θέλετε, ὁ ἱερὸς χώρος, ἐνθα ἀθόρυβος καὶ μὲ κατανοητικότητά τελεῖται ἡ σπουδαιότερα μυσταγωγία, μὲ σκοπὸν τὴν δημιουργίαν προσωπικότητων ἱκανῶν καὶ ὠφελήσων οὐ μόνον τοῦ; ἑαυτοῦς των, ἀλλὰ καὶ τὸ σύνολον τοῦ σώματος ἀποτελοῦν μέρος. Εἶναι ἡ κολυμβήθρα διου ὁ νεαρὸς τρόφιμος βαπτίζομενος ἀποκαθαίρεται τῆς ἀμαρτίας κληρονομικῆς ἢ ἐπικτήτου καὶ ἐνδυσόμενος τὸν ἄγνον καὶ λευκὸν μανδύαν ξεκινᾷ διὰ τὸν ἀνάντη δρόμον τῆς ζωῆς, ἀλλ' ὠπλισμένος καὶ ἐφωδιασμένος πλέον μὲ ὅλα τὰ μέσα πρὸς τοῦ χρειάζονται. Ὑπερπῆδ' αὐτὰ παρεμβαλλόμενα ἐμπόδια καὶ φθάνει εἰς τὸ τέρμα τοῦ σκοποῦ τῆς ζωῆς, δηλαδὴ, ὁλοκληρώνει τὸν φυσιολογικὸν κύκλον τοῦ, ἀφήνων στὸ διάβα τοῦ ἵχνη καὶ μνημεῖα τοῦ καλοῦ καὶ ὠραίου, μνημόσυνα διὰ τοὺς μεταγενεστέρους.

Ἡ θέσις τοῦ διδασκάλου μέσα στὸ λαϊκὸ Σχολεῖο. Μῖσα στὸ λαϊκὸ σχολεῖο ὁ διδάσκαλος δύναται νὰ ἐξομοιωθῇ μὲ τὴν ψυχὴν καὶ τὴ ζωντάνια τοῦ Σχολείου.

Εἶναι ὁ πατέρας καὶ ἡ μάνα τῶν μικρῶν τροφίμων. Εἶναι ὁ ποιμὴν τῶν ἀθῶων μικρῶν. Εἶναι ἡ συνισταμένη τῶν ψυχῶν των. Εἶναι ὁ ἐκφραστής τῶν κακῶν ἑξέων καὶ ὁ ἐμφυτευτὴς τῶν καλῶν τοιούτων. Ἐχει τὸ πλέον ἀτίμητον καὶ τὸ πλέον εὐπλάστον ὕλικόν. Ἀπὸ αὐτὸν θὰ ἐξαρτηθῇ ἡ ἀγαθὴ ἢ ἡ κακὴ ἀπόδοσις. Ἀπὸ αὐτὸν ἡ πρόοδος ἢ ἡ στασιμότης τῶσων ψυχῶν. Εἰς τὰς χεῖρας αὐτοῦ εἶναι ἐναποθευμένα τὰ βάθη τῆς νέας κοινωνίας. Εἰς αὐτὸν τὸ εὖ ἢ τὸ κακῶς ζῆν τῶσων ἀθῶων τροφίμων πρὸς τοῦ ἐμπιστεύεται ἡ Κοινωνία καὶ ἡ Πολιτεία. Εἶναι τὸ Α καὶ τὸ Ω τῆς μαθήσεως—ἀγωγῆς καὶ προόδου τοῦ συνόλου τῆς αἰρίας. Εἶναι ὑπεύθυνος καὶ ὑπόλογος καὶ πρὸς τὴν Πατρίδα καὶ πρὸς τὸ ἔθνος. Ἐχει ἐπωμισθῇ τὰ βάθη τῆς ὑψηλοτέρας ἐν τῷ κοσμῷ τούτῳ ἀποστολῆς.

Διὰ νὰ ἐνηθῇ ὅμως νὰ φέρῃ εἰς αἴσιον πέρας τὴν τόσον ὡς περιεγράψαμεν ὑψηλὴν αὐτοῦ ἀποστολήν, δέον νὰ εἶναι ἐφωδιασμένος μὲ τὰ ἀνάλογα μέσα, ἐφόδια πνευματικὰ καὶ ὕλικά.

Ἀνέτερα ἐν τῷ προλόγῳ μου διὰ νὰ γίνῃ τις γνώστης τῆς ζωῆς ἐκείνων, τότε θὰ δυνηθῇ εὐχερέστερον νὰ μετασχηματίσῃ τοῦτο. Εἶναι ὅθεν ἀπαράιτητον ὁ λαϊκὸς διδάσκαλος νὰ ἔχῃ παῖτραν τῶν λαϊκῶν στρωμάτων, ἐξ ὧν πρέρχονται οἱ τρόφιμοι τοῦ Σχολείου τοῦ.

Ἀκόμη νὰ εἶναι βαθὺς ψυχολόγος καὶ ψυχαν

ΠΑΝΟΥ ΜΕΤΑΜΑΡΙΔΗ, Δημίου Θεσσαλονίκης

ΚΑΙ ΠΑΛΙ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΟΙΗΣΗ

Ο συνάδελφος Α. Βουγιούκας στο άρθρο του «Ποιητική κακοδαιμονία» («Επιστ. Βήμα του Διδ.», έτ. γ', τεύχ. 1—2, Σ)βριος—(Ο)βριος 1955) ανεβάζει τη συζήτηση για την ποίηση σ' ένα υψηλό επίπεδο. Γράφει δημοφιλώς και με άερα, γιατί κατέχει το θέμα.

Δυστυχώς, όταν ανακατευόμαστε σε ξένα οικόπεδα («φυτρώνουμε όπου δεν μας σπέρνουν»), πολλοί μας μιλούμε και γράφουμε σαν σχολιαρούδια.

Ο συν. Βουγιούκας ξέφυγε από το ρηχό κι' άφελή αυτό τόνο. Γι' αυτό του σφίγγω το χέρι. Χαίρομαι που ο δάσκαλος Βουγιούκας εκφράζεται έτσι καλά, μ' εμπιστοσύνη.

Όσα είπα παραπάνω για τον συν. Β. δεν αποκλείουν νάχω διαφωνίες μαζί του πολλές, βασικές και λεπτομερειακές.

Κατ' αρχήν ο συν. Β. διαβάζοντας το άρθρο του επίσης συναδ. Γ. Ξύδη («Επιστ. Βήμα του Διδ.», τεύχ. 9—10, Μάιος—Ιούνιος 1955) αγανάκτησε—πώς άλλωστε να το πω;—και δίκαια, γιατί ο δεύτερος γράφει άρκετά και σοβαρά ανακρίβειες (Τί είναι ποίηση—Τοποθέτηση του Παλαμά στην Έπτανησιακή Σχολή—Αριστουργήματα τα ποιήματα του Πολέμη!) και ποιο πολύ γιατί ειρωνεύτηκε (;) τη Νέα Ποίηση.

[Με τον όρο Νέα Ποίηση ο συναδ. Β.—Ίσως κι ο Ξύδης—φαίνεται να έννοει τη σύγχρονη μετασυρρεαλιστική ποίηση, όπως είναι σωστό].

Έπηρεασμένος από την άτμόσφαιρα αυτή ο συν. Β. κάθισε κι έγραψε υπερβολές και ώρισμένες θέσεις που δεν στέκονται επιστημονικά.

Τις διαφωνίες μου με τον συν. Β. διατυπώνω παρακάτω, όσο γίνεται πιο σύντομα. Στα πιο πολλά σημεία λέω πως συμφωνώ μαζί του, ιδίως για τη «θέση του ποιήματος στο δημοτικό σχολείο». Συμ-

λυτής, να ψυχρολογη και να ψυχαναλύη έν παντί και πάντοτε τους νεαρούς τροφίμους. Να είναι πρξος και υπομονητικός, ήρεμος και έγκρατης, απόλυτος κύριος του έαυτού του δια να δύναται να αντιμετώπιζη τας συχνάς και πάντοτε δημιουργούμενές συνθήκας, να έχη την δύναμιν να μεταπλήττη από το βρος του σοφού εις το επίπεδον του παιδιού και από του προπορευομένου και οδηγούντος εις την θέσιν του ούραγου και έπομένου. Άλλά το άπαραίτητον του διδασκάλου προσόν είναι ή βαθεία γνώσις των συνθηκών της ζωής των μαθητών. Όπλισμένος τέλος με πίστιν, αγάπην και άνιδιοτέλειαν άποτελει έν ένι λόγω τόν εκούσιον αίμοδοτην που σιγά σιγά και βραδέως, στάλα και στάλα μεταλαμπαδεύει την έαυτού ψυχήν, το είναι του όλον εις τους μικρούς μαθητάς του. Αύτή είναι, κατά την γνώμην μου, ή θέσις του διδασκάλου εις το λαϊκόν σχολείον και αυτός έδει να είναι ο λαϊκός διδάσκαλος. Άλλ' ως θά έχετε όλιας έννοήσει, ως περιέγραφα τόν τύπον του λαϊκού Σχολείου και την προσωπικότητα του διδασκάλου, άμφοτέρα τά μέρη άποτελούν σφαίρας ιδεολογικής και πνευματικής που πόρρω απέχουν τό γε νυν έχον

πλήρως, ό,τι νόμιζα πως έπρεπε να προστεθεί και που ίσως τόξερε και τά παράλειψε ο συν. Β.

1. Ποίηση και Ρυθμός.

Σελ. 38, στήλ. 1η, ο συν. Β. γράφει: «Μέχρι προχθές ο έμμετρος λόγος έθεωρείτο βασική προϋπόθεση της ποιήσεως σε τέτοιο βαθμό, ώστε ή ποίηση να ταυτίζεται με την κάθε έμμετρο κοινουτυλία κλπ.».

Δέν είναι ο έμμετρος λόγος που κάνει την κοινουτυλία στην ποίηση. Δέν φταίει ο ρυθμός άν τόν κακομεταχειρίζονται. Κοινουτυλίες υπάρχουν και στην ποίηση της παράδοσης και στη νέα ποίηση.

Είναι υπερβολή να λέγεται ότι ο ποιητής «ήταν υποχρεωμένος να κανονίσει το βήμα του σύμφωνα με τις άπαιτήσεις ενός ρυθμικού παραγγέλματος, του μέτρου...».

Αυτά κι όσα λέγονται άμέσως παρακάτω είναι και δέν είναι σωστά. α) Δέν είναι. Δέν διδάχτηκε ο ποιητής μετρική για να γράψει ποιήματα (λ.χ. Όμηρος, Πίνδαρος, Σαπφώ). Το μέτρο, ο ρυθμός, είναι ένα κοσμικό, καθολικό γεγονός που βρίσκει έντονη απήχηση στην ποιητική ψυχή. Έτσι εκφράζεται ο ποιητής κι έτσι βρίσκει απήχηση στις ψυχές μας ή ποίησή του. Η στιχουργική είναι ή μελέτη και ταξινόμηση των μέτρων, των ρυθμών, των ποιητικών μορφών, έρχεται πολύ άργότερα. Στόν πραγματικό ποιητή δέν χρειάζεται καθόλου.

β) Είναι. Μερικοί ποιητές (sic) πρώτα μετρούν τις συλλαβές, το μέτρο κ.λπ. τεχνικά τερίπια κι ύστερα γράφουν. Άλλά ένα τέτοιο κατεσκευάσμα δέν είναι ποίημα. Και διακρίνεται κι από το πιο άπειρο μάτι. Γιατί ή άληθινή τέχνη βρίσκει απήχηση στην κάθε ανθρώπινη ψυχή [Δε δέχομαι τη θέση του

να έννοηθούν εις την πραγματικότητα και μόνον έν δώσωμεν εις τόν διδάσκαλον δια τά υλικά μέσα, ώστε να τόν άποσπάσωμεν από την σφαίραν των υλικών αυτού υποχρεώσεων, τότε και μόνον το λαϊκόν Σχολείον θά έπιτελέση τόν άκριβή αυτού προορισμόν και δέν έχον άδικον τόσον ο Γάλλος Τρυγκώ όσον και ο Γερμανός Λάιμπνιτς, οτινες έν τη ψυχή των συνέλαβον τόν πραγματικόν σκοπόν της Παιδείας και των έργων αυτής, όταν ο μόν καταθέτων τά αναδημιουργικά εκπαιδευτικά δια την Γαλλίαν νομοσχέδια έλεγεν εις την Βουλήν.

«Εάν τά σχέδιά μου περί παιδείας γίνουν δεκτά μετά 10 έτη θά αναγεννηθή νέα Γαλλία μοναδική χώρα εις ήθη χρηστά και φιλοπατρίαν», ο δέ, «έμπιστευθήτε εις ήμάς την Παιδείαν και θά μεταβάλλωμεν εις χρόνον βραχύτερον του Αίωνος την όψιν της Εδρώπης».

Άς εύχηθώμεν, ίνα και εις την Ελλάδα εύρεθούν άνδρες, οτινες έγκολπούμενοι το όλον εκπαιδευτικόν σύστημα με τόν ίδιον με τους άνωτέρω τρόπον μεταβάλλουν την Πατρίδα μας εις χώραν μοναδικήν εις χρηστά ήθη και φιλοπατρίαν.

συν. Β. ότι η τέχνη είναι προνόμιο προνομούχων φύσεων. Είναι ζήτημα άσκησης και πνευματικής καλλιέργειας. «Οποιοδήποτε κοινό θα κάνει τη διάκριση του Shakespeare από τον Καραγκιόζη και θα προτιμήσει τον πρώτο. Κι ως ένα σημείο από κει θα διακρίνουμε αν μια τέχνη (εδώ ένα ποίημα) είναι ύψηλη και μεγάλη κι ωραία, όταν βρίσκει απήχηση στην ανθρώπινη ψυχή.

2. Η όμοιοκαταληξία.

Για «το βάρβαρο τύμπανο της όμοιοκαταληξίας», που αναφέρει ο συνάδ. Β. θ' αντιγράψω όσα λέγει ο Wilde στο βιβλίο του «Τέχνη και Κριτική» (μετ. Π. Αντωνόπουλος): «Η ρίμα, αυτή η εξαιρετική ήχω, που σαν βρίσκεται μέσα στην κοιλάδα των μουσών πλάθει την αληθινή της φωνή, η ρίμα λέω, που σαν βρίσκεται στα χέρια ενός πραγματικού άρτίστα είναι όχι μόνο ένα υλικό στοιχείο μετρικής ομορφιάς, αλλά και ένα πνευματικό στοιχείο της σκέψης και της αγάπης, γιατί ξυπνά καινούργιες ψυχικές καταστάσεις, διεγείρει τις ιδέες κι ανοίγει με τη γλυκειά της υποβολή τις χρυσόπορτες, που μόνη της ή φαντασία άδικα χτυπούσε... η ρίμα, αυτή η μοναδική χορδή που προσθέσαμε στη λύρα των Ελλήνων...» (σ. 23).

Ο συν. Β. αναφέρει κάπου τον Eluard σαν ένα από τους μεγάλους αντιπροσώπους της νέας ποίησης. Το ίδιο μεγάλος είναι ο άλλος διόσκουρος του γαλλικού σουρρεαλισμού, ο Louis Aragon. Κι ο Α., αν και προέρχεται από τη νέα ποίηση, γράφει τα εξής για την όμοιοκαταληξία (βλ. «Νέα Έστία», τεύχ. 482) 1-8-47, σ. 955, συνέντευξη με τον Louis Aragon) και γενικότερα για την ποίηση: «Καθένας δημιουργεί μόνος την τεχνική του, που είναι αντικαθρέφτισμα των ιστορικών περιστάσεων. Έτσι και το άρθρο μου για την όμοιοκαταληξία δεν μπορώ να πω ότι έχει γενική σημασία. Δίνω αυτή τη σπουδαιότητα στη ρίμα, γιατί έτσι έκρινα πώς μπορούσα να μιλήσω στην καρδιά του λαού, που αυτός μ' ενδιαφέρει. Στη σύγχρονη, τη γαλλική τουλάχιστο, ποίηση, καθένας αντικατέστησε τους γενικούς κανόνες της προσωδίας με δικούς του κανόνες, δική του προσωδία. Δικαίωμα του. Μα η επιδίωξή μας πρέπει να είναι η δημιουργία ποιητικής συγκίνησης, που μ' αυτήν το ποίημα κερδίζει τον αναγνώστη...».

... Το τραγούδι, που το ζητάει σύγχρονα και το αυτό και η καρδιά, γεννιέται όταν ανταμώνονται μουσικότητα και λόγος, όταν υπάρχει απόλυτη ταύτιση περιεχομένου και μορφής, όταν αυτή η θεωρούμενη υποκειμενικότητα του ποιητή απηχεί σε μένα που την διαβάζω και γίνεται έτσι αντικειμενικότητα...».

3. Μορφή και ουσία.

Στη σελ. 38, στήλη 1η, κάτω - κάτω, γράφει ο συν. Β. «Αλλά μέσα στους περιορισμούς, που επέβαλλε η εξωτερική φόρμα, η έμπνευση ασφυκτιούσε, τα τονικά μέτρα με τη μονότονη επανάληψή τους δεν χωρούσαν τους παλμούς της συγκίνησης. Συννά, για χάρη της όμοιοκαταληξίας, θυσιάζονταν θαυμάσιες εικόνες και ποιητικές αποχρώσεις, ενώ όχι σπάνια η έμπνευση λοξοδρομούσε απ' τον αρχικό της δρόμο, κυνηγημένη από κάποια στιχουργική ανάγκη...».

Όταν άσκοψμε μια κριτική για ένα φαινόμενο κοινωνικό, ιδεολογικό, τεχνικό... δεν είναι σωστό να παίρνουμε τα χειρότερα παραδείγματα υπ' όψη, τις πιο άτελεις έκδηλώσεις. Αν δεν ξέρουμε τις καλύτερες, είναι άσυγχωρητη η άγνοιά μας. Αν παραβλέπουμε τις καλύτερες (έκδηλώσεις), κάνουμε κριτική στενόκαρδη (να μην πω άλλο επίθετο), υποκειμενική, άρα κριτική δεύτερης ποιότητας.

Ο συν. Β. δέ φαίνεται ν' άγνοεί τις πιο εύτυχησμένες στιγμές της κλασσικής ποίησης (της ποίησης του μέτρου, της όμοιοκαταληξίας, της παράδοσης). Δεν νομίζω να πιστεύει ότι ο Όμηρος ασφυκτιά κλεισμένος στους δακτυλικούς του εξάμετρους, ή ότι ο Dante δέ χώρεσε τους παλμούς της συγκίνησης του στις περίφημες τερτσίνες του, ή ότι ο Wilde θυσιάσε θαυμάσιες εικόνες και ποιητικές αποχρώσεις για χάρη της όμοιοκαταληξίας.

Και, για να ξρθουμε στους δικούς μας ποιητές, δέ νομίζω, ότι ο Παλαμής κι ο Σικελιανός κι ο Καβάφης (για να περιοριστώ στους μεγαλύτερους) δεν έχουν έμπνευση και συγκίνηση και εικόνες και αποχρώσεις, έπειδή διατηρούν το μέτρο και την όμοιοκαταληξία. Ούτε είναι σωστό πως λοξοδρόμησε η έμπνευση στον «Τάφο» ή στη «Φλογέρα του Βασιλιά» ή στο «Δωδεκάλογο του Γύφτου», κυνηγημένη από κάποια στιχουργική ανάγκη.

Και δεν νομίζω ότι οι ποιητές που ανέφερα και πολλοί άλλοι της παράδοσης είναι μικρότεροι από τους ποιητές της νέας ποίησης, λ. χ. από τον Σεφέρη, τον Έλύτη, τον Παπατσώνη. Κάθε άλλο μάλιστα.

Δεν είναι λοιπόν η α ή β τεχνουργία που κάνει τον ποιητή (τον αληθινό, το μεγάλο, τον πραγματικό ποιητή), όπως δεν είναι η α ή β μέθοδος που κάνει τον καλό δάσκαλο. Η α ή β τεχνουργία ή διδακτική μέθοδος είναι ένα προσωπικό όργανο έκφρασης ή διδασχής. Ο άξιος ποιητής ή ο άξιος δάσκαλος όχι μόνο καταχτά τη δοσμένη τεχνουργία ή μέθοδο, αλλά γίνεται και δημιουργός νέων έκφραστικών τρόπων και μεθόδων.

4. Ασάφεια και άσάφεια.

Δικαιολογώντας, ο συν. Β., την άσάφεια που παρουσιάζεται στο σουρρεαλισμό, ή στη νέα ποίηση, λέγει ότι άσάφεια παρουσιάζει κι ο Παλαμής. Η μια άσάφεια από την άλλη έχει διαφορά, γιατί είναι διαφορετικές οι αιτίες που την καθορίζουν. Εκεί πρόκειται για θεληματική άσάφεια (θάλεγα παράλογη, με την έννοια της μη λογικής). Άλλωστε το πιστεύω του σουρρεαλισμού είναι ο πόλεμος σε κάθε λογικό στοιχείο. Έδω, στον Παλαμή, η άσάφεια οφείλεται στην άγνοιά μας πολλές φορές κι άλλοτε στη συμπύκνωση των έννοιών, που παρατηρείται στην ποίηση. Άλλωστε κάθε ποίημα άποτελεί ένα ευρύτατο κόσμο σκέψεων και συναισθημάτων. Έτσι όμως ο σουρρεαλισμός θέλει μόνο συναισθημάτων. Έτσι όμως την ψυχική μας ένότητα, απομονώνοντας το διασπεί. Αυτή η διάσπαση είναι αντιψυχολογική, αντιλογική, αφύσικη, γι' αυτό δέ μπορεί να πραγματοποιείται από ένα ισορροπημένο άτομο, όταν μάλιστα το άτομο αυτό είναι αναγνώστης κι όχι ποιητής, δέκτης κι όχι πομπός. Κι άνάλογα με την ψυχο-

πνευματική του καλλιέργεια ὁ ἀναγνώστης ἀποκαλύπτει τὸν κόσμον αὐτὸ καὶ τὸν χαίρεται. Ἀμφισβητοῦμε τὸν ἰσχυρισμὸν ὅτι ὁ Παλαμᾶς, «μᾶς φαίνεται μάλιστα περισσότερο σαφὴς ἀπ' ὅσο θὰ ταίριαζε σ' ἓνα ποιητὴ».

5. Ποίηση καὶ Μνήμη.

Τὸ ὅτι ἡ ποίηση τῆς παράδοσης προσφέρεται στὴν ἀπομνημόνευση εἶναι μιὰ ἀρετὴ πού δὲν πρέπει νὰ παραγνωρίζεται. Εἶναι προσφορὰ θετική, οὐσιαστική, τῆς ποίησης, ὅταν μᾶς κάνει νὰ συγκρατοῦμε στὴ μνήμη μας κάποιους στίχους ἢ καὶ ποιήματα ὁλόκληρα, πού μᾶς ἐθίζαν κάποτε καὶ μᾶς γέννησαν τὴν ἐπιθυμία νὰ τὰ ἀποστηθίσουμε καὶ νὰ τὰ ἐπαναλαμβάνουμε σὲ ὥρες ρεμβαστικής μελαγχολίας (γιατὶ ὅμως μόνο μελαγχολίας;) ἀνακαλώντας τὰ εὐάρεστα συναισθήματα τῆς ρυθμικῆς τους ὑποβολῆς.

Καὶ μόνον ἡ προσφορὰ αὐτὴ δικαιώνει τὴ διατήρηση τοῦ μέτρου καὶ τῆς ὁμοιοκαταληξίας. Τί ἄλλο θὰ μπορούσε νὰ ζητήσει μιὰ ἀληθινὴ τέχνη ἀπὸ τὸ νὰ καλλιεργεῖ τὸ συναισθημα, νὰ τονώνει τὴ νόηση, νὰ ὑπηρετεῖ τὴ ζωὴ;

Ἡ «κατὰ μόνας» ἀνάγνωση τῆς νέας ποίησης, γιὰ νὰ μᾶς προσφερθεῖ, δὲν εἶναι προτέρημα. Ἡ τέχνη εἶναι κατ' ἐξοχὴν κοινωνικὸ φαινόμενο (βλ. ἀρχαίους) καὶ τὸ συναισθημα τὸ καλλιτεχνικὸ εἶναι ψυχικὸ φαινόμενο, πού κατ' ἐξοχὴν κοινωνικοποιεῖται.

6. Ἡ ἐποχὴ μας καὶ ἡ τέχνη.

Δὲν νομίζω πὼς ἡ ποίηση καὶ γενικὰ ἡ τέχνη εἶναι τόσο παραμελημένη στὴν ἐποχὴ μας. Δὲ γνωρίζουμε ἂν ἡ ψυχικὴ δεκτικότητα ἄλλων ἐποχῶν καὶ τῶν ἀνθρώπων τῶν ἡμερῶν ἦταν πρὸ εὐαίσθητη στὸ στίχο, στὸν ἦχο, στὸ χρῶμα, στὸ ρυθμὸ. Ἀλλὰ σήμερον εἶναι βέβαιο πὼς ὁ ἄνθρωπος, ὅταν ἐξασφαλίσῃ τὸ καθημερινό του ψωμί, στρέφεται καὶ στὴν τέχνη. Πότε τὰ θεάματα (θέατρο - κινηματογράφος) εἶχαν τόσους θεατὲς καὶ ἦσαν τόσα πολλὰ; Τί φταίει ὁ κόσμος ἂν ὁ κινηματογράφος τοῦ προσφέρει ἔργα φτηνῆς ποιότητος, ἂν τὸν διαφθείρῃ, ἐνῶ μπορούσε νὰ τὸν διδάσκῃ; Τὰ καλὰ ἔργα διδάσκουν καὶ θέλγουν.

Τὸ θέατρο εἶναι καὶ ποίηση. Κι ἡ ἀγάπη τοῦ λαοῦ γιὰ τὸ θέατρο, τὸ καλὸ θέατρο, ἐξηγεῖ, ὡς ἓνα σημεῖο, τὴν αἰτία τῆς ἀπομάκρυνσης τοῦ λαοῦ ἀπὸ τὴν ποίηση. [Δὲ μπορῶ νὰ δεχθῶ ὅτι ὁ λαὸς θυσιάζει τὸν Σαίξπηρ γιὰ τὸν Καραγκιόζη. Ἰσως ὑπάρχουν καὶ ἄνθρωποι πού ἐπικροτοῦν τέτοια θυσιά, ἀλλ' αὐτοὶ δὲν ἀποτελοῦν τὸ μέτρο. Θὰ ἦσαν ἀφέλεια νὰ πιστευθεῖ κάτι τέτοιο].

Θέλω νὰ πιστεύω πὼς μᾶλλον ἡ ποίηση, ἡ νέα ποίηση ἰδιαίτερα, ἔχει ἀπομακρυνθεῖ ἀπὸ τὸ λαό, ἔπαυσε νὰ εἶναι κοινωνικὸ φαινόμενο, τείνει καὶ αὐτὴ νὰ εἰδικευθεῖ, νὰ χρειάζεται γιὰ τὴν κατανόησίν της «ἀτομικὴ περισυλλογὴ, τὸ διάβασμα κατὰ μόνας, συνομιλία πρόσωπο με πρόσωπο» (ὅπως λέγει ὁ συν. Β. γιὰ τὴ νέα ποίηση).

Ποῖος λέει πὼς δὲν συγκινεῖ, ὅλους μας, ἓνα δημοτικὸ τραγούδι; Ποῖος μπορεῖ νὰ ἰσχυρισθεῖ πὼς ὑπάρχει ἄνθρωπος ἀδιάφορος στὴν «Ἀντιγόνη» τοῦ Σοφοκλέους. Ὅταν ὁ ποιητὴς — ἰδιαίτερα ὁ νέος ποιητὴς — ὑψώνει σινικὰ τείχη (πολὺ χαρακτηριστικὸ τὸ ποίημα τοῦ Καβάφη «Τὰ τείχη») καὶ κλείνεται μέσα

σ' αὐτά, γιὰ νὰ μὴ βλέπει τὴ ζωὴ, ἢ γιὰτὶ ἀποστρέφεται τὴ ζωὴ, πὼς θὰ γίνῃ ἀγαπητὸς ὁ ἴδιος καὶ ἡ ποίησίν του; Τί νὰ διαβάσει ὁ λαός, οἱ πολλοὶ ἀναγνώστες, ἀπὸ τὸν ἀπομονωμένο ποιητὴ; Τίς ὁμολογηθεῖς του;

Οἱ σχέσεις τοῦ ἀναγνωστικοῦ κοινοῦ θὰ ἀνανεωθοῦν μὲ τὴ νέα ποίηση, μ' ὁποιαδήποτε ποίηση, ὅταν αὐτὴ γίνῃ κοινωνικὴ λειτουργία καὶ ὁ ποιητὴς διάκονος τῶν ψυχικῶν μας κραδασμῶν. Αὐτὸς ἄλλωστε εἶναι, πρέπει νὰ εἶναι, ὁ ἀληθινὸς σκοπὸς τῆς τέχνης.

Κι' ἀφοῦ ὁ λόγος γιὰ τὴν τέχνη: Ἡ Τέχνη δὲν εἶναι «ἐπὶ κτήτο καπρίτσιο, ἓνα ἐφεύρημα γιὰ νὰ ξεχνᾶμε τὸ θάνατο», ἀλλὰ πρὶν πολὺ γιὰ νὰ χαίρομαστε τὴ ζωὴ. Κι αὐτὴ ἡ δεύτερη ἀποστολὴ της εἶναι πού ἀνταποκρίνεται περισσότερο στὴν παιδικὴ φύση καὶ ἐξυπηρετεῖ τὴν ἀγωγή.

7. Ἀπαγγελία.

Συμφωνοῦμε μ' ὅσα γράφει ὁ συν. Β. γιὰ τὴ θέσιν τοῦ ποιήματος στὸ δημοτικὸ σχολεῖο. Οἱ διαφορῆς μας, ὅσες δὲν εἶναι λεπτομερειακές, συζητήθηκαν μ' ὅσα γράφτηκαν παραπάνω. Τὸ ζήτημα τῆς ἀπαγγελίας εἶναι σοβαρό. Πραγματικὰ ἀπὸ τὴν κακὴ ἀπαγγελία μπορεῖ νὰ σχηματίσουμε καὶ κακὴ ἐντύπωση γιὰ τὴν ποίηση. Δυὸ τρόποι ἀπαγγελίας ἐπικρατοῦν στὸ σχολεῖο: α) Ἡ στεγνὴ καὶ μονότονη ἀπαγγελία, πού ταυτίζει τὴ νοητικὴ καὶ ποιητικὴ φράση μὲ τὸ στίχο. Ἔτσι ὁ μαθητὴς σταματώντας στὸ τέλος κάθε στίχου καταστρέφει κάθε ὁμορφίαν καὶ κάθε ἔννοια. Ἡ μονοτονία τῆς τέτοιας ἀπαγγελίας κουράζει, ὅταν δὲν ἐκνευρίζει. β) Ἡ «στομφώδης» ἀπαγγελία, πού ταυτίζει τὴν αἰσθητικὴ ἀπόλαυση μὲ τὸν ἔντονον συναισθηματικὸ χρωματισμό, ἀκόμα καὶ μιᾶς στιχουργικῆς ἀνοησίας.

Οἱ δυὸ αὐτοὶ τρόποι ὀφείλονται στὴν παράδοση καὶ στὴν ἀγνοία. Δὲν μπορεῖ βέβαια ὁ δάσκαλος, μαζὶ μὲ τόσες ἄλλες, νὰ μάθει καὶ τὴν ὑποκριτικὴ τέχνη, ἄλλωστε δὲν ἔχει τὸν καιρὸ (ἰδίως στὰ χωριά). Περιορίζεται σ' ὅσα ἔμαθε στὸ Διδ/λεῖο ἢ στὴν Παιδαγ. Ἀκαδημία. Εἶναι εὐτύχημα σ' ὅσους συνάντησαν, στὰ χρόνια τῆς μαθητείας των, καλοὺς καθηγητὲς τῆς Νεοελληνικῆς Λογοτεχνίας. Γιατὶ οἱ πρὶν πολλοὶ δὲν εἶχαν τὴν τύχην αὐτῇ.

Μιὰ λοιπὸν καὶ δὲν διαθέτει χρόνον καὶ μέσα νὰ μάθει τοὺς κανόνες τῆς ἀπαγγελίας καὶ τῆς ὑπόκρισης (ἂν μερικοὶ διαθέτουν, τόσο τὸ καλὺτερον), ὁ δάσκαλος ἂς ἀφίνει νὰ γίνῃται ἡ ἀπαγγελία κατὰ φυσικὸν τρόπο. Δὲν ὑπάρχει σωστότερη ἀπαγγελία ἀπὸ τὴ φυσικὴ, στὴν ὁποία ἡ ποιητικὴ φράση σταματᾷ ὅπου καὶ τὸ νόημα (ἐκεῖ ἀκριβῶς πού πρέπει νὰ γίνῃται καὶ ἡ στίξις). Ὁ τρόπος αὐτὸς τῆς ἀπαγγελίας εἶναι ἀνάλογος μὲ τὸ νοητικὸ καὶ συναισθηματικὸ περιεχόμενο τῆς ἀπαγγελλόμενης λέξης ἢ φράσης.

* * *

Θάθελα νὰ συνέχιζα ἀκόμα, ἰδίως γιὰ τὴν ἀπαγγελία, φέρνοντας καὶ σχετικὰ παραδείγματα. Βλέπω ὅμως πὼς ἔκανα κατάχρηση τοῦ χώρου τοῦ περιοδικοῦ μας καὶ τῆς ὑπομονῆς τῶν φίλων συναδέλφων. Ἀς ἀναβάλουμε τὴ συνέχεια. Σ' ἓνα προσεχὲς ἄρθρον θὰ πρέπει νὰ θίξουμε καὶ ἄλλα σημεῖα γιὰ τὴν ποίηση καὶ εἰδικότερα γιὰ τὸ ποίημα στὸ σχολεῖο.

ΑΝΔΡΕΟΥ ΣΤΑΥΡΟΥΛΑΚΗ, Διευτοῦ 2ου Δημ. Σχολείου Ρεθύμνης

Ἡ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΚΑΤΑΠΟΝΗΣΗ ΤΩΝ ΜΑΘΗΤΩΝ

Τὸ θέμα τῆς πνευματικῆς κοπώσεως ἐνέχει ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον. Μᾶς ἔχει ἀπασχολήσει πολλάκις εἰς ἀρθρα καὶ παιδαγωγικὰς μελέτες μας. Ἐχομε ὑπογραμμίσει τὴν ἀνάγκη τῆς ἀβίαστης, τῆς ἐλεύθερης, τῆς φυσιολογικῆς μαθήσεως. Ἡ μάθησις αὐτὴ δὲν κουράζει τὸ πνεῦμα καὶ δὲν καταπονεῖ τὸν μαθητὴ. Ἡ διάνοια (ὁ νοῦς) τῶν μαθητῶν δὲν εἶναι ἀπεριόριστος χώρος, οὔτε ὄργανον ἀπροσδιόριστης δυνάμεως καὶ ἀντοχῆς. Ἡ ἀνθεκτικότης τῆς παιδικῆς σκέψεως ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς πνευματικῆς ἡλικίας τῶν μαθητῶν, ποὺ δὲν συμβαδίζει πάντοτε μετὰ τῆς σωματικῆς τοιαύτης. Ἐχομεν, πλὴν τῆς κανονικῆς ἡλικίας, πρῶτῃ ἀλλὰ καὶ ὀψιμῇ ἢ καθυστερημένη πνευματικὴ ἡλικία.

Φυσιολογικοὶ νόμοι ὑποχρεώνουν νὰ ἀποφεύγεται ἡ πνευματικὴ καταπόνησις τῶν μαθητῶν. Ἡ πνευματικὴ κόπωση ἐπιβραδύνει τὴν ὅλην ὁργανικὴν ἐξέλιξιν τοῦ παιδιοῦ, ψυχικὴ καὶ σωματικὴ. Ἡ ὑπερφόρτωσις καταπονεῖ καὶ καταβάλλει τὸ πνεῦμα τῶν παιδιῶν. Ἀπαράλλακτα ὅπως τὸ στομάχι, ὅταν παραφορτωθῇ ἀπὸ περίσσια φαγητά. Εἶναι συνεπῶς ἐπιβεβλημένη ἡ ἀποφυγὴ ὑπερφορτώσεως τοῦ παιδιοῦ πνεύματος. Καὶ ἀποφεύγεται αὕτη ὅταν δὲν ἀναθέτωμε εἰς τὸ παιδί τὴν ἐκτέλεσιν πολλῶν πνευματικῶν ἐργασιῶν—γραφικῶν, ἐκμάθησιν μαθημάτων κλπ.—ἥτοι ἐργασιῶν ποὺ ἀπαιτοῦν μείζον ποσοστὸν δυνάμεων ἐκείνου ποὺ διαθέτει ὁ μαθητής. Δὲν εἶναι ὀρθὸν νὰ ἀναθέτωμε τὴν ἐκμάθησιν πέντε σελίδων μαθήματος ἐφ' ὅσον ἡ δυναμικότης του ἐπαρκεῖ μόνον διὰ δύο. Δὲν εἶναι ἐπιτετραμμένο νὰ ζητοῦμε τὴν καταβολὴν δυνάμεων πέντε ἄλφα φερ' εἰπεῖν, ἀφοῦ δύναται νὰ καταβάλῃ μόνον 2 ἄλφα. Νὰ μὴ ἀναθέτωμε ἐργασίας ποὺ ἀπαιτοῦν πολὺν προετοιμασίαν. Πολὺ περισσότερον νὰ ἀποφεύγωμε τὴν ἀνάθεσιν ἐργασιῶν ἀνεπεξέργαστων, χέρσων, ἀδιδάκτων. Τὸ παιδί τοῦ Δημοτικοῦ Σχολείου τῶν 6—12 ἐτῶν δύναται, ἀβιάστως, φυσιολογικῶς, νὰ ἐργασθῇ ἀποδοτικῶς ἀπὸ ἡμίσειαν ἕως δύο ὥρες τὸ ἀνώτερον ὄριον, ἀναλόγως τῆς ἡλικίας.

Πᾶσα μελέτη ἀπαιτοῦσα πνευματικὴν ἐργασίαν καθ' ὑπερβάσιν τοῦ ὁρίου τούτου ἀποβαίνει εἰς βάρος τῆς πνευματικῆς του ὑγείας. Δὲν εἶναι καρποφόρα καὶ ἀποδοτικὴ. Σκοτίζει τὴν διάνοιαν. Θολώνει τὸν νοῦν. Κουράζει τὸ πνεῦμα. Καταπονεῖ τὴν ψυχὴν. Ὁδηγεῖ εἰς παράλογες σκέψεις καὶ συλλογισμοὺς. Σφάλλουν ὅθεν ὅσοι τῶν ἐκπαιδευτικῶν μας ἀγνοοῦν τὴν ὀρθότητα τοῦ κανόνος τούτου ἢ παραγνωρίζοντες ταύτην ἀδιαφοροῦν γιὰ τὰς ἀναπόφευκτας συνέπειας. Σφάλλουν ὅσοι παραφορτώνουν τοὺς μαθητὰς μὲ ἐκμάθησιν πολλῶν γνώσεων ταυτοχρόνως. Πλανῶνται ὅσοι νομίζουν πῶς «ἐν τῷ πολλῷ τὸ εὖ». Ὅσοι λησμονοῦν τοὺς κανόνες τῆς πέψεως. Δὲν δύναται τὸ παιδικὸ πνεῦμα νὰ χωνέψῃ, νὰ ἐπεξεργασθῇ, νὰ ἀφομοιώσῃ τὸ πέραν τοῦ φυσιολογικῶς ἀνεκτοῦ. Οἱ καθ' ὑπερβάσιν γνώσεις προκαλοῦν

πνευματικὴ δυσπεψία. Φέρουν πνευματικὸν σάλο. Θολώνουν καὶ ζαλίζουν τὸ παιδικὸ μυαλό.

Ἡ προκαλουμένη πνευματικὴ ὑπερκόπωση βλάπτει, παρεμποδίζει καὶ ἐπιβραδύνει τὴν ὁμαλὴ καὶ κανονικὴ σωματικὴ καὶ πνευματικὴ ἀνάπτυξιν τοῦ παιδιοῦ.

Οἱ ΑΠΟΨΕΙΣ ΤΟΥ ΠΛΟΥΤΑΡΧΟΥ

Οἱ ἐκτεθεισες ἀπόψεις μου εὐρίσκονται σὲ ἀπόλυτη συμφωνίαν μὲ τὰς ἀπόψεις τοῦ Πλουτάρχου, ποὺ κατακρίνει τὴν πλεονεξία καὶ τὸν ὑπερβολικὸν ζῆλον, ποὺ ἐκδηλώνουν πλείστοι γονεῖς, ὑποχρεώνοντας τὰ τέκνα τῶν νὰ μαθαίνουν πράγματα ἀνώτερα τῶν δυνάμεων τῶν. Ἡ ἐκπαίδευσις πρέπει νὰ προχωρῇ βαθμιαίως καὶ μὲ μέτρον. Δὲν δικαιολογεῖται σπουδὴ. Δὲν συγχωρεῖται πρόωρη ὑπερφόρτωσις τοῦ πνεύματος τῶν παιδιῶν μὲ γνώσεις. Δὲν πρέπει νὰ ἐξωθοῦνται εἰς πρόωρον μάθησιν οἱ μαθητὰς. Οἱ γονεῖς ποὺ βιάζονται νὰ μαθαίνουν τὰ τέκνα τῶν πολλά, διότι ἀνυπομονοῦν νὰ τὰ ἴδουν πρωτεύοντα, προξενοῦν εἰς αὐτὰ κακὸ ἀγχι καλοῦ. Οἱ ὑπερβολικοὶ κόποι, εἰς τοὺς ὁποίους τὰ ὑποβάλλουν, συνεχίζει ὁ Πλούταρχος, κουράζουν τὰ παιδιὰ καὶ τὰ ἀπομακρύνουν ἀπὸ τὴν μάθησιν. Ἡ πνευματικὴ ὑπερκόπωση φέρει ἀποστροφή πρὸς τὴν μελέτη. Ὅπως τὸ κανονικὸ νερὸ τρέφει τὰ φυτὰ, ἐνῶ τὸ πολὺ πνίγει καὶ μαραίνει αὐτά, ἔτσι καὶ τὴν ἀνθρώπινον ψυχὴν—τὸ πνεῦμα—προάγει καὶ ἀναπτύσσει ὁ κανονικὸς κόπος, ἡ φυσιολογικὴ ἐργασία, καταβάλλει δὲ καὶ συντρίβει ὁ ὑπερβολικὸς κόπος. Τὰ μαθήματα συνεπῶς καὶ οἱ προσφερόμεναι γνώσεις πρέπει νὰ εἶναι ἀνάλογα πρὸς τὴν ἡλικίαν τοῦ παιδιοῦ. Σύμφωνα πρὸς τὰς δυνάμεις του. Πρέπει νὰ ἀποφεύγεται ἡ ἀνάθεσις πνευματικῆς ἐργασίας τὴν ὁποία δὲν μπορεῖ νὰ ἀφομοιώσῃ (χωνέψῃ), χωρὶς νὰ αἰσθανθῇ κούραση. Τὴν ἐργασία θὰ διαδέχεται ἀνάπαυσις. Ὅλη ἡ ζωὴ μας εἶναι σύνθεσις ἐργασίας καὶ ἀναπαύσεως. Τὴν ἐργασίαν (ἐξπνῆμα) διαδέχεται ὁ ὕπνος. Τὸν πόλεμον ἡ εἰρήνη. Τὸ χειμῶνα τὸ καλοκαίρι. Τὴν ἐργασίαν ἡ ἑορτή. Ἡ ἀνάπαυσις εἶναι τὸ ἄρτυμα (γλύκασμα) τῶν κόπων. Οὐ μόνον εἰς τὰ ἐμψυχα, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰ ἄψυχα. Χαλαρώνομε τὰς χορδὰς τῶν μουσικῶν ὀργάνων καὶ βραδύτερον τὰς ξανατενώνομε. Τὸ ἀνθρώπινον σῶμα διατηρεῖται μὲ τὴν πείναν καὶ τὸν χορτασμό. Ἡ ψυχὴ (πνεῦμα) μὲ τὴν ἀνάπαυσιν καὶ τὸν κόπον.

Ἄξιοι μορφῆς—προσθέτει ὁ Πλούταρχος (100 μ. Χ.)—εἶναι οἱ γονεῖς ποὺ παύουν νὰ ἐνδιαφέρωνται γιὰ τὰ τέκνα τῶν, ἀφοῦ τὰ παραδώσουν εἰς τοὺς μισθωτοὺς δασκάλους. Καὶ ὅμως οὔτε τὸ ἐνδιαφέρον πρέπει νὰ σταματᾷ οὔτε ὁ ἔλεγχος. Καὶ τὰ παιδιὰ καὶ οἱ διδάσκαλοι θὰ ἐργάζωνται ἐπιμελέστερα ὅταν γνωρίζουν ὅτι θὰ τοὺς ζητηθῶν εὐθύνες ἀπὸ τοὺς γονεῖς. «Τίποτε δὲν παχύνει τὸν ἵππον ὅσον ὁ ὀφθαλμὸς τοῦ βασιλέως». Ἡ ὁπως λέμε ἐδῶ: «Τοῦ

ΑΡΙΣΤΕΙΔΟΥ Β. ΠΑΠΠΑ, Δ)ντοῦ τοῦ 1)ταξίου Δημοτικοῦ Σχολείου Κορφοβουνίου — Β' Ἀρτης

Ο ΑΝΑΛΦΑΒΗΤΙΣΜΟΣ ΕΙΣ ΤΗΝ ΠΡΑΞΙΝ

Ἡ φωνὴ τῆς Πολιτείας διὰ τὴν καταπολέμησιν τοῦ ἀναλφαβητισμοῦ εἰς τὴν χώραν εὗρεν ἐνθουσιώδεις ὑποστηρικτὰς καὶ ἐκτελεστὰς τῆς εὐσυνειδήτους, ἀνιδιοτελεῖς καὶ ἀφιλοκερδεῖς τοὺς πραγματικῶς πο- νούντας διὰ τὴν Ἑλληνικὴν Πατρίδα καὶ διαθερμαι- νομένους ἀπὸ ἀγάπην πρὸς τὸν ἐνδοξον, ἡρωϊκὸν λαὸν τῆς, περιφρονημένους καὶ σχετικῶς ἐγκαταλε- λειμμένους Ἑλλήνας διδασκάλους.

Εὗρε προθύμους καὶ ἀκούραστους πνευματικῶς ἐργάτας τοὺς διδασκάλους, διότι οὗτοι κατενόησαν, ὅτι διὰ τὸν Ἑλληνικὸν λαὸν ἀξίζει κάθε θυσία καὶ ὅτι ἡ δύναμις τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ διὰ τὴν πολιτι- στικὴν, ἠθικὴν, ἐκπαιδευτικὴν καὶ οἰκονομικὴν ἀνο- δον καὶ πρόδον τοῦ ἔθνους μας εἶναι τεραστία καὶ ἀνυπολόγιστος.

Ἡ ἀξιοποίησις θθεν τῆς δυνάμεως ταύτης διὰ τῆς συγχρονισμένης, δημιουργικῆς ἐργασίας θὰ ἐπι- τελέσῃ θαύματα εἰς τὴν χώραν, τόσον εἰς τὰς πό- λεις, ὅσον καὶ εἰς τὰ ὄρη καὶ γραφικὰ χωρία μας.

Τὸ Κράτος ἤρχισεν ἤδη νὰ καταβάλλῃ συντόνους προσπάθειας εἰς τὸν τομέα τῆς πνευματικῆς ἀνόδου τοῦ λαοῦ διὰ τῆς καταπολεμήσεως τῆς ἀγραμματο- σύνης καὶ πιστεύομεν ὅτι θὰ ἐξεύρῃ καὶ ἀνακαλύψῃ τὴν ἱκανὴν ἐκείνην δύναμιν, ἥτις θὰ δημιουργήσῃ προσωπικότητας, θὰ προωθήσῃ καὶ ἀναπτύξῃ ἱκανό- τητας καὶ θὰ ἐπιτύχῃ θετικά, αἰσιόδοξα καὶ μόνιμα ἀποτελέσματα ἐπ' ἀγαθῇ τῆς Ἑλληνικῆς οἰκογε- νείας, τῆς Κοινωνίας καὶ συνεπῶς αὐτοῦ τοῦ ἔ- θνους μας.

Δὲν ἀπαιτοῦνται πολλαὶ γνώσεις, οὔτε φιλοσοφι- κὴ θεώρησις, ἀλλὰ κατανόησις τῆς πραγματικότη- τος, καταπολέμησις τῶν κακῶν καὶ ὀρθὴ λογικὴ ἀξιολόγησις τόσον τῶν δυσμενῶν, ὅσον καὶ τῶν εὐ- μενῶν παραγόντων, ἵνα ἐπιτευχθῇ ὁ ἐπιδιωκόμενος σκοπός, ἥτοι ἡ εὐτυχία, ἡ εὐδαιμονία, ἡ χαρὰ καὶ ἡ αἰσιόδοξία εἰς τὴν χώραν μας.

νοικοκυροῦ τὸ μάτι κοπρισιά (λίπασμα) ἔναι στὸ χω- ράφι».

Ἐξ ὅλων τῶν πνευματικῶν λειτουργιῶν συνι- στοῦσε τὴν ἀσκήσιν τῆς μνήμης ὁ Πλούταρχος. Τὴν θεωροῦσε ἀποθήκην τῆς Παιδείας. Ἡ μυθολογία ἀναφέρει τὴ Μνήμη μητέρα τῶν ἐννέα Μουσῶν—Θεο- τήτων—Προστατίδων γραμμάτων καὶ ἐπιστημῶν. Ἐὰν τὰ παιδιὰ εἶναι ἐκ φύσεως μνημονικά νὰ τὰ ἐνδυναμώσωμε διὰ τῆς ἀσκήσεως. Ἐὰν δὲ στεροῦν- ται μνήμης, νὰ τὴν ἀναπληρώσωμε. Οἱ πρῶτοι θὰ γίνουιν καλύτεροι τῶν ἄλλων καὶ οἱ δεῦτεροι τοῦ ἑαυτοῦ των. Διότι καθὼς εἶπεν ὁ Ἡσίοδος: «Ἐὰν μικρὸν ἐπάνω εἰς μικρὸν προσθέσεις καὶ συχνὰ τοῦ- το πράττης, ταχέως τὸ μικρὸν θὰ γίνῃ μέγαλον». Ἀλλ' ἡ ἀνάπτυξις ἀγαθῆς μνήμης καὶ ἡ ὑπαρξὴ αὐτῆς εἰς τὰ ἄτομα ὄχι μόνον εἰς τὴν ἐκπαίδευσιν ὠφελεῖ, ἀλ- λά καὶ εἰς τὸν πρακτικὸν βίον. Ἡ ἐνθύμησις τῶν πράξεων, ποὺ ἔχουν γίνῃ, γίνεται παράδειγμα ὀρθῆς σκέψεως γιὰ τίς μέλλουσας.

Ἀπαιτοῦνται ὅμως κόποι καὶ μόχθοι ἀρκετοί, ἐργασία ἐντατικὴ καὶ εὐσυνειδήτος, ἀπορρέουσα ἀπὸ ἀγάπην ἀληθινὴν πρὸς τὸ ἔθνος καὶ ὄχι πολλὰ καὶ παχειὰ λόγια καὶ ἐξεζητημένα θεωρίαι.

Οἱ διδάσκαλοι ἀπέδειξαν ὅτι εἶναι ἄνθρωποι τῶν ἔργων καὶ τῶν κόπων, καὶ ἐπειδὴ ὁ λόγος περὶ ἀναλ- φαβητισμοῦ, θὰ περιορισθῶμεν ἀπλῶς νὰ ἀναφέρωμεν τὰ ἐπιτευχθέντα εἰς τὸν ζωτικὸν καὶ ἔθνικόν τοῦ- τον τομέα τῆς δημιουργικῆς τῶν δράσεως. Οὕτω μὲ αὐδεμίαν ὕλικὴν ἀμοιβήν, μὴ φειδόμενοι κόπων καὶ μόχθων, ἐπωμίσθησαν τὸ βαρὺ καὶ ἔθνικόν ἀνθρωπι- στικὸν ἔργον τῆς καταπολεμήσεως τῆς ἀγραμματο- σύνης μὲ μόνην τὴν συναίσθησιν ὅτι τοῦτο ὑπαγο- ρεύεται ἀπὸ τὴν ιδιότητά των ὡς ἐκπαιδευτικῶν, ὡς Ἑλλήνων, ὡς χριστιανῶν καὶ ὡς ἀνθρώπων.

Ἀρχικῶς προέβησαν εἰς ἐρεῦνας καὶ καθώρισαν τὸ ποσοστὸν τῶν ἀναλφαβήτων καθ' ἡλικίαν εἰς ὁλόκληρον τὴν χώραν μας καὶ πρῶτοι αὐτοὶ ἐσήμα- νον τὸν κώδωνα τοῦ κινδύνου. Δὲν ἐπερίμεναν. Ἀμέ- σως ἐξεφύτρωσαν εἰς ὁλόκληρον τὴν χώραν φάροι πνευματικοί, τὰ Νυκτερινὰ καὶ ἐπιμορφωτικὰ σχο- λεία—700 παρακαλῶ—χιλιάδες Ἑλληνες ἔφηβοι καὶ τῶν δύο φύλων ἔμαθον κάτω ἀπὸ τὸ φῶς τῆς λάμπας τὰ πρῶτα Ἑλληνικὰ γράμματα καὶ ἐχύθη φῶς εἰς τὴν ἀγνὴν ψυχὴν των. Ἰερὴ συγκίνησις ἐπλημύρισε τὰς ψυχὰς τῶν διδασκάλων, ἀλλὰ καὶ κάθε Ἑλληνας διὰ τὴν ἐπιτελούμενην θείαν μυστα- γωγίαν. Οἱ ἀριθμοὶ εἶναι γνωστοί, αἱ στατιστικαὶ ὑπάρχουν.

Εἰς τὴν περιφέρειαν Β' Ἀρτης μὲ τὴν θετικὴν, ἀνιδιοτελὴ καὶ σιωπηράν, ἀποδοτικωτάτην ἐργασίαν καὶ ὄντως φωτεινὴν καθοδήγησιν τοῦ ἀόκνου Ἐπι- θεωρητοῦ κ. Ι. Χατζηδάκη, ἐλειτούργησαν ὑπὲρ τὰ 20 Νυκτερινὰ Σχολεία καὶ ἐπιμορφωτικὰ κέντρα, τόσον εἰς τὴν πόλιν τῆς Ἀρτης, ὅσον καὶ εἰς τὴν ὑπαίθρον.

Κατωτέρω θὰ ἀναφέρω τὴν λειτουργίαν τοῦ Νυ- κτερινοῦ Σχολείου τοῦ Δημοτικοῦ Σχολείου Συνιάγ- κου (ἐνὸς ἀπομεμονωμένου συνοικισμοῦ) εἰς τὸ ὁ- ποῖον ὑπηρετοῦσα κατὰ τὸ παρελθόν Σχολ. ἔτος.

Α' Γενικά. Ἐν ἀρχῇ κατόπιν ἐρευνῶν διεπι- στώσαμεν ὅτι ἐπὶ 143 κατοίκων ἡλικίας 12—60 ἐτῶν τὸ ποσοστὸν τῶν ἀναλφαβήτων ἀνῆρχετο εἰς 27,3 ο)ο ἥτοι ἀναλυτικῶς: εἰς 7 ο)ο ἐπὶ ἡλικίας 12—20 ἐτῶν, εἰς 3,5 ο)ο ἐπὶ ἡλικίας 20—40 ἐτῶν καὶ εἰς 18,8 ο)ο ἐπὶ ἡλικίας 40—60 ἐτῶν.

Ἐκ τῆς διαπιστώσεως ταύτης καὶ ἐκ τοῦ λόγου ὅτι ὡς ὑπάλληλοι, οἱ ὅποιοι ἔχομεν προορισμὸν καὶ τὴν ἐξύψωσιν τοῦ πολιτιστικοῦ καὶ μορφωτικοῦ ἐπι-πέδου τοῦ ἀνθρώπου, ἤχθην εἰς τὴν ἀπόφασιν νὰ ἐπιφορτισθῇ τὸ βαρὺ, ἀλλὰ θεάρεστον, ἀνθρωπιστι- κὸν καὶ κοινωνικὸν τοῦτο ἔργον, τῆς μεταδόσεως δηλ. τοῦ Ἑλληνοχριστιανικοῦ πνεύματος καὶ τῆς πρακτικῆς σκέψεως εἰς στερομένους γραμματικῆς μορφώσεως καὶ σχολικῆς ἀγωγῆς, χύνοντας οὕτω ἀπλετον φῶς εἰς τὸν καθηλωμένον, μαραμμένον, ἀλλ'

ἀνῆσυχον Ἑλληνικὸν νοῦν καὶ ν' ἀνοίξω διάπλατα τὸν δρόμον τοῦ πολιτισμοῦ, τῆς προόδου, τῆς ἠθικῆς καὶ τῆς πραγματικότητος.

Εἶναι γεγονός ὅτι ἡ ἀξία τῆς οὐσίας καὶ τοῦ περιεχομένου τοῦ ἔργου παραμερίζει ἀπαντα τὰ ἐμπόδια καὶ ἰσοπεδώνει τὰς δυσχερείας, ἀναπτύσσουσα ἀκατανίκητον θέλησιν μὲ λαμπρὰ καὶ μὴ ἀναμενόμενα ἀποτελέσματα. Τὰ ἀνύπαρκτα μέσα ἐξευρίσκονται καὶ δημιουργοῦνται ἐκ τῶν ἐνόντων καὶ ἡ τυχὸν νωθρότης ἀντικαθίσταται ἀσυναίσθητως διὰ τῆς ἐντατικῆς, εὐχαρίστου καὶ δημιουργικῆς ἐργασίας, ἡ ὁποία ἀναζωογονεῖ θαυματουργικῶς τὴν πρωτοβουλίαν.

Β' Τρόπος ἐνεργείας—Μέσα. Εἶναι πασίγνωστος ἡ νοοτροπία τοῦ Ἑλλήνος τῆς ὑπαίθρου, τὸ εὐαίσθητον τοῦ χαρακτήρος, τὸ ἀψίκορον, ἡ μοιρολατρεία, ἡ συντηρητικότης καὶ τὰ παρόμοια. Ἀπαιτεῖται ὅθεν ἐπιμελεσμένη, πρακτικὴ, προσεκτικὴ καὶ ψυχολογημένη μεταχείρισις, ἵνα μὴ δημιουργηθῶσιν ἀφ' ἐαυτῶν τὰ ἐμπόδια μὲ ὀδυνηρὰ ἐπακόλουθα. Διὰ πᾶν ζήτημα ἀπαιτεῖται πλήρης ἐνημέρωσις τῆς κοινῆς γνώμης τῶν κατοίκων διὰ σαφοῦς καὶ εὐλήπτου ἀπλῆς διαφωτιστικῆς ὁμιλίας καὶ συζητήσεως.

Ὅπως εἰς γενικὴν τῶν κατοίκων, τῆς σχολ. Περιφερείας, συγκέντρωσιν ἐτέθησαν τὰ πρῶτα θεμέλια καὶ αὐθιγότητος μὲ ἐνθουσιασμόν ἐξήχθη τὸ συμπέρασμα τῆς ἀνάγκης λειτουργίας νυκτερινοῦ σχολείου, ὡς ἐπίσης καθωρίσθησαν ὁ χρόνος λειτουργίας τοῦ Σχολείου, αἱ ἡμέραι καὶ αἱ ὥραι φοιτήσεως τῶν ἀναλφαριθμητῶν.

Οὐδὲν μέσον ὑπῆρχεν ἐκτὸς Διδακτηρίου. Οἱ μαθηταὶ τοῦ Δημοτ. Σχολείου (Κοινότης Ε.Ε.Σ.Ν.) δι' ἐράνου προσέφερον εἰς τοὺς ἀναλφαριθμητοὺς ἀνὰ ἓν (1) τετράδιον καὶ ἓν μολυβδοκόνδυλον, ὡς καὶ βοηθητικὰ σχολ. βιβλία. Εἰς τὴν βιβλιοθήκην τοῦ Σχολείου ὑπῆρχον μερικὰ ἀναγνωστικά, τὰ ὅποια ἐτέθησαν εἰς τὴν διάθεσιν τῶν ἀναλφαριθμητῶν. Κιμωλῖται, μελάνη καὶ λοιπὰ μέσα ἐπεδάρουν τὸ Σχολικὸν Ταμεῖον, ὡς καὶ ὁ φωτισμός.

Γ' Ἐμψυχον ὕλικόν. Ἐφοίτησαν εἰς τὸ Σχολεῖον δώδεκα (12) μαθητρίαι ἡλικίας 12—20 ἐτῶν, προερχόμεναι ἐκ πτωχοτάτων οἰκογενειῶν. Τὸ πολιτιστικὸν καὶ μορφωτικὸν ἐπίπεδον αὐτῶν χαμηλότατον, μὲ στοιχειώδεις τινὰς γνώσεις συμπεριφορᾶς, καθότι ἐξ ἀπαλῶν ὀνύχων ἠσχολοῦντο μὲ τὴν βοσκὴν καὶ περιποίησιν τῶν αἰγοπροβάτων των. Ἐκτὸς τούτου καὶ τὸ στενὸν τοῦ τόπου περιβάλλον δὲν ἐβοήθησεν εἰς τὴν πολιτιστικὴν καὶ κοινωνικὴν προώθησιν των καὶ ἀνάπτυξιν. Ἀπασαὶ κατείχοντο ἀπὸ μίαν ἔμφυτον δειλίαν, ἡ ὁποία κατέπνιγε τὴν πρωτοβουλίαν καὶ παρεκώλυε τὰ μέγιστα εἰς τὴν ἀπρόσκοπτον διεξαγωγὴν τῆς μορφωτικῆς ἐργασίας. Ἐχαρακτήριζε δὲ αὐτὰς μεγίστη ἀδυναμία ἐκφράσεως καὶ διατυπώσεως τῶν σκέψεων καὶ τῶν διανοημάτων των. Ἐκρύπτοντο ὅμως εἰς τὸ βάθος ἀγναὶ ψυχαὶ μὲ Ἑλληνικότητα, ὁρεῖν πρὸς μάθησιν, φιλότιμον, κρίσιν ἐξαιρετικὴν καὶ γενικὰ μὲ θαυμαστὰς πνευματικὰς ἰκανότητας. Πνεύματα ἀνῆσυχά, ἐπιζητοῦντα ἰκανοποίησιν καὶ λύσιν παντὸς ἀναφυομένου προβλήματος. Τοῦτο ἐξ ἄλλου εἶναι καὶ χαρακτηριστικὸν γνώρισμα τῆς ἐφηβικῆς ἡλικίας, ἀλλὰ καὶ τῆς Ἑλληνικῆς φυλῆς.

Δ' Λειτουργία—Φοίτησις. Ἡ λειτουργία τοῦ Σχολείου ἤρχισε τὴν 1)154 μὲ πανηγυρικὸν τρόπον, διότι ὁργανώθη ἑορτὴ καθ' ἣν ἐψάλλη ἁγίασμα ὑπὸ τοῦ ἱερέως, ἐγένετο ὁμιλία καὶ παρέστησαν αἱ ἀρχαὶ τῆς Κοινότητος, ἡ Σχολικὴ Ἐφορεία, οἱ γονεῖς, οἱ μαθηταὶ τοῦ Δημοτ. Σχολείου καὶ πλείστοι κάτοικοι. Ἐλειτούργει δὲ τρεῖς τῆς ἐβδομάδος, ἡτοι ἐκάστην Δευτέραν, Τετάρτην καὶ Παρασκευὴν καὶ κατὰ τὰς τρεῖς (3) πρώτας ἑσπερινὰς ὥρας μετὰ τὸ πέρας τῶν σχολικῶν τῶν κατοίκων, δεδομένου ὅτι ἀπαντες εἰσὶ γεωργοκτηνοτρόφοι, χωρὶς ἐννοεῖται νὰ παρακωλύηται καὶ ἐπιδαρύνεται ἡ ἄλλη σχολικὴ ἐργασία.

Ἡ φοίτησις καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν ὑπῆρξε τακτικωτάτη καὶ τὸ ἐνδιαφέρον πρὸς μάθησιν ζωηρὸν καὶ ἀμείωτον.

Ε' Ὑλῃ.—Κατανομή — Προσφορά. Ὡς γνωστόν, ἡ ὕλῃ πρέπει νὰ ἀνταποκρίνεται πρὸς τὰς ἀπαιτήσεις τῆς ζωῆς καὶ τοῦ πολιτισμοῦ ὡς καὶ πρὸς τὴν ψυχολογικὴν ἐξέλιξιν τοῦ μαθητοῦ. Λαβόντες ὑπ' ὄψιν τὰς προϋποθέσεις ταύτας προέβημεν εἰς κατανομήν τῆς ὕλης α) εἰς ὕλην βασικῆς μορφώσεως (1ον στάδιον ἐργασίας) ἡτοι: Α' Ἀνάγνωσις—Ἀριθμητικὴ—Γραφὴ—Ἐκθεσις καὶ β) εἰς ὕλην γενικῆς μορφώσεως (2ον στάδιον ἐργασίας) ἡτοι: Ὁρησκευτικά—Ἱστορία—Γεωγραφία—Ὑγιεινὴ—Φ. Ἱστορία—Οἰκοκυρικὰ—Χειροτεχνία—Κοινωνικὴ συμπεριφορὰ καὶ γενικὰ λύσεις διαφόρων ἀποριῶν καὶ προβλημάτων τῆς ζωῆς.

Ἡ προσφορά τῆς ὕλης ἤρχισε νὰ χωρῇ ἀπὸ τὰ εὐκόλα καὶ γνωστὰ εἰς τὰ δύσκολα καὶ ἀγνωστα ἡτοι ἀπὸ τὴν βασικὴν εἰς τὴν γενικὴν μόρφωσιν. Ἐως οὗ διέλθωμεν τὸ στάδιον τῆς βασικῆς μορφώσεως ἐχρησιμοποίησαμεν καὶ ὕλην τῆς γενικῆς μορφώσεως, τὴν ὁποίαν προσεφέραμεν κατὰ τὴν διηγηματικὴν μορφήν τῆς διδ(δ)λίας. Κατὰ τὸ δεύτερον στάδιον καὶ ἐφ' ὅσον διήλθομεν τὴν βασικὴν μόρφωσιν ἐπιτυχῶς, ἐχρησιμοποίησαμεν τὰ βοηθητικὰ βιβλία τῶν ἐν λόγῳ μαθημάτων ὡς ἀναγνωστικά καὶ οὕτω ἐπετύχαμεν διττὸν σκοπὸν (εἰδικὴ σύστασις τοῦ Ἐπιθεωρητοῦ μου κ. Ἰ. Χατζηδάκη). Κατεβάλαμεν δὲ ἐν συνεχείᾳ προσπάθειαν ὅπως φθάσωμεν, εἰ δυνατόν, εἰς τὴν τελείαν μορφήν τῆς γενικῆς μορφώσεως, ἥτις ἀπαιτεῖται διὰ μίαν Ἑλληνίδα οἰκοκυράν τῆς ὑπαίθρου, δημιουργοῦντες δὲ καὶ τὰς ἀπαραιτήτους προϋποθέσεις διὰ τὴν αὐτομόρφωσιν.

ΣΤ'. Διδαχθεῖσα ὕλῃ: Ἐδιδάχθη ἡ ἐξῆς ὕλῃ:

1. **Ὁρησκευτικά.** Περί Ὁρησκείας καὶ Ἐκκλησίας. Στοιχεῖα ἠθικῆς καὶ Λειτουργικῆς.—Αἱ κυριώτεραι γνώσεις ἐκ τῆς Ἱστορίας τῆς Π. καὶ Κ. Διαθήκης—Βίαι τῶν Ἁγίων τοῦ τόπου καὶ ἐρμηνεῖα Εὐαγγελίων.

2. **Ἑλληνικά.** Ἡ Α' Ἀνάγνωσις—Ἀνάγνωσις Ἀναγνωστικῶν Β', Γ' καὶ Δ' τάξεως μὲ ἀπόδοσιν περιεχομένου. Ὁρθογραφία καὶ Γραμματικὴ συνελκόμεναι ἐπὶ τῶν ἀναγνωσκομένων. Ἐκθέσεις μὲ ἐλεύθερα θέματα ἐκ τοῦ κύκλου τῆς ζωῆς κατ' οἶκον καὶ κριτικὴ ἐν τῷ Σχολείῳ.

3. **Ἀριθμητικὴ.** Αἱ 4 πράξεις τῶν ἀκεραίων ἀριθμῶν—Οἱ δεκαδικοὶ ἀριθμοὶ (Γαλλ. μέτρον, Ὑ-

ποδιαίρεσις αὐτοῦ)—Οἱ Συμμιγεῖς ἀριθμοὶ (Ἡ δὲ καὶ ὁ πῆχυς).

4. **Ἱστορία.** Ἡ Ἱστορικὴ τοποθέτησις καὶ ἐξέλιξις τῆς χώρας μας. Τὰ κυριώτερα ἱστορικὰ γεγονότα καὶ αἱ κυριώτεραι ἱστορικαὶ προσωπικότητες.

5. **Φ. Ἱστορία.** Ἡ ἀξία τῶν φυτῶν—περιποίησις—καλλιέργεια—πολλαπλασιασμός—διατήρησις φρούτων—λαχανόκηπος. Ἡ ἀξία τῶν ζώων—πηγνοτροφία—οἰκόσιτος κτηνοτροφία—Μεταξοσκώληκες.

6. **Γεωγραφία.** Ὁ ἄνθρωπος ἐπὶ τῆς γῆς ἔως σήμερον. Τὸ σύμπαν—ὁ ἥλιος—ἡ σελήνη. Ἡ γῆ, ξηρά, θάλασσα. Ἡ Εὐρώπη, ἡ Ἑλλάς, ὁ Νομός Ἀρτίας.

7. **Ὑγιεινὴ.** Ἡ Ὑγιεινὴ τοῦ σώματος—Ἡ ἀρετὴ τῆς καθαριότητος—Ὁ ὕπνος—Ἡ Γυμναστικὴ—Πρώται Βοήθειαι—Προφυλάξεις—Ὑγιεινὰ συμβουλαί.

8. **Οἰκοκυριακὰ.** Τὰ μαγειρικά σκεύη—Καθαριότης, τάξις καὶ νοικοκυροσύνη—Παρασκευὴ φαγητῶν καὶ γλυκισμάτων—Οἰκιακὴ Οἰκονομία.

9. **Χειροτεχνία.** Διδασκαλία κεντήματος διὰ χρωματιστῶν κλωστῶν—Εἶδη βελονιῶν—Πρακτικὴ ἐξάσκησης καὶ ἐφαρμογῇ.

10. **Κοινωνικὴ Συμπεριφορὰ.** Ἡ κοινωνικὴ ἀξία εἰς τὸν ἄνθρωπον—Ἐπαγγέλματα—προσαγορεύσεις—Ἀλληλογραφία—Σεβασμός—Ὑποδοχὴ ξένων ἐν τῇ οἰκίᾳ.

Ζ' Ἐπισκέψεις. Τὸ Σχολεῖον ἐπισκέπτοντο καθ' ἑκάστην τὰ μέλη τῆς Σχολικῆς Ἐφορείας, ἀλλὰ καὶ πλείστας ὅσας φορές οἱ γονεῖς τῶν μαθητῶν. Ἐπίσης μᾶς ἐπισκέφθη ὁ Πρόεδρος τῆς Κοινοτήτος μετ' ὁλόκληρον τὸ Κοινοτικὸν Συμβούλιον, παρακολουθήσας ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους τὴν σχολ. ἐργασίαν, ὁμιλήσας σχετικῶς καὶ ἀποκομίσας τὰς ἀρίστους τῶν ἐντυπώσεων. Ἀποτέλεσμα τῆς ἐπισκέψεως ταύτης ἦτο ἡ σύνταξις ἀποφάσεως τοῦ Κοιν. Συμβουλίου δι' ἧς ἐξέφραζε τὴν πλήρη εὐαρέσκειάν του πρὸς τὸν Διευτὴν τοῦ Σχολείου διὰ τὸ ἐπιτελούμενον ἔργον καὶ ἡ ψήφισις κονδυλίου ἐκ διακοσίων (200) δραχμῶν διὰ τὰς ἀνάγκας τοῦ Νοκτ. Σχολείου, πλὴν ὅμως ἡ Στὴ Νομαρχία δὲν ἐνέκρινε τοῦτο.

Η' Χρόνος Διέλιξις—Διέλιξις Μαθημάτων. Ἐπραγματοποιήθησαν 65 μαθήματα ἤτοι 195 (65×3) ὥραι, κατανεμόμεναι ὡς ἑξῆς κατὰ μῆνας: Ἰανουάριος 9×3=27 ὥραι—Φεβρουάριος 12×3=36 ὥραι—Μάρτιος 13×3=39—Ἀπρίλιος 9×3=27 ὥραι—Μάιος 12×3=36 ὥραι καὶ Ἰούνιος 10×3=30 ὥραι.

Τὰ μαθήματα ἐληξαν τὴν 27ην Ἰουνίου 1954 ἤτοι μετ' τὴν λήξιν καὶ τῶν μαθημάτων τοῦ Δημ. Σχολείου. Κατὰ τὴν ἑορτὴν δὲ ἐπὶ τῇ λήξει τῶν μαθημάτων ἐγένετο ἀπολογισμός τῆς ὅλης ἐργασίας ἐνώπιον τῶν κατοίκων τῆς περιφέρειας καὶ προσεφέρθησαν ὑπὸ τῶν μαθητῶν τῆς ΣΤ' τάξεως ἐγκόλπια, με-

πλείστας μορφωτικὰς καὶ πρακτικὰς ὁδηγίας εἰς ἐγγραμμάτους, πλέον, ἀναλφαβήτους, εἰδικῶς συνταχθέντα ἐπὶ τούτῳ.

Θ' Ἀποτελέσματα. Τὰ ἀποτελέσματα ὑπῆρξαν λαμπρότατα καὶ ὑπερέβησαν πᾶσαν προσδοκίαν. Οἱ λόγοι εἶναι πολλοί, ἀλλὰ ὁ κυριώτερος ἡ διακαὴς ἐπιθυμία, ἡ ἀμείωτος ὁρεξὶς καὶ τὸ ζῶηδον ἐνδιαφέρον τοῦ ἐμφύχου ὀλικοῦ πρὸς μάθησιν καὶ μόρφωσιν.

Οὕτω χάρις εἰς τὰ ἀνωτέρω καὶ εἰς τὰς καταβληθείσας ὑπερανθρώπους ἐντατικὰς προσπάθειας ἀπασαί αἱ μαθήτρια ἠδύναντο νὰ ἀναγινώσκουν θαυμάσια καὶ νὰ κατανοοῦν τὸ ἀναγινωσκόμενον, νὰ γράφουν σωστὰ καὶ ὀρθὰ καὶ νὰ διατυπώνουν γραπτῶς καὶ προφορικῶς εἰς σημεῖον ἀνεκτὸν τὰς σκέψεις καὶ τὰ διανοήματά των. Ἐπίσης ἠδύναντο μετ' εὐκολίαν νὰ λύουν προβλήματα καὶ τῶν 4 πράξεων τῆς ἀριθμητικῆς. Ἡ ὁμιλία των καὶ συμπεριφορὰ κατέστη κοσμίη καὶ ἡ χαρὰ καὶ ἡ αἰσιόδοξία διὰ τὴν ἐπιτυχὴ ἀντιμετώπισιν τῶν δυσκολιῶν τῆς ζωῆς των ἦτο πρόδηλος καὶ καταφανής, καθότι μετ' τὰς παρασχεθείσας αὐταῖς ποικίλας καὶ ἐπαγγελματικὰς γνώσεις, τὰς ὁποίας ἀπαιτεῖ ἡ σημερινὴ ἐξέλιξις τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς κοινωνίας, ἐν τῇ πλαίσιῳ τῶν ἀναγκῶν τοῦ τόπου, θὰ καθίσταντο ὠφέλιμα καὶ φωτισμένα μέλη τοῦ ἔθνους, ἱκανὰ νὰ ἐργασθοῦν καὶ διὰ τὴν ἰδικήν των προσωπικὴν τελείωσιν καὶ διὰ τὴν πρόδον τοῦ ἔθνους μας.

Περαιτέρω αἰσθάνομαι τὸν ἑαυτὸν μου λίαν εὐτυχῇ, διότι μοι ἐδόθη ἡ εὐκαιρία νὰ προσθέσω καὶ ἐγὼ μετ' τὰς ἐλαχίστας καὶ πενιχρὰς μου δυνάμεις ἓνα λίθον εἰς τὸ μέγα ὀικοδόμημα τῆς ἀναγεννήσεως τῆς χώρας καὶ νὰ μεταδώσω ὀλίγους σπινθῆρας ἐκ τοῦ λαμπροτάτου φωτός τοῦ Ἑλληνικοῦ Πολιτισμοῦ. Θεωρῶ τὴν μικρὰν ταύτην ὑπηρεσίαν πρὸς τὴν ὠραίαν καὶ ἐνδοξον, γεμάτην ἀπὸ θριάμβους καὶ τρόφια Πατρίδα μας, ὡς τὴν ἱερωτέραν ἐργασίαν μου ἐναντι τοῦ μεγαλείου τῆς, τῆς ἱστορίας καὶ τοῦ πολιτισμοῦ τῆς.

Τέλος ἐκφράζω τὴν ἐνδόμυχον εὐχὴν, ὅπως ὁ Παντοδύναμος παράσχῃ εἰς τοὺς τεταγμένους ἰθύνοντας καὶ ἀξιούς τὴν *θεῖαν φώτισιν*, ὥστε νὰ ἀξιοποιηθῇ καὶ γενικευθῇ δεόντως ἡ ΠΑΙΔΕΙΑ, ὅποτε εἶμαι βέβαιος ὅτι ὁ καθείς θὰ ἐκπληροῖ τὸν φυσικόν του προορισμόν εἰς τὴν Οἰκογένειαν καὶ τὴν Κοινωνίαν καὶ θὰ νικήσῃ εἰς τὸν ἀγῶνα τῆς ζωῆς, διότι *«ὁ γνωρίζων νὰ γράφῃ καὶ νὰ ὁμιλῇ νικᾷ εἰς τὴν ζωὴν»*.

Διευθύνσεις συμφώνως τῇ ἀρθρῳ 6 § 1 τοῦ Α. Ν. 1092/1938:

Ἐκδότης: Διδ. Ὁμοσπονδία Ἑλλάδος
Πρόεδρος: ΗΛ. ΑΣΗΜΑΚΟΠΟΥΛΟΣ
Κατοικία: Τιμοξένου 10 (Φιλοπάππου)

Διευθυντὴς Τυπογραφείου:
ΣΟΦΙΑ Κ. ΠΑΠΑΔΟΓΙΑΝΝΗ
Κατοικία: Ὁδὸς Ψαφῶν 47—Ἀθήναι

ΑΝΑΓΚΑΙΑ ΔΙΟΡΘΩΣΙΣ

Ἐκ τυπογραφικῆς ἀβλεψίας τὸ προηγούμενον τεύχος μας ἐχρονολογήθη ὡς Μαρτίου—Ἀπριλίου 1955. Ζητοῦντες συγγνώμην παρακαλοῦμεν ὅπως γίνῃ ἡ σχετικὴ διόρθωσις.

ΕΠΙΣΤΟΛΑΙ

Δημοσιεύομεν κατωτέρω ἐπιστολὴν τῆς συναδέλφου διδως Θαλαίας Ἀνδρεάδου, συμπληροῦσαν εἰς ἓν σημεῖον τὴν εἰς προηγούμενον τεύχος τοῦ «Ἐπιστημονικοῦ Βήματος» δημοσιευθεῖσαν μελέτην τοῦ κ. Κων. Βασιλάκη.

Διεύθυνσιν

«Ἐπιστημονικὸν Βῆμα» τοῦ Δασκάλου

Ἐν τὰ ὅθι

Ἀξιότιμοι κύριοι,

Εἰς τὸ ὑπ' ἀριθ. 3—6 τεύχος τῶν μηνῶν Νοεμβρίου—Δεκεμβρίου, Ἰανουαρίου—Φεβρουαρίου τοῦ «Ἐπιστημονικοῦ Βήματος» ἐδημοσιεύθη μελέτη ἐπὶ τοῦ ὑποβληθέντος ὑπὸ τοῦ Ὑπουργείου Ἑθνικῆς Παιδείας ὑπομνήματος εἰς τὴν UNESCO τοῦ σχετικοῦ μετὰ τὸ ζήτημα τῆς λαϊκῆς ἐπιμορφώσεως ἐν Ἑλλάδι.

Εἰς τὴν ἐν λόγω μελέτην ἀναφέρονται λεπτομερῶς καὶ διεξοδικῶς οὐχὶ μόνον οἱ φροντίδες τοῦ Ἑλληνικοῦ Κράτους, τῶν Α.Α.Μ.Μ. τῶν Βασιλέων μας ὑπὲρ τῆς ἐπιμορφώσεως γενικῶς τῶν ἐνηλίκων, ἀλλὰ καὶ τῶν ἰδιωτικῆς φύσεως πρὸς τὸν ἴδιον σκοπὸν διαφόρων ἀτόμων φιλανθρωπικῆς καὶ κοινωνικῆς γενικῶς προνοίας ἰδρυμάτων, μορφωτικῶν συλλόγων κλπ.

Εἰς τὸ ὑπὲρ τῆς ἐπιμορφώσεως τῆς γυναικὸς τιμῆμα τοῦ ὑπομνήματος, ἐνῶ ἀναφέρονται λεπτομερῶς ἅπαντα τὰ ὑπὸ τῶν γυναικείων σωματείων ἀπὸ τῆς ἀπελευθερώσεως τοῦ Ἑθνους μας μέχρι σήμερον ἰδρυθέντα γυναικείας ἐπιμορφώσεως ἱδρύματα, (τοῦ Λυκαίου Ἑλληνίδων π.χ., τοῦ Ἑθνικοῦ Συμβουλίου Ἑλληνίδων, διαφόρων θρησκευτικῶν ὁργανώσεων κ.ἀ.) παρελήφθησαν 3 Σχολαὶ Ἑπιμορφώσεως ἰδρυθεῖσαι ὑπὸ τοῦ «Συνδέσμου γιὰ τὰ δικαιώματα τῆς γυναικός», ἦτοι:

1) Τὸ Ὀρφανοτροφεῖον «Ἑθνικὴ Στέγη» ἐν Νέᾳ Σμύρνῃ λειτουργοῦν ἀπὸ τοῦ 1924. Τὰ ἐκεῖ περιβαλλόμενα ὄφρα δὲν διδάσκονται μόνον τὰ μαθήματα τοῦ Δημοτικοῦ Σχολείου, ἀλλὰ καὶ ὀπλίζονται μετὰ γνώσεως ραπτικῆς, κεντητικῆς, ξένων γλωσσῶν κλπ. διὰ τὸν μετέπειτα βίον τῶν.

2) Ἡ Παιδοστράτις Σχολὴ Διακοσμητικῆς καὶ Παιχνιδίων, ἰδρυθεῖσα ὑπὸ τοῦ ἴδιου «Συνδέσμου» τῷ 1925. Εἰς τὰς μαθητρίας τῆς δὲν παρέχεται μόνον ἓν βιοποριστικὸν ἐπάγγελμα, ἀλλὰ καὶ πρόσθετοι γνώσεις ραπτικῆς, ὀφαντικῆς, οἰκοκυρικῆς, ξένων γλωσσῶν κτλ. Ἡ ὡς ἂν Σχολὴ ἰδρυθεῖσα ὑπὸ τοῦ «Συνδέσμου» γιὰ τὰ δικαιώματα τῆς γυναικός» στεγάζεται χάρις εἰς τὴν δωρεάν καὶ ἀκατάπαυστον βοήθειαν τῶν ἀδελφῶν Παιδοστράτου εἰς θαυμασίον μέγαρον ἐν τῷ συνοικισμῷ Ὑμηττοῦ.

3) Ἡ ἑπτατάξις νυκτερ. Ἑμπορικῆ Σχολὴ Θηλέων, ἰδρυθεῖσα ὑπὸ τοῦ ἴδιου Συνδέσμου τῷ 1925 καὶ λειτουργοῦσα νῦν εἰς τὸ ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Κωλέττη 34 Σχολικὸν συγκρότημα, ἐνθα συστεγάζονται ἐκτὸς τῶν δύο δημοτικῶν σχολείων τὸ Βαρβάκειον καὶ ἓν νυκτερινὸν Γυμνάσιον.

Τὰ ἐν λόγω τρία ἱδρύματα γυναικείας ἐπιμορφώσεως, αὐτόνομοι ὁργανισμοὶ σήμερον ἐπιχορηγοῦνται κατὰ τι ὑπὸ τοῦ Κράτους, ἰδρύθησαν, ἑσπερώθησαν καὶ ἐπὶ ἱκανὸν χρόνον ἐξήσαν ἀνευ τῆς ἐλαχίστης κρατικῆς ἐνισχύσεως.

Ἡ ἐπὶ 25ετιαν ὁμῶς συμβολὴ αὐτῶν εἰς τὸ ἔργον τῆς λαϊκῆς γυναικείας προστασίας καὶ ἐπιμορφώσεως δὲν ἔπρεπε νὰ παραλειφθῇ εἰς μελέτην συνταχθεῖσαν ὑπὸ κρατικῶν λειτουργῶν καὶ σκοπὸν ἔχουσαν νὰ γνωστοποιήσῃ εἰς παγκόσμιον ὁργανισμόν ὡς ἡ UNESCO τὰς προσπάθειας διὰ τὸ ἔργον τῆς λαϊκῆς ἐπιμορφώσεως.

Ἀθῆναι 10/4/1956

Μετ' εὐχαριστιῶν
Θαλαία Δ. Ἀνδρεάδου

ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΣΙΑ

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΚΙΤΣΟΥ: «Ἐπιστημονικὸς προσανατολισμὸς τῆς συγχρόνου Παιδαγωγικῆς».

Τὸ βιβλίο τοῦ κ. Κων. Κίτσου, καθηγητοῦ τῆς Παιδαγωγικῆς ἐν τῇ Ζωσιμαίᾳ Παιδαγωγικῇ Ἀκαδημίᾳ τῶν Ἰωαννίνων, ποὺ κυκλοφόρησε ἐδῶ καὶ λίγον καιρὸ μετὰ τὸν παραπάνω τίτλο, ἔρχεται στὴν ὥρα του, κατὰ τὴ γνώμη μας, γιατί δίνει ἀπάντηση στὶς παρούσας παιδαγωγικὰς ἀνάγκες καὶ λύνει πολλὰ προβλήματα τῆς παιδαγωγικῆς μας ἐπιστήμης. Μᾶς κατατοπίζει μετὰ πολὺ διαφωτιστικὸν τρόπον στὰ νέα, ἀλλὰ καὶ τόσο σπυδαῖα προβλήματα ποὺ ἔχουν ξεπροβάλλει τὸν τελευταῖον καιρὸ γύρω ἀπ' τὸ ἔργο τῆς ἀγωγῆς. Ἰκανοποιεῖ τὴν ἀπὸ πολλὸν καιρὸν προβολύμενη ἀπορία: τί εἶναι ἡ νέα ἀγωγή; Ἰκανοποιεῖ δὲ τὴν ἀπορία αὐτή, γιατί στὸ βιβλίο αὐτὸ ἀντικατοπτρίζεται ἡ εἰκόνα τοῦ σύγχρονου κόσμου, ὅπως δημιουργήθηκε αὐτὸς μεταπολεμικά. Εἶναι αὐτονόητο, οὗτοι δὲ ἄνθρωποι τῆς ἐποχῆς μας δὲν μποροῦν ν' ἀποτελῇ τὴν ἴδια προσωπικότητα ποὺ ἀποτελοῦσε τὸ ἄτομο τοῦ περασμένου ἢ προπερασμένου αἰῶνα μας, ἢ τὸ ἄτομο τῆς κλασσικῆς ἀρχαιότητος. Μία πραγματικὴ ἀδυσσος χωρίζει τὸν ἄνθρωπον τῆς ἐποχῆς μας ἀπὸ κείνον τοῦ χθὲς. Ἀδυσσος, τὴν ὁποία ἔχει διανοίξει ἡ ἐπιστήμη, ποὺ ὅχι μόνον μᾶς ἔχει δώσει νέα δεδομένα πάνω στὸν κόσμον καὶ σὲ μᾶς ἀκόμα τοὺς ἴδιους, ὅχι μόνον ἔχει ἀλλάξει τίς συνθήκες τῆς ζωῆς μας, ἀλλ' ἀκόμα χωρὶς νὰ τὸ θέλουμε μᾶς διαποτίζει καὶ μετὰ κάποιο νέο πνεῦμα. Σήμερα ἡ μόρφωση τοῦ πνεύματος ἢ καλύπτεται νὰ ποῦμε ὅλες τῆς προσωπικότητος τοῦ ἀτόμου παρουσιάζεται περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλη φορά σὰν ἓνα πολὺ σπυδαῖον καὶ σημαντικὸν πρᾶγμα. Πῶς λοιπὸν νὰ μεταχειρισθῶμε ἓνα παιδί μετὰ τὸν ἴδιον τρόπον, ὅπως γινότανε ἄλλη φορά σὲ χρόνια περασμένα; Τὰ προβλήματα τῆς παιδικῆς ἡλικίας σ' ὅλες τίς βαθμίδες τῆς παρουσιάζονται σήμερα μετὰ μεγαλειότερη ἔνταση καὶ ἔκταση. Κατὰ συνέπεια καὶ οἱ ἐπιστήμης ποὺ ἀσχολοῦνται σήμερα μετὰ τὴν ἀγωγήν τῆς παιδικῆς ἡλικίας ἔχουν ἐργασθῇ κατὰ τὰ τελευταῖα χρόνια μετὰ πολλὴ δραστηριότητα καὶ ἔχουν καταλήξει σὲ τέτοια πορίσματα ἀπὸ ἀποψὲ ψυχολογική, ὥστε καὶ στὴν παιδαγωγικὴν πράξιν ἀνοίχτηκαν νέοι ὁρίζοντες. Πάνω ὅμως στὸς ὁρίζοντες αὐτοὺς τῆς παιδαγωγικῆς ἐπικρατεῖ πολλὰς φορές κάποια σύγχυση. Ἐχουν διατυπωθῇ πολλὰς ἀπόψεις ἀλληλοσυγκρουόμενες. Ἀπὸ τὴν ἀσάφεια αὐτή, ἡμᾶς τοὺς Ἑλλήνας δασκάλους μᾶς ἀπαλλάσσει μετὰ θαυμαστὸν τρόπον τὸ βιβλίο τοῦ κ. Κων. Κίτσου. Τὸ βιβλίο αὐτὸ ἀνήκει στὶς ἐκδόσεις τοῦ περιοδικοῦ «Σχολεῖο καὶ Ζωή» καὶ ἀποτελεῖ, καθὼς δείχνει τὸ ἐξώφυλλό του, ἓνα ἀπ' τὰ βιβλία τῆς σειρᾶς τῆς «ψυχολογικῆς καὶ παιδαγωγικῆς βιβλιοθήκης». Τὸ βιβλίο τὸ προλογίζει ὁ καθηγητὴς τῆς Παιδαγωγικῆς ἐν τῷ Πανεπιστήμιῳ τῆς Ἀθῆνας κ. Σπυρ. Καλλιάρης. Ἡ ὅλη ἐργασία τοῦ συγγραφέα ποὺ εἶναι ἀπλωμένη στὶς 150 περίπου σελίδες τοῦ βιβλίου, παρουσιάζει σαφήνεια καὶ καθάρια σκέψιν καὶ εἶναι πολὺ καλὰ διαρθρωμένη ἀπὸ ἀρχιτεκτονικὴ ἀποψὲν σὲ τέσσαρα μεγάλα κεφάλαια.

Στο πρώτο κεφάλαιο διαπραγματεύεται ο συγγ. για τη φιλοσοφική και κοινωνιολογική θεμελίωση της παιδαγωγικής της εποχής μας. Για πρώτη φορά, απ' όσα ξαίρουμε τουλάχιστο, διατυπώνεται με τέτοιο τρόπο σ' εβδίο γραμμένο στην Ελληνική γλώσσα ο σκοπός της αγωγής θεμελιωμένος πάνω σ' α ιδεώδη του σύγχρονου ανθρώπου. Πολύ πετυχημένη βρίσκουμε, κατά τη γνώμη μας, την αναγραφή στο κεφάλαιο αυτό των άρθρων της Παγκόσμιας διακηρύξεως των δικαιωμάτων του ανθρώπου. "Ετσι διευκολύνεται η εξαγωγή του σημερινού σκοπού της αγωγής, τόν οποιος ο συγγραφέας τόν διατυπώνει με λίγα λόγια ως εξής: «Ελευθερία και σεβασμός της ανθρωπίνης προσωπικότητας και καλλιέργεια του συναισθήματος της ευθύνης των πράξεών της έναντι των άλλων».

Στο δεύτερο κεφάλαιο διαπραγματεύεται ο συγγ. για την Παιδαγωγική ψυχολογία. Αφού περιγράφει όλα τ' α σχετιζόμενα με τούς διάφορους κλάδους και τις σχολές της ψυχολογίας, καταλήγει αναπτύσσοντας λεπτομερειακά τις κατευθύνσεις και τ' εδικό έργο της παιδαγωγικής ψυχολογίας. Πολύ διαφωτιστικό και τ' κεφάλαιο αυτό, γιατί εκτός απ' την περιγραφή των διαφόρων σταδίων της εξέλιξης του παιδιού, αξιολογεί την συμβολή της παιδαγ. ψυχολογίας πάνω σ' τη σχολική εργασία. Κλείνει δέ τ' κεφάλαιο αυτό με τ' θέμα του θεσμού των σχολικών ψυχολόγων. Δίνει στο θέμα αυτό την πρέπουσα σπουδαιότητα, γιατί οι σχολ. ψυχολόγοι παίζουν σπουδαίο ρόλο για τ' λύση των προβλημάτων του σχολείου, τ' όποια διαπιστώνουν οι δάσκαλοι κατά τις διαφορές μορφές του διδακτικού τους έργου.

Ακολουθεί τ' τρίτο κεφάλαιο, στο όποιο διαλαμβάνονται τ' α σχετιζόμενα με την πειραματική παιδαγωγική. Αφού δίνει σ' αυτή τόν όρισμό, αναπτύσσει λεπτομερειακά την ιστορική εξέλιξη της παιδαγωγικής μεθοδολογίας. Περιγράφεται με άρκετη σαφήνεια τ' έργο της πειραματικής παιδαγωγικής και ιδιαίτερα αναπτύσσονται τ' όσα αφορούν την όργάνωση της σχολικής εργασίας, σχετικά με τ' πρόγραμμα, τ' διδακτέα ύλη και τ' βοηθητικά βιβλία των μαθητών.

Αλλά για την αποτελεσματική επιτυχία των παραπάνω κλάδων της παιδαγ. επιστήμης (πειραμ. ψυχολογίας και πειραματ. παιδαγωγικής) έχουν δημιουργηθεί ειδικά εργαστήρια. Και ο συγγραφέας για την περιγραφή των όσων σχετίζονται με τ' εργαστήρια αυτά άφιερώνει τ' τέταρτο κεφάλαιο του βιβλίου του. Περιγράφει τ' λειτουργία τους σ' τη Γενεύη, Γαλλία, Βέλγιο, Γερμανία, Αδστρία, Αγγλία, Αμερική. Στο τελευταίο αυτό κεφάλαιο διαλαμβάνονται άρκετά διαφωτιστικά στοιχεία πάνω σ' τη λειτουργία του Διευθυνός Γραφείου Αγωγής σ' τη Γενεύη και της Οδνέσκο.

Θάλεγε κανένας, ότι έχουν μάλλον περιγραφικό και θεωρητικό χαρακτήρα, όσα ο κ. Κίτσος γράφει

στο βιβλίο του. Έξεταζόμενο όμως κάπως προσεκτικότερα τ' όπραγμα,, διαπιστώνει ο αναγνώστης ότι δέν είναι έτσι. Γιατί όλα όσα γράφει ο κ. Κίτσος, δέν τ' εξέτάζει μόνο θεωρητικά, αλλά τ' α συσχετίζει με την κατάσταση των σχολείων της πατρίδας μας. Τόσο σ' την εισαγωγή και τόν επιλόγο του βιβλίου, όσο και σ' όλα τ' α κεφάλαια αυτού παρουσιάζεται ο συγγραφέας ότι δέν είναι ξένος πρός την Ελληνική παιδαγωγική πραγματικότητα. Διαφαίνεται με ξεκαθαρισμένο τρόπο απ' όλα τ' α γραφόμενα ότι δέν ακολουθεί τυφλά και άδασάνιστα τις ξένες θεωρίες, και τ' α αποτελέσματα πού έχουν προκύψει από τούς πειραματισμούς σ' ξένες χώρες. Η προσπάθειά του είναι νά δημιουργηθώ σ' τη χώρα μας μία Ελληνική παιδαγωγική επιστήμη ανάλογη με τις συνθήκες πού δημιουργήθηκαν από τόν πόλεμο.

Τό διατυπώνει άλλως τε αυτό τ' όπραγμα καθαρά και ξάστερα με όσα γράφει απ' την αρχή ακόμα σ' τόν πρόλογό του: «... Διά ταύτα είναι ανάγκη σήμερον νά αρχίσω μία συζήτηση επί του περιεχομένου της επιστημονικής παιδαγωγικής, νά εκτιμηθούν δέντως οι προσανατολισμοί των επιστημών της αγωγής της χώρας, ώστε εις τās πρώτας και ίσως δειλάς προσπάθειάς μίας αληθούς επιστημονικής εργασίας, την όποian θά επιχειρήσουν όλίγοι ή πολλοί παιδαγωγοί μας, παλαιότεροι ή νεώτεροι, νά επιδειχθώ από τούς πνευματικούς ή κρατικούς ήγέτας της Παιδείας μας εδμενής ύποδοχή, καλοπροαίρετος κριτική και ευγενής ενθάρρυνσις».

Γενικά μπορούμε νά πώμε ότι ή προσφορά του κ. Κίτσου πρός την Ελληνική παιδαγωγική είναι πολύ αξιοπρόσεκτος με τ' ό βιβλίο του αυτό. Μας παρέχει τ' διαβεβαίωση ό νεαρός παιδαγωγός μας, αλλά και την έγγύηση ταυτόχρονα ότι τόσο απ' αυτόν, όσο κι απ' άλλους συναδέλφους πού πήγαν σάν ύπότροφοι του Ι.Κ.Υ. και μελέτησαν τ' α σχετιζόμενα με την παιδαγωγική επιστήμη σ' ξένες χώρες προβλήματα, θά γίνω ή πρέπουσα αξιολόγηση του επιστημονικού έξοπλισμού τόν όποιο πήραν, μέσα δέδαια σ' τα πλαίσια της παιδαγωγικής της πατρίδας μας. Τό βιβλίο του κ. Κίτσου αποτελεί σημαντικό καρπό της εθνικής μας αυτής προσπάθειας. "Αν και ξέρουμε ότι θά προσκρούσουμε σ' τη μετριοφροσύνη του συγγραφέα, δέν μπορούμε νά κάνουμε αλλοιώτικα παρά νά τόν συγχαρούμε όλόθερμα με την ευχή πού ξεχειλίζει την καρδιά μας, γλήγορα νά μās δώση κι άλλα έργα του τόσο χρήσιμα για την πρόοδο της παιδαγωγικής επιστήμης της πατρίδας μας.

Θά ήταν παράλειψη νά μη σημειώσουμε έδώ τ' χαρά μας και νά μη ξάρουμε την προσπάθεια πού καταβάλλεται απ' τ' ό περιοδικό «Σχολείο και Ζωή», τ' όποιο με τις τόσες σπουδαίες εκδόσεις του προωθεί τ' ζητήματα του τόπου μας, πού σχετίζονται με την αγωγή του παιδιού.

Κώστας Π. Λαζαρίδης